

Yhdyskuntasuunnittelu

2021 : 1

OIKEUS KAUPUNKIIN

FRANKS!
KALT

Toimitus

PÄÄTOIMITTAJA	Johanna Lilius, johanna.lilius@aalto.fi
TOIMITUSSIHTEERI	Olga Juutistenaho, toimitussihteeri@yss.fi
TOIMITUSKUNTA	Samuli Alppi
	Christer Bengs
	Venla Bernelius
	Eeva Berglund
	Jonne Hytönen
	Mika Hyötyläinen
	Mervi Ilmonen
	Anssi Joutsiniemi
	Anja Kervanto Nevanlinna
	Pasi Mäenpää
	Pilvi Nummi
	Jani Päivänen
	Annuska Rantanen
	Sirkku Wallin
ULKOASU	Valtteri Bade
KANNEN KUVA	Johanna Lilius
PAINO	J-Paino Hiirikoski Oy, Helsinki
IRTONUMEROIDEN MYYNTI	Tiedekirja
	Irtonumeron hinta: 10 euroa

Yhdyskuntasuunnittelun seura (y s s)

Yhdyskuntasuunnittelun seuran jäseneksi voi liittyä osoitteessa

<http://www.yss.fi/yhteystiedot/jaseneksi-liittyminen/>.

Seuran jäsenet saavat Yhdyskuntasuunnittelu-lehden (4 numeroa/vuosi) kotiin kannettuna, pääsevät jäsenhintaan seuran tapahtumiin ja saavat sähköpostitse tietoa ajankohtaisista yhdyskuntasuunnittelun tapahtumista. Jäsenyyteen liittyvissä kysymyksissä ja yhteisöjäsenyydestä voi ottaa yhteyttä seuran sihteeriiin Janne Saloon (yss@yss.fi).

yss@yss.fi

<http://www.yss.fi>

<https://www.facebook.com/yhdyskuntasuunnittelu/>

https://twitter.com/yss_ry

<https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu>

Sisältö

PÄÄKIRJOITUS		
Johanna Lilius	Kenen kaupunki?	4
MITÄ NYT? – YSS:N JOHTOKUNNAN PUHEENVUORO		
Marja Salmela & Pekka Normo	Tonttirahastot sotkevat asuntomarkkinoita	6
ARTIKKELIT		
Veera Moll & Essi Jouhki	Leikin paikka. Rakennettujen leikkiympäristöjen kehitys 1970-luvun Helsingissä	10
Jarre Parkatti	Åter till Ålborg: En struktureringsteoretisk tolkning av Flyvbjergs studie	33
KATSAUKSIA		
Tommy Kaj Lindgren	Pikseli tarkentuu – Kenen kaupunki? -pamfletti haastaa kaupunkikehityksen linjan	56
Kaj Nyman	Riihimäen Peltosaari – kaavoittaja arvioi suunnitelmansa onnistumista	60
KIRJAT		
Jenni Kuoppa	Kaupungin lumo	72
KLASSIKKO		
Hannu Ruonavaara	Kodinomistuksen myyttiä murtamassa	75

Kenen kaupunki?

Maaliskuussa Facebook täyttyi vihdoin muustakin kuin koronapostauksista. Joukko Helsingin tulevaisuudesta huolestuneita tutkijoita, arkkitehteja ja aktiiveja julkaisivat pamfletin, jossa kysytään, kenelle ja kenen ehdoilla Helsinkiä tällä hetkellä suunnitellaan. Pamfletti sai valtavan suosion sosiaalisessa mediassa ja moni helsinkiläinen tuntui yhtyvän kirjoittajien huoleen siitä, kuuluuko asukkaiden ääni enää kaupunkisuunnittelussa.

Jos Wienissä esittää kaupunkitutkijoille saman kysymyksen, vastaukseksi saa: Wieniä tehdään nykyään sijoittajien ehdoilla. Vanhat kahvilat sulkevat ovensa, koska eivät kykene maksamaan ulkomaalaisten sijoittajien asettamia vuokria toimitiloista. Ydinkeskustan liiketiloissa maistuu luksus: Gucci, Louis Vuitton, Chanel ja Rolex. Asuntoja rakennetaan yhä enemmän yksityisille vuokranantajille. Toisaalta, Wienin ydinkeskustan kortteleita ei Wienin suuraikana rakennettu yhteisen hyvän näkökulmasta, vaan tavoitteena oli houkutelua ja tehdä rahaa. Maineensa erityisesti kohtuuhintaisten asuntojen kaupunkina Wien sai vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen sosiaalidemokraattien ottaessa vallan keisarikunnan raunioista. Aktiivisesta asuinpolitiikasta huolimatta Wienin kallistuu, kortteli korttelilta. Se vaikuttaa erityisesti maahanmuuttajiin, joita Wienissä on paljon naapurissa sijaitsevista entisistä itäblokin maista. Heillä on myös suhteessa alhaisimmat palkat ja tarjoavat työllään edullisimmat palvelut wieniläisille.

Ulkomaalaistaustaisten asema suunnittelussa hakee myös muotoaan Helsingissä. Kaupunki on esimerkiksi purkamamassa maahanmuuttajayrittäjien tiloja Kontulassa, Itäkeskuksessa ja Malmilla. Joitain vuosia sitten Jussi Pajunen halusi päättää lähioostareiden pubistumisen lakkauttamalla niiden baarit. Nyt ovat vuorossa vanhojen ostareiden tyhjiä tiloja täyttäneet maahanmuuttajayrittäjät, joiden pitäisi löytää uudet paikat palveluilleen. Kaikki tämä tapahtuu samaan aikaan, kun esikaupunkialueista halutaan tehdä urbaanimpia. Itse asiassa yleiskaavassa jopa visioidaan, että urbaaniuteen kuuluu muun muassa ”enemmän kansainvälisyyttä” (Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2013:13, 2013). Kysymys kuuluu, millaista kansainvälisyyttä?

Itävaltalais- ja maahanmuuttajataustaiset wieniläiset ovat yhdessä alkaneet aktivoitumaan pitääkseen monipuoliset ja edulliset palvelut naapurustossaan. Nykyään turistienkin suosiossa olevan iso markkina-alueen Naschmarktin viereen kaupunki haluaa rakentaa ison kauppahallin. Naschmarkt on vanha markkinapaikka, jonka aikoinaan kiinalaiset maahanmuuttajat ottivat haltuunsa toisen maailmansodan jälkeen ja nimesivät Nashimakiksi. Nykyään

perinteiset kiinalaiset liikkeet ovat siirtyneet muualle ja markkinapaikalla toimii ravintoloita ja pieniä puoteja, joissa myydään niin Lähi-idän herkkuja kuin perinteisiä itävaltalaisia ruokia. Viikonloppuisin alueelle levittäytyvät viljelijöiden markkinat ja kirpputori. Kauppahallin rakentaminen alueelle on innovaation, kaupunkisuunnittelun ja liikkuvuuden varakaupunginjohtaja Ulli Siman lempilapsi. Hän haluaa tarjota alueen asukkaille mahdollisuuden ostaa itävaltalaisia tuotteita sisätiloissa. Asukkaat vastustavat sekä kauppahallin tavoitteita että koko ylhäältä alaspäin kulkevaa suunnitteluprosessia. Asukkaiden ääni näkyy muun muassa keltaisina banderolleina, jotka roikkuvat ikkunoista alueella, sekä laajana nimenkeräyskampanjana. Ennen kaikkea asukkaat vaativat, että alue pysyisi avoimena julkisena tilana, sillä sellaisia tiloja kasvavassa kaupungissa on yhä vähemmän. Asukkaille riittävät hyvin alueen nykyiset, kansainväliset ja kotimaiset palvelut.

Tässä vuoden 2021 ensimmäisessä numerossa paneudutaan monella eri tapaa siihen, kenellä on oikeus kaupunkiin ja sen suunnitteluun. Johtokunnan palstalla Pekka Normo ja Marja Salmela vetoavat seuran jäseniin, jotta tonttirahastojen vaikutuksesta asuntojen, hintaan, asukkaiden kuluttajaturvaan ja rakennusten tulevaisuuteen alettaisiin julkisesti keskustelemaan. Tonttirahastot ovat pankkien uusi investointituote, jonka kautta on löydetty uusi tapa tehdä voittoa kaupunkiasumisella. Lehden artikkeleissa tutustutaan Helsingin leikkipuistojen kehittymiseen niin rakennetun ympäristön, leikkikenttien arjen ja hyvinvointivaltion näkökulmasta Veera Mollin ja Essi Jouhkin johdolla. Jarre Parkatti puolestaan pohtii Helsingin suunnittelua kehittämällä Bent Flyvbjergin teoriaa kommunikatiivisesta suunnittelusta eteenpäin. Katsauksissa Tommy Lindgren kirjoittaa Kenen kaupunki -pamfletista ja Kaj Nyman puolestaan arvioi aikoinaan suunnittelemaansa Peltosaaren asuinaluetta Riihimäellä. Jenni Kuoppa arvioi kirjan *Urban awakenings. Disturbance and enchantment in the industrial cityn* melbournelaista ”urbaania patikointia”, ja Hannu Ruona-vaara puolestaan palaa klassikkoarviossaan asumisen tutkimukseen vahvasti vaikuttaneeseen Jim Kemedyn teokseen *The Myth of Home-ownership. Private versus public choices in housing tenure*.

Wienissä, 20.5.2021

Johanna Lilius

Päätoimittaja

LÄHTEITÄ:

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2013:23 (2013).

https://www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/yos_2013-23.pdf

Mitä nyt?

Tonttirahastot sotkevat asuntomarkkinoita

”Kaupunki tehdään ihmisille. Siksi asuntopolitiikassa on aika luopua sijoitusnäkökulman korostamisesta. Päähuomio pitäisi kiinnittää siihen, että kaikenlaisia vuokra-asuntoja, etenkin kohtuuhintaisia on saatavilla”, kirjoittaa Maailmanpankin kaupunkikehityksen ja riskienhallintaan liittyvää työtä johtava Abhas K. Jha (2019) ulkoasianministeriön julkaisemassa Kehitys-lehdessä. Näin on hänen mielestään toimittu esimerkiksi Saksassa, Itävallassa ja Sveitsissä.

Hyvällä suunnittelulla asunnot voivat tuottaa enemmän energiaa kuin ne käyttävät, toteaa Abhas K. Jha. Tässä Norja on edelläkävijä. Kaupungit eivät hänen mielestään hyödynnä useinkaan riittävästi maapohjaan liittyviä tulo mahdollisuuksia, etenkin kiinteistövero.

Suomessa kiinteistöveron korottamisesta ja siten kerätyistä varoista tulisikin keskustella huomattavasti enemmän. Myöskään siitä ei puhuta, että korottamalla rakentamattomien tonttien kiinteistövero voitaisiin edistää kaupunkirakenteen tiivistämistä. Professori Pekka V. Virtanen yritti pitkän uransa aikana sitkeästi auttaa päättäjiä ymmärtämään kiinteistöverotuksen hyötyjä - turhaan. Virtasen esittämästä lunastuslain mahdollistamasta raakamaan käytöstä kuntapäättäjät eivät kuitenkaan ole juuri innostuneet.

Suomessa mennään toiseen suuntaan. Meillä harpotaan yhä voimakkaammin kiinteistösjoittajien, rahoituslaitosten, rakennuttajien ja rakennusliikkeiden kehitlemien askelmerkkien, kuten taloyhtiölainojen ja vuokratonttien, mukaisesti. Miltei poikkeuksetta kaikkien uusien omistusasuntojen myynti-ilmoituksista ilmenee, että mukana on taloyhtiölainaa, joissakin jopa yli 70 prosenttia asunnon arvosta. Se huolestuttaa nyt jo Suomen Pankkia. Samanaikaisesti sijoittajille tarjotaan verovähennystä taloyhtiölainasta.

Hypo-pankki perusti ensimmäisen tonttirahaston 2000-luvulla. Ålandsbanken tuli seuraavana. Uutuudesta innostuivat eläkekassat, kuten Apteekkarien eläkekassa. Mukaan on tullut monien muidenkin kuin pankkien omistamia rahastoja, esimerkkinä Suomen Osatontti Ky ja Pääkaupunkisedun Tonttirahasto Ky.

Kun rakennuttaja tai rakennusliike voittaa tonttikilpailun, se usein myydään jollekin tonttirahastolle, jolloin tontin arvo ei ole rakennuttajan tai rakennusliikkeen taseessa. Tai vaihtoehtoisesti tonttirahasto toimii suoraan tontin ostajana. Rahastot puolestaan pitävät hintatasoa korkealla, koska niillä on tähtäimessä varma ja hyvä tuotto. Usein tonttirahastosta ei asuntojen myynti-ilmoituksissa kerrota edes sitä, mikä taho sen omistaa.

Yhä useamman taloyhtiön uusi asuinrakennus nousee niin sanotulle valinnaiselle vuokratontille, joka on yksityisen tonttirahaston omistuksessa. Esimerkiksi Espoon kaupunki arvioi, että rahastot omistavat jo noin puolet, ehkä enemmänkin, uusien omistuskeros- ja rivitalojen tonteista. Ilmiö on yleistynyt nopeasti erityisesti pääkaupunkiseudulla ja sen ympäristössä.

Kaupunkien näkökulmasta vuosikymmeniksi sidotut rahastot ovat ongelma, koska kaupungin voi olla silloin vaikea saada aikaan päätöksiä kaupunkirakenteen tiivistämisestä.

Helsingissä ilmiö on huomattavasti vähäisempi, koska kaupunki omistaa paljon maata ja sen päästrategiaksi on valittu muutama vuosi sitten tonttien vuokraaminen sekä pitkäaikaisen, tasaisen vuokratuoton kerääminen. Vuonna 2018 rakennetuista 2 000 omistusasunnosta noin 30 prosenttia oli rakennettu rahastojen omistamille tonteille. Osuus kuitenkin näyttää kasvavan hiljalleen: Helsingin kaupunginvaltuusto onkin huolestunut ilmiöstä ja päätti, että asiasta tehdään selvitys vuonna 2022.

Tonttirahastolla on käytännössä erinomainen mahdollisuus hyötyä tonttikaupasta jälleenmyynnillä. Tontin lunastushinta asuntoneliötä kohti voi olla asunto-osakeyhtiön osakkaalle useita satoja euroja korkeampi verrattuna rakennuttajan, rakennusliikkeen tai tonttirahaston maksamaan tonttihintaan. Asunnon ostajan on melkein mahdotonta selvittää, millä hinnalla tontti on alun perin ostettu.

Esimerkkinä voidaan käyttää Espoon Jousenportin tonttia, jonka kaupunki myi rakennusyhtiö Peabille 1 900 eurolla asuntoneliöltä. Sen jälkeen osakkaille tarjottiin neliöitä lunastettavaksi yli 2 100 euron hintaan. Kalasatamassa Helsinki myi SRV:lle Loisto-tornin tontin 800 euron neliöhinnalla. Kun tonttiosuutta tarjottiin osakkaalle, SRV perii siitä 1 411 euroa neliöltä. Redin Majakka-tornitalon tontin lunastusosuus oli hieman vähemmän, 1 130 euroa neliöltä. Asukkailta pyydetty tonttihinnat näistä kahdesta asuintornista ovat yhteensä yli 10 miljoonaa euroa enemmän kuin millä Helsingin kaupunki oli tontit myynyt.

Eri tonttirahastojen säännöt ovat hyvin kirjavina. Monet tonttirahastot antavat mahdollisuuden lunastaa asunnon oston yhteydessä asunnon tonttiosuuden tai sen voi lunastaa määrävälein myöhemmin. Joissain tapauksissa lunastaminen ei ole mahdollista. Vuokrasopimusten voimassaoloaika ei myynti-

ilmoituksissa ole aina kerrottu. Myöskään taloyhtiön ja tonttirahaston välistä tontin vuokrasopimusta ei yleensä ole nähtävissä myyntitiedoissa. Tonttien vuokrasopimusten voimassaoloaika voi olla 50 vuotta tai enemmänkin. Mitä tapahtuu sopimuksen umpeuduttua, jää täysin epäselväksi. Uhkana voi olla esimerkiksi, että vuokrasopimuksen umpeuduttua tonttirahaston omistajalla voi olla tähtäimessään muita käyttötarkoituksia kuin vuokrata sitä tontilla olevan asuinrakennuksen taloyhtiölle. Valinnaiseen vuokratonttiin liittyy siis mitä ilmeisimmin merkittäviä riskejä.

Kun kaupunki kasvaa, myös tontin arvo nousee. On mahdollista, että ulkomaiset kiinteistösijoittajat kiinnostuvat tulevaisuudessa entistä enemmän asuinkiinteistöjen tonttirahastojen omistuksesta pääkaupunkiseudulla ja suurissa kaupungeissa. Toimisto- ja kauppakeskuskiinteistöt, jotka jo ovat merkittävässä määrin siirtyneet ulkomaisille kiinteistösijoittajille, eivät todennäköisesti ole niin kiinnostavia koronan jälkeisessä maailmassa.

Asunnon ostajan tilannetta vaikeuttaa se, että uusien asuntojen myynti-ilmoituksissa hinta pilkotaan moneen osaan. Usein hintatiedot on esitetty jaoteltuna esimerkiksi seuraavasti: asunnon myyntihinta, sen velkaosuus, velaton hinta, valinnaisen vuokratontin lunastusosuus (joka ei sisälly velattomaan hintaan) ja sille vaihtoehtona tontin vuokra, hoitovastike ja rahoitusvastike sekä mahdollisesti vielä autopaikan hinta. Usein esimerkiksi ensimmäiset kolmesta viiteen vuotta ovat lisäksi velkaosuuden lyhentämisen osalta maksuvapaita, jolloin rahoitusvastike sisältää vain korot ja näin entisestään vaikeuttaa hinta-arviointia. Siinä tapauksessa, että tontti on asunto-osakeyhtiön oma, sisältyy tontti velattomaan hintaan, päinvastoin kuin valinnaisella vuokratontilla olevassa asunnossa. Ei siis ole ihme, jos asunnon ostajalla on vaikeuksia laskea asumisen kustannuksia ja arvioida omaa kykyään suoriutua niistä. Kuluttajan on myös vaikea verrata eri asuntojen hintoja keskenään.

Pääkaupunkiseudun tonttiasioita tuntevat valittavat, että mistään ei tunnu löytyvän tahoja, joka olisi kiinnostunut loppukäyttäjän eli asukkaan asemasta. Mikään taho ei tunnu ottavan kokonaisvastuuta pitkästä ketjusta, joka kattaa maanhankinnan, kaavoituksen, yhdyskuntatekniikan, rakennusliikkeet, rahoittajat ja nyt myös tonttirahastot. Kuuluisiko asia ympäristöministeriölle? Kuuluisiko ongelma myös kuluttaja- ja kilpailuvirastolle? Pitäisikö asuntokauppalakia täsmentää, kuten Suomen Kiinteistöliitossa on pohdittu? Mikä rooli olisi MAL-sopimuksilla?

Ministeri Krista Mikkonen sanoi Helsingin Sanomien haastattelussa (Kortelainen, 2021), että isoiksi paisuneisiin taloyhtiölainoihin ja sijoittajien verovähennysoikeuteen tarvitaan tiukentamista. Hän myös totesi, että vuokratonttien ja tonttirahastojen osalta kustannusten läpinäkyvyys on tärkeää, jotta asunnon

ostajien on helppo ymmärtää, mihin ovat sitoutumassa, ja miten maapohja vaikuttaa asunnon hintaan. Nykymeno hämärtää asunnon ostajien hintatietoutta ja voi aiheuttaa ongelmia myöhemmin.

Mikkonen lupaa ministeriön antavan asuntopoliittisen kehittämissuunnitelman vuosiksi 2021–2028 eduskunnalle selontekona tämän kevään aikana.

Yhdistyksen johtokunta esittää vetoamuksen jäsenilleen, että he olisivat omaan asiantuntemukseen pohjautuen käynnistämässä yhteiskunnallista keskustelua tulevaisuuden asumisesta ja rahoituksesta.

Marja Salmela

Pekka Normo

KIRJALLISUUS

Jha, A. K. (2.5.2019). Kaupunki tehdään ihmisille. *Kehitys*. <https://kehityslehti.fi/jutut/kaupunki-tehdaan-ihmisille/>

Kortelainen, M. (21.3.2021). Ympäristöministeri pelkää, että asunnonostajat eivät enää ymmärrä ottamansa velan määrää: "Nykymenttely hämärtää hintatietoisuutta". *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-200007868143.html>

Leikin paikka

Rakennettujen leikkiympäristöjen kehitys 1970-luvun Helsingissä

Veera Moll & Essi Jouhki

Hiekkalaatikot, keinut ja liukumäet ovat itsestään selvä osa nykypäivän kaupunkiympäristöä. Kaupunkilaislasten leikkiympäristöjen historiaa ja rakentumista ei kuitenkaan ole juuri tutkittu Suomessa. 1970-luvun voimakkaan kaupunkirakentamisen myötä myös leikkiympäristöjä rakennettiin kiihtyvään tahtiin ja rakennuslakia täydennettiin leikkipaikkoja koskevilla vaatimuksilla. Samaan aikaan käytiin vilkasta keskustelua lasten tarpeista kaupunkiympäristössä. Artikkelissa perehdytään tähän lapsia koskevaan kaupunkisuunnittelukeskusteluun ja kysytään, miten lasten tilantarpeet nähtiin kaupungistuvassa Suomessa. Lisäksi artikkelissa tutkitaan helsinkiläisiä ohjattuja leikkikenttiä esimerkkinä lapsiin kohdistuvasta kaupunkisuunnittelusta. Vaikka lisääntyvä leikkiympäristöjen rakentaminen lisäsi lapsiin kohdistuvaa suojelua ja huolenpitoa, päämääränä oli myös tukea lasten vapaata leikkiä ja liikkumista autoistuvassa kaupungissa. Suunnittelun kannalta keskeistä on se, että leikki-infrastruktuuri teki lapset entistä näkyvämmäksi ja vakavasti otettavammaksi ryhmäksi.

Asiasanat: 1970-luku; Helsinki; kaupunkisuunnittelu; leikkikentät; leikkiympäristöt; rakennetut ympäristöt

Johdanto

Rakennetut leikkiympäristöt, kuten leikkipuistot keinuineen ja hiekkalaa-
tikoineen, ovat itsestään selvä osa modernia kaupunkiympäristöä. Ainakin
lukumäärien puolesta niitä voi pitää menestystarinana niin meillä kuin muu-
allakin (Freeman, 2020, s. 112).

Menestyksestä huolimatta rakennettujen leikkiympäristöjen historia ei
Suomessa ole juuri herättänyt kiinnostusta (ks. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto,
1982, Vilhunen, 1994; Salmela, 2004). Sen sijaan esimerkiksi yhdysvaltalaisen leikkikenttä-
liikkeen syntyhistoriaa on tutkittu jo pitkään (Cavallo, 1981; Frost, 2009), ja Ruotsissa
on julkaistu viime vuosina useita lasten leikkiympäristöjen historiaa käsitte-
leviä tutkimuksia. (Jansson & Klinborg Ahlko, 2016; Larsson ym., 2017.) Leikkikenttien sosiaalisia
ulottuvuuksia ja tilallisuutta on tarkasteltu myös kansainvälisesti lapsuuden
maantieteessä sekä lapsuuden historiassa (Gagen, 2000; Karsten, 2003; Pitsikali & Parnell, 2019).
Suomessa tutkimus on kuitenkin liittynyt pääasiassa kasvatustieteelliseen ja
sociologiseen tutkimukseen nykylasten toimijuudesta ja leikkiympäristöistä
(ks. Karimäki, 2005; Raittala, 2009; Strandell, 2012; Kuusisto-Arponen & Laine, 2017).

Tässä artikkelissa käänämme katseemme suomalaisten leikkiympäristö-
jen historiaan ja tarkastelemme niiden rakentumiseen vaikuttaneita tekijöitä.
Keskitymme erityisesti 1970-lukuun, joka oli nopean kaupunkirakentamisen
aikaa ja selvitämme, miten lasten leikkiympäristöt nähtiin osana kasvavaa
kaupunkia. Vastaamme tutkimustehtäväämme kysymällä: (1) Miten kaupun-
kilaislasten (leikki)tarpeet nähtiin asiantuntijakeskustelussa? (2) Minkälaisiksi
helsinkiläiset leikkikentät muodostuivat rakennettuina ympäristöinä ja lapsille
suunnattuna palveluna? Tutkimalla menneisyyden leikkiympäristöjä liitämme
ne myös osaksi hyvinvointivaltion rakennetun ympäristön ja laajemmin kau-
pungistumisen historiaa.

Artikkelimme fokus on rakennetuissa leikkiympäristöissä, joilla tarkoi-
tamme erilaisia lapsille suunnattuja paikkoja: *leikkikentät*¹ olivat kaupungin
ylläpitämiä, suuria asuinaluekohtaisia kenttiä, joissa oli paikalla henkilökuntaa.
Näiden lisäksi kaupungissa oli pienempiä valvomattomia *leikkipaikkoja* sekä
lukuisia taloyhtiöiden ja muiden tahojen ylläpitämiä *leikkialueita*.² Rajaamme
maantieteellisesti tutkimuksemme erityisellä vauhdilla kasvaneeseen Helsin-
kiin ja sen kansallisesti vertailtuna tiheään leikkikenttäverkostoon.

Tulkitsemme lapsista käytyä keskustelua osana modernin lapsuuden insti-
tutionalisoitumista sekä lapsuuden tilallisuutta (ks. Rasmussen, 2005; Strandell ym., 2012).
Lapsia on jo 1900-luvun alusta lähtien ohjattu aikuisten valvonnan ja erilais-

1 Helsingissä on käytetty vuodesta 1981 lähtien sanamuotoa leikkipuistot, mutta tässä artikkelissa käytämme aikalais-
käsitettä leikkikenttä. Muualla Suomessa käytetään edelleen vaihtelevasti molempia sanamuotoja.

2 Vastaava terminologinen erottelu oli myös Ruotsissa, jossa *parklek* viittaa valvottuihin leikkikenttiin ja *lekplats* valvo-
mattomiin leikkikenttiin (Nolin, 2016, s. 38).

ten instituutioiden, kuten koulun, päivähoiton, ohjatun toiminnan ja kodin piiriin (Alanen, 2009, s. 14). Sama institutionalisoitumisen prosessi liittyy myös lasten ja aikuisten maailmojen tilalliseen erotteluun (esim. Zeiher, 2001). Tutkimalla lapsia koskevaa kaupunkisuunnittelukeskustelua valotamme sitä, minkälaisiin tarpeisiin leikkiympäristöjen ajateltiin vastaavan. Helsingin leikkikentät toimivat puolestaan työmme tapausesimerkinä, jonka avulla selvitämme sitä, minkälaisiksi tiloiksi ja palveluiksi nämä lapsille suunnatut ympäristöt muodostuivat.

1970-luvun leikkikentät sopivat vain osin moderniin lapsuuden instituutioiden malliin, sillä toisin kuin koulussa tai päivähoitossa, leikkikenttien toimintaan osallistuminen oli vapaaehtoista. Harriet Strandell (2012, s. 39) on tulkinut nykypäivän leikkipuistojen iltapäivätoimintaa jälkimodernina instituutiona, jossa tapahtuvaa liikkumista tarkasteltaessa korostuu lasten valinnan vapaus ja yksilöllisyys vastapainona perinteisille instituutioille, joissa lapsia liikutellaan yhtenä ryhmänä. Strandellin jalanjäljissä tutkimme leikkiympäristöihin liittyvää tilapolitiikkaa eli sitä, miten asiantuntijat määrittivät missä ja miten lasten tuli viettää vapaa-aikaansa ja missä heidän ei toivottu olevan.

Osoitamme, että leikkialueita vaatimalla asiantuntijat pyrkivät tilallisen erottelun sijaan pikemminkin raivaamaan tilaa lapsille ja heidän itsenäiselle liikkumisellensa kaupungissa. Lisäksi helsinkiläinen leikkikenttätöiminta täytti avoimuudessaan jälkimodernin lapsi-instituution kriteerejä. Toiminnan ytimessä oli paitsi seuran ja suojan tarjoaminen niin kutsutuille avainkaulalapsille, myös vapaus ja omatoimisen leikin ja liikkumisen tukeminen.

Tutkimusaineistot ja menetelmät

Tutkimusaineistomme koostuu lasten elinympäristöihin ja niiden ongelmiin liittyvästä eri alojen asiantuntijalehdissä käydystä keskustelusta. Olemme käyneet läpi Lastensuojelun Keskusliiton julkaiseman *Lapsi ja Nuoriso*-lehden (vuodesta 1973 *Lapset ja Yhteiskunta*) vuoteen 1979 asti, sosiaalihuollon *Huoltaja*-lehden ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) *Lapsemme*-jäsenlehden numerot 1960–1980 sekä *Arkkitehti*-lehden kolme lapsiin liittyvää teemanumeroa³. Lehtiaineistojen rinnalla olemme lukeneet leikkiympäristöjä käsitteleviä tutkimuksia, raportteja ja selvityksiä, joita ovat tuottaneet muiden muassa Helsingin kaupunki, MLL ja sisäasiainministeriö. Virallisten suunnitelmien ja ohjeiden näkökulmaa olemme täydentäneet haastatteleamalla kolmea entistä leikkikenttätöntekijää, joiden kokemukset valottavat tarkemmin toiminnan arkea. Käytämme myös yhden haastateltavan luovuttamaa leikkikenttiin liittyvää leikekirjaa. Lisäksi olemme lukeneet julkista keskustelua *Helsingin Sanomissa* ja pienemmissä paikallislehdissä.

3 No 6/1971: "Leikki"; no 2/1974: "Lapset"; no 4/1979: "Yliopisto, lapsi ja ympäristö".

Olemme tietoisesti rajanneet tarkastelun ulkopuolelle leikkikenttien pääkäyttäjien eli lasten äänet ja keskittyneet suunnittelijoiden ja lastensuojelun asiantuntijoiden puheenvuoroihin. Asiantuntijalehdissä lasten ja kaupunkiympäristön välisestä suhteesta kirjoittivat aktiivisesti esimerkiksi sosiaalityön asiantuntijat Seppo Sauro ja Mauri Upanne sekä arkkitehti Tapio Periäinen ja sisustusarkkitehti Yrjö Sotamaa. He laativat raportteja ja selvityksiä myös yhteistyössä lastensuojelujärjestöjen kanssa.

Keskeisin lasten oikeutta tilaan puolustanut taho oli MLL, jonka koko 1970-luvun kattava toimintateema oli lasten elinympäristöjen kohentaminen. Tulokseksi oli *Asumispoliittinen projekti*, jolla haluttiin vaikuttaa päätöksentekijöihin ja lainsäädännön muotoutumiseen sekä parantaa lasten elinympäristöjä (Periäinen, 1973, s. 15; Kottioja, 2020, s. 236). Projektissa olivat mukana muuten muassa Periäinen, Upanne ja Sauro, jotka kirjoittivat projektin teemoista paitsi MLL:n omissa raporteissa, myös käyttämässämme asiantuntijalehdissä. Osana projektia julkaistiin myös Periäisen ja Upanteen kirjoittama *Leikkipaikkasuositus* (1974[1972]), jossa annettiin konkreettisia suosituksia leikkiympäristöjen kehittämiseen.

Olemme lukeneet moniäänistä tutkimusaineistoamme laadullisen sisältöanalyysin ja kontekstuaalisen lähiluvun menetelmin (ks. Vuori, 2021; Jouhki, 2020, s. 84–85). Olemme ensin koonneet asiantuntijalehdistä artikkelit, joissa käsiteltiin lasten elinympäristöjä ja leikkialueita. Tämän jälkeen olemme ryhmitelleet artikkeleissa toistuvia puheenvuoroja erilaisiin teemoihin. Tällaisia olivat esimerkiksi asiantuntijoiden esiin nostamat kaupunkitilojen ongelmat sekä ratkaisuehdotukset lapsille sopivien ympäristöjen kehittämiseen. Olemme soveltaneet samoja teemoja myös viranomaisraportteihin ja -tutkimuksiin. Näin olemme tunnistanee eri aineistojen välistä vuoropuhelua ja työstäneet yhteistä tulkintaamme keskustelemalla säännöllisesti yhdessä ja erikseen tekemistämme havainnoista.

Esittelemme seuraavaksi lyhyesti suomalaisten leikkikenttien ja -ympäristöjen historiaa. Tämän jälkeen analysoimme, mitä ongelmia 1970-luvun asiantuntijat näkivät kaupunkilaislasten ympäristöissä ja minkälaisia parannusehdotuksia he suosittelivat. Lisäksi luomme lyhyen katsauksen leikkiympäristöjä koskevan lainsäädännön kehitykseen ja siihen liittyvään kritiikkiin. Artikkelin lopuksi palaamme helsinkiläisiin leikkikenttiin esimerkkinä lapsille suunnatusta rakennetusta ympäristöstä ja palvelusta.

Leikkikenttien historia Suomessa

Valvottu leikkitoiminta rantautui Suomeen 1900-luvun alussa kansainvälisen leikkikenttaliikkeen (*Playground Movement*) innoittamana. Jo 1880-luvulla saksalaiset ja yhdysvaltalaiset lääkärit, kasvattajat ja pedagogit olivat huolissaan

teollistumisen ja kaupungistumisen haittavaikutuksista lapsille ja halusivat tuoda kaupunkien kaduilla kuljeskelevat lapset turvallisen sekä kehittävän kontrollin piiriin. Ratkaisuksi tarjottiin valvottuja ja aidattuja leikkialueita.

(Murnaghan, 2019, s. 8–9.)

Myös Pohjoismaissa tunnistettiin kaupungistumisen ja ahtaiden asuntojen tuomat uhat. Suomen ensimmäinen ohjattu leikkikenttä perustettiin vuonna 1914 Helsinkiin, ja pian myös Tampereelle ja Poriin (Suviranta, 1970, s. 474). Ruotsissa leikkikenttiä (*lekplats*) oli perustettu jo 1800-luvun lopulla, mutta ohjattu puistotoiminta (*parklek*) alkoi niin ikään 1900-luvun alussa (Nolin, 2016, s. 34–38).

Leikkikenttien alkuvuosikymmenten toiminta oli todennäköisesti kurinalaista. Suomalaisten leikkikenttien pioneeri Anni Collan⁴ korosti organisoidun leikin merkitystä työnteon, tottelevaisuuden ja velvollisuudentunnon opettajana (Salmela, 2004, s. 156). Kasvatuksellinen eetos oli tavanomaista myös leikkikenttäliikkeen lähtömaissa, joissa se valjastettiin isänmaallisen kansalaiskasvatuksen ja pedagogiikan välineeksi (ks. Gagen, 2000; Kernan, 2005).

Ensimmäisten ohjattujen kenttien myötä Helsingissä muotoutui oma leikkikenttäkonsepti: kentillä päivystivät kaupungin palkkaamat leikinohjaajat, jotka valvoivat ja järjestivät toimintaa 4–16-vuotiaille lapsille ja nuorille. Lisäksi kaupungin kentillä toimi yksityisiä puistotätejä, joiden valvoma ulkoilutoiminta oli tarkoitettu alle 4-vuotiaille lapsille. Sotavuonna 1942 Helsingin kesäleikkikentillä aloitettiin myös ilmaisen keittolounaan perinne. Aluksi toimintaa järjestettiin vain kesäisin, ympärivuotisena toiminta alkoi Brahen leikkikentällä syyskuussa 1951. (Valli, 1988, s. 38; Vilhunen, 1994.) Helsingin malli ei kuitenkaan levinnyt sellaisenaan muualle Suomeen, jossa oli tyypillisempää, että leikkikenttätöiminnasta vastasivat kuntien lisäksi erilaiset yhdistykset tai järjestöt, kuten MLL:n paikallisosastot (Suviranta, 1970, s. 475–478).

Kuten taulukosta 1 käy ilmi, Helsingin leikkikenttäverkosto tiheni nopeasti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Huomattavaa on, että Helsinkiin perustettiin runsaasti kokovuotisia kenttiä, kun samaan aikaan kausitoimintaan keskittyvien kenttien määrä pysyi vakiona. Muualta Suomesta ei ole saatavilla yhtä tarkkaa tietoa kenttien määristä, mutta esimerkiksi Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaiseman selvityksen mukaan vuonna 1969 Suomessa oli kaikkiaan 261 eri tasoista leikkikenttää, joista 32 sijaitsi Helsingissä (Suviranta, 1970, s. 477).

Kaavoituksen näkökulmasta leikkikentät vakiintuivat osaksi suomalaisia kaupunkeja jo ennen toista maailmansotaa (Salmela 2004, s. 150). Erityisen ajankoh- taiseksi kysymykseksi leikkiympäristöt nousivat sotien jälkeen kiihtyneen kaupungistumisen seurauksena ja etenkin nopeimmin kasvaneessa Helsingissä:

⁴ Leikkikenttätöiminnän ensimmäisinä puolestapuhujia ja kehittäjiä olivat naisvoimistelun keskeinen vaikuttaja Anni Collan (1876–1962) sekä Helsingin päivähoidon ylitarkastaja Kirsti Pajunen.

uusia asuinalueita ja -taloja rakennettiin vauhdilla, mutta niiden ei katsottu aina tuoneen mukanaan leikkiin soveltuvia ympäristöjä.

Myös kantakaupungin vanhoissa kortteleissa oli ainakin aikuisten mielestä runsaasti puutteita. Helsingin lastentarhain tarkastaja Kirsti Pajunen kuvaili kaupunkiympäristön ongelmallisuutta lastensuojelun ammattilaisten kesäkokouspuheenvuorossaan vuonna 1963:

Eteemme nousee kysymys siitä, minne lapsi voi suunnata matkansa voidakseen tyydyttää leikin- ja toiminnantarvettaan. Kodin piha kerrostaloalueella on usein ahdas ja täynnä autoja, leikki siellä on hankalaa, vieläpä useasti kiellettyä. Seuraava paikka on vilkas katu monine nähtävyyksineen, mutta se on vaarallinen eikä se voi tyydyttää leikkivän lapsen liikunnan halua. (Kirsti Pajusen puhe, siteerattu Axelson ym., 1963, s. 307.)

Kaupunkiympäristön lapsiystävällisyydessä oli paljon parannettavaa: moottoriliikenne kasvoi ja samalla yleistyivät liikenneonnettomuudet. Liikenne oli erityisen vaarallista maaltamuuttajien perheille ja lapsille, jotka vasta opettelivat liikkumista kaupunkiympäristössä (ks. Häkkinen, 2013, s. 50–53). Autot häiritsivät lapsia myös asuintalojen pihoilla. Vuodesta 1959 lähtien pysäköinnin järjestäminen oli määrätty tontin omistajan vastuulle, ja asuinrakennusten pihoille alettiin rakentaa asfaltoituja parkkialueita, jotka veivät tilaa lasten leikeiltä (Sisäasiainministeriö, 1974a, s. 5).

Vasta vuoden 1964 asemakaavamääräys määritteli ensimmäistä kertaa raamit sille, miten ja millaisia leikki- ja oleskelualueita asuintonteille oli järjestettävä (Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, 1982, s. 33). 1960–1970-lukujen Helsinki ei ollut ainoastaan autokaupunki, vaan myös lasten kaupunki, sillä lähes joka viides helsinkiläinen oli alle 15-vuotias (Helsingin kaupunki, 1978, s. 11). Paineet kehittää asuin ympäristöjä lapsiystävällisemmiksi olivat ilmeiset.

Vuosi	Ympäri vuotiset kentät	Kesäleikkikentät	Yhteensä
1960	8	11	19
1965	12	12	24
1970	21	12	33
1975	25	11	36
1981	33	11	44

TAULUKKO 1 Helsingin leikkikenttien määrät vuosina 1960–1981. Lähde: Lapset leikkikentille, 30.5.1960; Lapset leikkikentille, 29.5.1965; Helsingin kaupungin leikkikenttätoiminta, 29.5.1970; Lapset leikkikentille, 22.5.1975; Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, 1982, s. 73.

Vuosi 1973 oli lasten ympäristöjen kannalta tärkeä kaikissa Suomen taajamissa, kun rakennusasetukseen lisättiin maininta riittävästä alueista leikkipaikoille ja oleskelulle (Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, 1982, s. 34). Samana vuonna voimaan tullut päivähoitolain ensimmäinen pykälä määritteli sisällä ja ulkona tapahtuvan lasten leikkitoiminnan järjestämisen ja valvomisen kunnan tai kaupungin päivähoitotoimen tehtäväksi (Päivähoitolaki 19.1.1973/36).

Kieltoja ja olemattomia leikkipaikkoja

Kuten Pajusen kokouspuheestakin käy ilmi, asiantuntijat kuvailivat kasvavaa kaupunkia lapsille vihamielisenä: kotien ahtaus, aikuisten ulkona asettamat kiellot ja rajoitukset, liikenteen vaarallisuus, saasteet, ympäristön ”virikeköyhyys” ja sopivien leikkitilojen puute nähtiin esteenä lasten liikkumiselle ja laajemmin hyvinvoinnille (Axelson ym., 1963; Peräinen & Upanne, 1974[1972]; Lindberg, 1975; Sauro, 1977, s. 10). Asiantuntijoiden kirjoituksissa lapset näyttivät olleen alati aikuisten tiellä. Luonnehdinta lapsuudesta elämänvaiheena, joka usein tapahtuu väärässä paikassa ja alisteisena aikuisuudelle (James ym., 1998), näyttäytyy erityisen ajankohtaisena näissä aikalaiskuvauksissa.

Myös jo olemassa olevat leikkiympäristöt nähtiin puutteellisina ja niiden määrät riittämättöminä. Esimerkiksi Pajusen mukaan urheilukenttien paikat tiedettiin jo ensimmäisessä suunnitteluvaiheessa, mutta leikkialueet saivat odottaa ”niitä rippeitä, joita, jos onni on myötämielinen, mahdollisesti sattuu jäämään” (Pajunen, n.d.; myös Sisäasiainministeriö, 1975, s. 89). Yrjö Sotamaa (1971, s. 22–31) kritisoi *Arkkitehti*-lehden Leikki-teemanumerossa Helsingin leikkikenttiä yksitoikkoisiksi, suojattomiksi ja suunnittelultaan epäonnistuneiksi. Myös Liisa Honkasalo (1971, s. 346) kuvaili *Lapsi ja Nuoris* -lehdessä kenttien puutteita: ”Vaihteleva maasto, kasvit ja suoja-aidat puuttuvat, leikkipaikan muodostaa paljas kenttä, jossa leikkivälineet töröttävät siellä täällä”. Vastaava asiantuntijakeskustelu lasten leikkiympäristöjen epäsovpuudesta oli ajankohtainen myös Ruotsissa (ks. Larsson, 2013, s. 115).

Leikkipaikkoja, jotka tarjosivat eri ikäisille erilaista tekemistä, kuten hiekkalaatikoita pienimmille ja keinuja varttuneemmille, kritisoitiin eri-ikäisten lasten vääränlaisesta erottelusta. Sotamaa (1971, s. 22) kysyi poleemisesti samaisessa *Arkkitehti*-lehden artikkelissaan: ”Miksi lapset erotetaan toisistaan panssariverkolla kuin eläimet?” Tapio Peräinen piti ongelmallisena myös sitä, ettei rakennetuilla leikkipaikoilla ollut tilaa aikuisille tai lasten huoltajille, jolloin eri ikäryhmillä ei ollut mahdollista kohdata toisiaan (Peräinen, 1972, s. 17; myös Peräinen ym., 1974, s. 32).

Lapsille sopimattomien ympäristöjen suunnittelua selitettiin piittaamattomuudella sekä suunnittelun teknisten ja juridisten vaikutuskeinojen puutteella.

Suunnittelijoilla ei ajateltu olleen tarpeeksi tietoa lasten tarpeista ja eri ratkaisujen vaikutuksista. Toisaalta pelkkä tieto ei olisi riittänyt, sillä asiantuntijoiden mukaan suunnittelussa oli kyettävä myös *eläytymään* lasten maailmaan (Periäinen & Upanne, 1974[1972], s. 2–3; Sauro, 1977, s. 10; Nyman, 1979, s. 140; Sotamaa, 1979, s. 57).

Jos tilapolitiikkaa tehdään osoittamalla missä ja miten lasten tulisi kaupunkiympäristössään olla, poleemisissa asiantuntijapuheenvuoroissa 1960–1970-lukujen kaupungissa näytti löytyvän vain vähän lapsille sopivia tiloja. Koska lapsia ei voitu siirtää ihanteellisenä pidettyyn luontoon, oli luontoa ja luontoa jäljitteleviä leikkiympäristöjä tuotava kaupunkiin.

Haastavia, innostavia ja turvallisia leikkipaikkoja

Leikki oli lapsiystävällisestä ympäristöstä käydyn keskustelun ytimessä. Asiantuntijapuheessa leikkialueiden suunnittelun tärkeyttä perusteltiin lasten oikeuksilla sekä lisääntyneellä tutkimustiedolla. Ihanteellisen leikkiympäristön oli esimerkiksi tarjottava monipuolisia ajanviettomahdollisuuksia kaikkina vuodenaikoina ja kaikenikäisille lapsille. Lisäksi niiden oli oltava ennen kaikkea turvallisia ja hieman ristiriitaisesti myös jännittäviä ja haastavia, jotta ne houkuttelivat aktiivisuuteen. Leikkipaikan oli oltava niin kiinnostava, ettei lapsille syntyisi houkutusta lähteä kielletyille ja vaarallisille alueille. Panostamalla ulkotiloihin haluttiin kompensoida ahtaita kotioiloja ja tasata lasten eriarvoisia lähtökohtia. (Honkasalo, 1971, s. 346; Periäinen & Upanne, 1974[1972], s. 24–25.)

Ratkaisuehdotuksiin otettiin mallia pääasiassa muista Pohjoismaista. Esimerkiksi Liisa Honkasalo (1971, s. 344) esitteli *Lapsi ja Nuoriso* -lehdessä leikkien ja niihin soveltuvien välineiden jaottelua *Plats för lek* (1970) -teoksen pohjalta. Ruotsalaisissa suosituksissa leikit jaettiin aistipohjaisiin, konstruktiiivisiin sekä järjestely-, liikunta-, huolehtimis- ja roolileikkeihin. Ihanteellisella leikkikentällä oli omat välineet ja puitteet kullekin leikkityypille: liikuntaleikeille kiipeilytelineitä ja pallokenttiä sekä rooli- ja huolehtimisleikeille leikkimökkejä ja rauhallisia nurkkauksia (ks. myös Sotamaa, 1971; RT 995,332).

Myös MLL:n *Leikkipaikkasuosituksen* taustalla vaikuttivat pohjoismaiset tutkimukset leikkiympäristöistä. Taulukossa 2 on esitetty suosituksen pääkohdat. Suosituksessa määriteltiin hyvän ympäristön lähtöarvot, joita olivat luonto- ja ihmismyönteisyys, vapaus, turvallisuus, tasa-arvo, integraatio, hyvinvointi, muokattavuus ja luovuus. Leikkiympäristöjä koskevissa suosituksista oli keskeistä niiden laadun lisäksi kullekin ikäryhmälle sopivat virikkeet ja niiden sijainti turvallisen kävelymatkan päässä kodista. (Periäinen & Upanne, 1974[1972], s. 10; Periäinen, 1972, s. 17.)

MLL luokitteli leikkialueet kolmeen kategoriaan lapsen iän ja luontaisten taipumusten perusteella. Alueiden jaottelu ei kuitenkaan ollut uusi ajatus,

Ikä (v.)	Sijainti ja koko	Pinnanmuodostus	Leikkivälineet ja varusteet
0–4	1 leikkipaikka / 1–40 lasta. Asuinrakennuksen yhteydessä, enintään 50 m kotiovelta, näkö- ja kuuloetäisyyden päässä. Erillään pysäköintipaikoista ja muusta liikenteestä. Esteetön ja turvallinen kulku. Pinta-ala 250–300 m ² .	Osittain epätasainen: rinne tai pieni kumpare, jolla ruohikkoa ja puita. Osa alueesta päällystettyä, osa hiekka- ja sorapohjaa.	Hiekkalaatikko, köysikeinu, liukurata, portaat, riippumistanko, tasapainopuomi, tunneli, hakkauspenkki, keinuhevonen, kiipeilytaso, suuri pallo, vesiallas, potkulauta, rakentelupalikat. Asuinrakennuksen alakerassa WC-tilat, suojakatos.
5–6	1 leikkipaikka / 25–200 lasta. Enintään 150 m kotiovelta, näkö- ja huutoetäisyyden päässä. Erillään pysäköintipaikoista ja muusta liikenteestä. Esteetön kulku ilman liikenneylityksiä. Pinta-ala 1 500–2 500 m ² , sis. oma leikkialue pienille lapsille.	Maaston muodot monipuolisempia kuin edellisessä: rinteet, mäet ja kumpareet suurempia ja jyrkempiä.	Edellisten lisäksi: kiipeilyverkko, labyrintti, leikkimökki, palloiluseinä, apinakiikku, istumakaruselli, keilapeli, maalauseinä ja vetokärret. Puolilämmin, kiinteä rakennus, jossa WC-, pesu- ja varastotilat.
7–12	1 leikkipaikka / 600–2 000 lasta. Enintään 400 m kotiovelta. Saavutettava mahdollisuuksien mukaan esteettömästi ja ilman liikenneylityksiä. Pinta-ala 8 000–12 000 m ² , lisäksi luonnonvaraisia maastoalueita.	Tulee vastata luonnon alkuperäistä pinnanmuodostusta. Vaihtelevuutta voi lisätä täyttemaasta tehdyillä kummuilla.	Edellisten lisäksi mm. kahluuallas, pyöräily- ja ajorata, riippumiskaruselli, valvottu rakentelu-, seikkailu- tai romuleikki-paikka. Lämmitetty rakennus, jossa tilat sisäleikeille ja muulle toiminnalle.

TAULUKKO 2 MLL:n suositukset lasten leikkialueiden järjestämisestä. Lähde: Periäinen & Upanne, 1974[1972], s. 66–76.

sillä jo esimerkiksi 1950-luvulla Helsingin leikkikenttäkomitean mietinnössä oli kehoitettu jakamaan kaupungin kentät koon ja palveluiden mukaan kolmeen tasoluokkaan (Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, 1982, s. 68). Samantyyllisiä lasten liikkumissäteen mukaan hahmoteltavia leikkipaikkasuosituksia esitettiin myös Sisäministeriön kaavoitusohjeissa (1974a, s. 12–13) ja *Huoltaja*-lehdessä (Rissanen, 1974, s. 341).

Leikkipaikkasuositusta lukuun ottamatta aineistoissamme keskusteltiin niukasti perinteisten leikkipaikkojen vaihtoehtoista, kuten Englannissa yleistyneistä leikkikaduista (playstreet, Cowman, 2017). Sen sijaan asiantuntijat pitivät toiminnallisia mahdollisuuksia toivottavina ja suosittelivat erilaisia seikkailu- ja rakenteluleikkipaikkoja, joissa lapset saisivat itse suunnitella ja rakentaa heille sopivia tiloja (Honkasalo, 1971, s. 346; Hannukainen & Hiisivuori, 1972 83–84; Periäinen ym., 1974, s. 31). Ainakin

pääkaupunkiseudulla tehtiinkin joitakin seikkailupuistokeiluja (Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, 1982, s. 72).

Tiukentuvat normit

Kuten aiemmin osoitimme, keskustelu lasten ympäristöistä oli osa pidempää jatkumoa, jossa 1970-luku näyttäytyy eräänlaisena huipentumana: keskustelun tulokset alkoivat näkyä leikkialueita koskevissa suosituksissa ja tiukentuvassa lainsäädännössä. Vuoden 1973 rakennusasetus edellytti järjestämään asemakaavoitettaville alueille riittävästi puistoja sekä leikki- ja virkistysalueita. Seuraavina vuosina Sisäasiainministeriö (1974b) antoi vielä tarkempia rakennusohjeita niin tontti-, kortteli- kuin asuinaluekohtaistenkin leikkialueiden mitoitukseen, sijoitteluun, turvallisuuteen ja viihtyisyyteen. Myös asuinympäristön suunnitteluperiaatteissa lapset olivat tärkeässä roolissa (Sisäasiainministeriö, 1975). Kaavoitus- ja rakennusosasto julkaisi vielä asemakaavamääräyksiä koskevan ohjeen (Sisäasiainministeriö, 1977), jossa yksi luku oli omistettu pihuille ja oleskelualueille (Hautojärvi, 1978, s. 112–113). Suunnitteluohjeisiin otettiin mallia ainakin Ruotsista, jossa vastaavat suunnitteluperiaatteet oli määritelty jo kymmenen vuotta aiemmin (Kungliga Bostadstyrelsen, 1964; Mannerla-Magnusson, 2016, s. 158). Toisinaan epätydyttävästä toteutuksesta huolimatta (Sisäasiainministeriö, 1977, s. 13) lainsäädännön muutokset johtivat leikkipaikkojen yleistymiseen, ja vähitellen niistä tuli osa hyvinvointivaltion rakennettua ympäristöä – ja yksi kaupunkilaislasten keskeisistä arjen tiloista.

Valtakunnallisessa rakennustietokortistossa (RT-kortisto), jonne on koottu rakentamiseen ja suunnitteluun liittyviä ohjeita, näkyy niin ikään kasvava kiinnostus lasten leikkiympäristöjä kohtaan. Ensin RT-korteissa julkaistiin lapsia koskevia rakennusohjeita vain keinujen (RT 897.15 1961) ja hiekkalaatikoiden (RT 897.16, 1967) osalta, mutta 1970-luvulle tultaessa ne koskivat laajemmin koko leikkialueita. Esimerkiksi vuoden 1972 RT-kortissa (RT 995.332, 1972) oli jo kattava luonnehdinta leikin eri muodoista ja leikkiin tarvittavista välineistä. Kortissa kuvailtiin mm. keinujen, liukumäkien ja kiipeilytelineiden lisäksi valvotuille erityisleikkipaikoille, kuten rakennus-, tuli-, romu-, seikkailu-, vesi- ja pyöräilyleikkipaikoille tarvittavia välineitä.

Jos leikkipaikka oli ennen rakennettu kaupungin tai yksittäisten kaupunkilaisten sopiviksi katsomiin paikkoihin, normit ja lisääntyvä rakentaminen määrittelivät uudella tavalla sen, millainen oli lapselle sopiva rakennettu leikkiympäristö ja missä sen tuli sijaita. Silti olisi yksinkertaistavaa tulkita ympäristön kehittämisspyrkimykset vain haluna (yli)suojella tai eristää lapsia pois aikuisten muuten hallitsemasta kaupunkitilasta.

Ensinnä leikkiympäristöjen tarjoamat mahdollisuudet omatoimiselle tekemiselle ja itsenäisyydelle olivat keskeisiä asiantuntijakeskustelujen ja

rakennusohjeiden määritelmässä ja suosituksissa. Maija-Leena Setälä (1979, s. 128) peräänkuulutti monen muun asiantuntijan tapaan ympäristön sosiaalista, toiminnallista ja fyysistä monipuolisuutta. Onnistumisen mittapuuna Setälä piti juuri lasten omaehtoisen toiminnan viriämistä. Vastaavasti Syvänen (1980, s. 13) piti lapsen omaehtoista liikkumista ja kokemista ensiarvoisen tärkeänä.

Toiseksi lasten itsenäinen leikki ja ympäristössä liikkuminen ei loppunut muuttuvan lainsäädännön ja yleistyvien leikkipaikkojen myötä, vaan esimerkiksi muistitietotutkimuksissa on osoitettu lasten monipuolisen tilankäytön jatkuneen rakennettujen leikkiympäristöjen kehityksen rinnalla (Moll & Nevalainen, 2018). Lisäksi asiantuntijakeskustelussa korostettiin, ettei lasten huomioiminen saanut tyypistyä vain leikkialueiden suunnitteluun (Sauro, 1979, s. 111).

Keskusteluista ja suosituksista heijastui Suomessa pitkään jatkunut lasten itsenäisen liikkumisen ja omatoimisen leikin arvostus. Toisen maailmansodan jälkeisissä kasvatuskäytännöissä korostettiin varhaisen itsenäistymisen ihannetta, ja lasten itsenäinen liikkuminen oli pitkään tärkeä lapsille opettava kansalaistaito. Toisaalta työssäkäyvillä vanhemmillä oli vain harvoin mahdollisuuksia lisätä huolenpitoa, vaikka olisivat tätä halunneetkin. (Moll & Nevalainen, 2018; Malinen, 2019.)

Asiantuntijakeskustelussa ja tiukentuissa leikkipaikkanormeissa pyrittiin kiinnostavasti yhtä aikaa suojelemaan lapsia ja samalla mahdollistamaan itsenäinen liikkuminen ja leikki kaupunkiympäristössä. Kuten taulukosta 2 kävi ilmi, kaikenikäisten lasten tuli pystyä esimerkiksi kulkemaan itsekseen leikkipaikoille. Ainakin 1970-luvun asiantuntijakeskustelujen ja suositusten lapset olivat siis yhä itsenäisiä, ja kaupunkiympäristöltä vaadittiin tämän mahdollistamista. Asiantuntijoiden kärkkäistäkin puheenvuoroista on luettavissa halu nostaa esiin lapset ryhmänä, joka jää helposti huomiotta kaupunkisuunnittelussa ja osoittaa lasten tarpeet autoistuvassa ja modernisoituvassa kaupungissa.

Vielä voidaan kysyä, mihin rakennettuja leikkipaikkoja ylipäätään tarvittiin Helsingissä, joka kaupungistui pääasiassa lähiöitymällä (Saarikangas, 2014, s. 43). Lähiörakentamista oli sodan jälkeen perusteltu paljolti juuri perheiden ja lasten tarpeilla, asumisväljyydellä, liikenneturvallisuudella ja luonnonläheisyydellä (Moll & Kuusi, 2019). Eikö ainakin varhaisten puutarhakaupunkien ja luonnonläheisten metsälähiöiden pitänyt tarjota ihanteellisimmat leikkimaastot?

Luontoa pidettiin edelleen parhaimpana ja virikkeiltään rikkaimpana ympäristönä lapselle, mutta 1970-luvun kaupungissa se ei enää riittänyt. Asiantuntijapuheissa ihanneympäristöön kuului nyt muutakin, kuten tiloja yhteiselle tekemiselle, muiden ihmisten kohtaamiselle ja yhteisöllisyydelle. Lasten ajateltiin tarvitsevan seuraa, viihdykettä ja fyysisiä aktiviteetteja, ja näihin tarpeisiin rakennettujen leikkiympäristöjen uskottiin vastaavan. Lisäksi niitä tuli olla

tarjolla tasapuolisesti kaikille, ympäri kaupunkia ja maan kaikissa taajamissa. Tarpeen luomiseen osallistui myös vähitellen kasvava leikkileikkivälineiteollisuus. Esimerkiksi leikki- ja liikuntavälinevalmistaja Oy Pohjoiskalotti-Nordkalotten Ab (vuodesta 1991 Lappset Group Oy) aloitti toimintansa vuonna 1970, osallistui aktiivisesti lasten tarpeiden osittamiseen asuinympäristössä ja myi leikkivälineitä erityisesti kasvavien kaupunkien kerrostalojen ja koulujen pihoille (Kekola, 2017, s. 130).

Kohti lapsiystävällistä kaupunkia

Muuttuiko kaupunki kehittyvän lainsäädännön ja tarkentuvien suunnitteluohjeiden myötä lopulta lapsiystävällisemmäksi? Asiantuntijapuheissa nousi esille vielä kaksi huolta. Ensinnä asiantuntijat olivat tyytymättömiä asukkaiden mahdollisuuksiin vaikuttaa omiin lähiympäristöihinsä, ja toiseksi huolta herätti ympäristöjen kehittämisen liiallinen keskittyminen pelkkiin keinuihin ja hiekkalaatikoihin.

Esimerkiksi Sotamaa (1971, s. 23) oli jo 1970-luvun alussa huolissaan siitä, ettei lapsilla ja muilla asukkailla ollut mahdollisuuksia vaikuttaa omien asuinympäristöjen suunnitteluun, eikä ongelma vaikuttanut korjaantuneen vielä vuosikymmenen lopullakaan (ks. Sauro, 1977, s. 16). *Lapsi ja Yhteiskunta* -lehden vuoden 1979 kolmas numero oli omistettu lasten lähiympäristöille. Erillinen teemanumero oli paitsi osoitus aiheen tärkeydestä, myös konkreettinen yritys yhdistää suunnitteluun liittyviä eri näkökulmia ja antaa myös lasten hahmotella ihanneympäristöään kirjoitelmillaan.

Vuosi 1979 oli YK:n lapsen oikeuksien 20-vuotisjuhlavuosi ja kansainvälinen Lasten vuosi. Helsingin kaupunki osallistui teemavuoteen omalla ”Helsinki kuuntelee lasta” -hankkeellaan, jonka tavoitteena oli saada kaikki hallintokunnat arvioimaan oman toimialansa vaikutuksia lapsiin. Osana teemavuotta käynnistettiin leikkialueprojekti, jonka päämääränä oli parantaa ulkoilu- ja leikkimahdollisuuksia kaupungissa. (Helsingin kaupunki, 1980, s. 12, 42; myös Winter, 1979, s. 18–19.) Myös muissa asiantuntijapuheenvuorossa ehdotettiin, että asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia oli lisättävä, heitä oli kuunneltava ja aktivoitava ottamaan osaa yhteisiin toimintoihin ja näin tuomaan lapsiperheiden asumistarpeita suunnittelijoiden ja päätöksentekijöiden tietoon (ks. myös Sauro 1977, s. 16; Leppo, 1979, s. 131; Bardy, 1979, s. 143).

Lasten vähäisten vaikuttamismahdollisuuksien lisäksi huolta herätti ympäristöjen kehittämisen liika keskittyminen leikkipaikkoihin. Sirkka Hautojärvi (1979, s. 153) totesi teemanumerossa lapsia koskevien lakien, ohjeiden ja suositusten taanneen sen, että suunnittelussa kiinnitettiin nyt entistä enemmän huomiota lapsiin. Lopullisen vastuun hän kuitenkin antoi kaavan laatijoille ja toteutta-

jille. Myös Sotamaan (1979, s. 157) mukaan rakennusasetukset ja sisäministeriön ohjeet olivat antaneet hyvät mahdollisuudet lasten huomioon ottamiseen tonttien kaavoituksessa. Sauro (1979, s. 111) kuitenkin totesi pääkirjoituksessaan, ettei lasten lähiympäristöä paranneta vain kiipeilytelineellä tai leikkipaikalla, vaan luomalla viihtyisä ympäristö kaikille asukkaille.

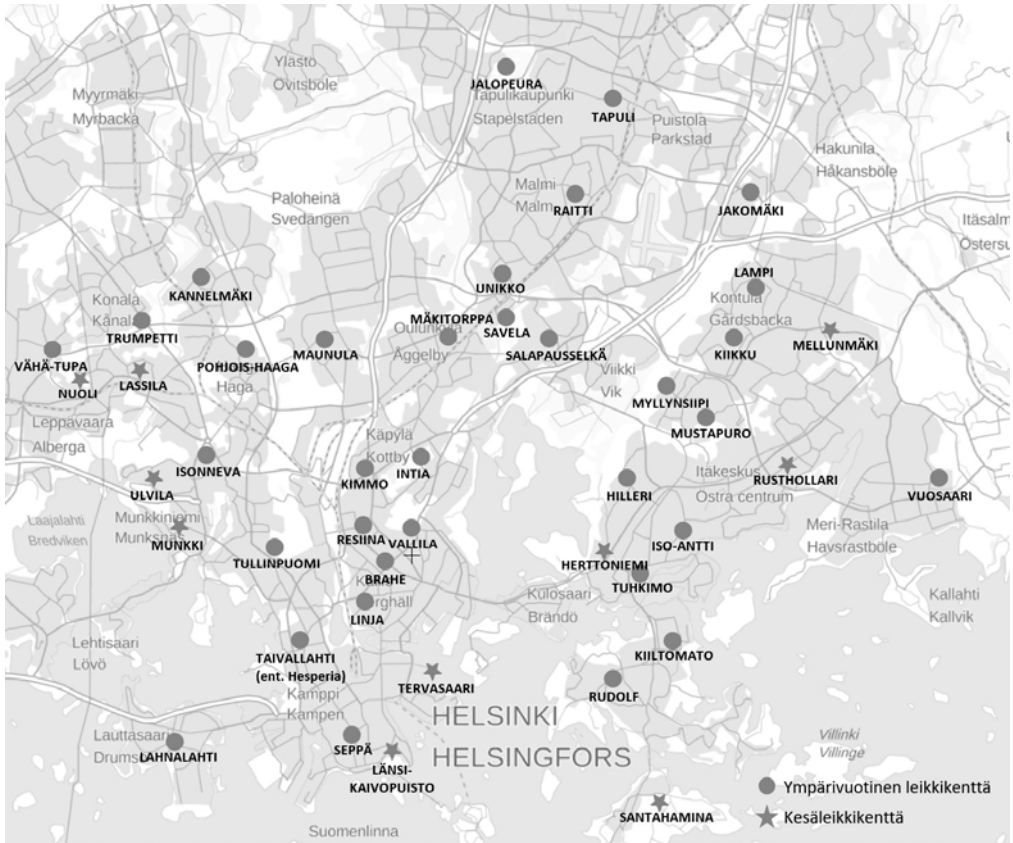
Psykologi Matti Syvänen arvioi leikkialueiden tilaa 1980-luvun alussa seuraavasti:

Leikkipaikalle on sijoitettu välineitä täysin harkitusti. Yhdessä nurkassa on motorisen toiminnan ja koordinaatiokyvyn kehittämisen välineryhmä, taustalla paikat luovaa toimintaa ja rakentelua varten, reunalla on roolileikkien virittäjänä toimiva viitteellinen kioskki ja alueen keskellä sosiaalisten kontaktien ja ryhminä tapahtuvien sääntöleikkien tila. Tulos on tavallaan perusteltu, mutta kovin valmiiksi ajateltu. Lopputuloksena henkii fyysis-sosiaalis-kognitiivinen harjoitusradan ajatus. Leikkitoiminnan kokonaisluonne, vaihtelu ja vivahteisuus eivät tällä järjestelyllä toteudu. (Syvänen, 1980, s. 14.)

Myös Asuntohallituksen *Lapsen leikit ja asuinympäristö* -raportissa (1985, s. 1) todettiin lasten huomioon ottamisen painottuneen liiaksi leikkipaikkojen rakentamiseen. Raportissa esitettiin suosituksia siitä, kuinka lapsen näkökulma tulisi ottaa huomioon koko asuinympäristön parantamisessa. Edellisten vuosikymmenten tavoitteista lasten ikävaiheittaisten toimintojen huomioiminen ja asuinalueen luonnollisten ominaisuuksien hyödyntäminen olivat yhä ajankohtaisia. Nyt raportissa vaadittiin kuitenkin lapsiystävällisen ympäristön kokonaisvaltaisempaa kehittämistä. Myös Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluviraston *Leikin ympäristö* -raportti (1982, s. 35) kritisoi 1970-luvun leikkialueiden suunnitteluohjeita teknokraattisiksi. Suunnitelmat takasivat kyllä tietyn minimitason toteutumisen mutta antoivat samalla rakentajalle mahdollisuuden päätyä standardiratkaisuihin, jotka köyhdyttivät jo valmiiksi monotonista ympäristöä.

Helsingin leikkikentät lasten ja kaupungin yhteensovittajina Kokonaisvaltainen lapsiystävällisyyden tavoite oli hidasta ja vaikeaa saavuttaa kaupunginlaajuisesti, mutta rajatuilla alueilla tehtävässä oli helpompi onnistua.

Sauron (1978, s. 256) mukaan leikkikentän tuli olla ”kiinteä, luonnollinen osa asuinympäristöä, eikä pelkästään osoitus muun ympäristön soveltumattomuudesta lapsille”. Kenties helsinkiläisiä leikkikenttiä kuvaa kuitenkin paremmin kaupunkimaantieteilijä Lia Karstenin (2003, s. 457) luonnehdinta leikkipuistoista

KUVA 1 Helsingin kaupungin leikkikentät vuonna 1981. Lähde: Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, 1982, s. 73. Karttopohja: Maanmittauslaitos.

tiloina, joilla kompensoidaan niitä päivittäisiä rajoituksia, joita lapset kohtaavat kaupunkiympäristössä.

Oheinen karttakuva havainnollistaa Helsingin leikkikenttäverkostoa 1980-luvun alussa. Verkosto tihentyi lyhyen ajan kuluessa (ks. Taulukko 1.), ja tavoitteena oli perustaa vähintään yksi leikkikenttä jokaiseen kaupunginosaan, jonka väestöpohjassa oli vähintään kaksisataa 4–14-vuotiasta lasta ja nuorta (Sauro & Syrjäläinen, 1978, s. o.). Kartalta näkyy, miten valtaosa kentistä sijoittui kantakaupungin ulkopuolelle. Kaupungin lapsiperheitä tutkinut Johanna Lilius (2014, s. 843) onkin huomauttanut, että perhekeskeinen lähiösuunnittelu on johtanut siihen, että kantakaupungissa asuvien perheiden tarpeet ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

KUVA 2 Jakomäen leikkikenttä, 1976. Kuvaaja: Stefan Bremer, Helsingin kaupunginmuseo.

Helsingin kentät olivat suosittuja. Esimerkiksi vuonna 1978 kesäkuukausina kirjattiin kentillä noin 410 000 käyntiä. (Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, 1982, s. 74). Kenttien käyttömäärissä oli kuitenkin alueellisia eroja. Vuonna 1977 tehdyssä vertailussa esimerkiksi kantakaupungissa sijaitsevan Hesperian leikkikentän keskimääräiseksi päiväkävijämääräksi oli kirjattu 402 käyntiä, kun vastaava luku Koillis-Helsingin Jakomäessä oli 180. (Sauro & Syrjäläinen, 1978, s. 27.) Hesperian suurempia kävijämääriä selittävät osittain taloyhtiöiden vähäiset leikkikentät mutta myös se, että Etu-Töölön virkistysalueita käyttivät lähialueen asukkaiden lisäksi todennäköisesti muutkin kaupunkilaiset. Ehkä Jakomäessä myös runsas luonto tarjosi vielä kantakaupunkia enemmän vaihtoehtoisia leikkipaikkoja.

1970-luvun leikkikentät eivät välttämättä täyttäneet kaikkia esimerkiksi MLL:n asettamia suosituksia (ks. Taulukko 2), mutta pääpiirteiltään ne noudattivat hyvän leikkipaikan kriteereitä. Ne olivat tyypillisesti laajoja puistoalueita, joissa maasto oli tasaista tai lievästi kumpuilevaa ja aluetta reunusti kasvillisuus.

Avara ympäristö mahdollisti perinteiset aktiviteetit, kuten pallopelit, mutta niillä lienee ollut myös lasten silmälläpitämiseen liittyvä funktio.

Myöskään varusteiden osalta Helsingin leikkikentät eivät todennäköisesti päässeet MLL:n kunnianhimoisimpien suositusten tasolle. Helsingissä kenttien kiinteään varustustasoon kuului tyyppillisesti vähintään hiekkalaatikko, keinu ja palloilualaue. Lisäksi noin joka toisella kentällä oli kahluuallas ja isoimmissa puistoissa myös karuselli ja liukumäki. (Suviranta, 1970, s. 477.) Kiinteiden välineiden lisäksi kentillä oli lainattavia leikkivälineitä ja pelejä, kuten kotileikkisettejä, isopyöräisiä ”poikakärkyjä” sekä korona- ja fortunavälineitä ja talvea varten mm. lapioita, rekiä, kelkkoja ja suksia. Leikkivälineitä säilytettiin huolto- ja väli-nerakennuksissa, joista leikinohjaajat jakoivat niitä tasapuolisesti halukkaille lapsille. (Sauro & Syrjäläinen, 1978, liite 2; Haastattelu 1.) Stefan Bremerin ottamassa valokuvassa (Kuva 2) näkyy Jakomäen kentän matala rakennus, jossa oli yleisten sisätilojen lisäksi varasto ulkoleikkivälineille.

Vaikka 1970-luku oli betonirakentamisen kulta-aikaa, leikkikentillä suosittiin luonnonmukaisia elementtejä. Puiset leikkikenttärakennukset sekä ympäröivät viheralueet kertovatkin luonnonmateriaalien ja luonnonmukaisuuden tärkeydestä, jota korostettiin myös MLL:n suosituksissa. Luonnonläheisyys sopi myös toisen maailmansodan jälkeiseen terveellisyyttä korostaneisiin kasvatuskäytäntöihin, joiden mukaan juuri luonnossa oleskelulla oli erityinen lasten hyvinvointia edistävä merkitys (Malinen, 2019, s. 343; myös Moll & Kuusi, 2021.) Idyllinen maaseutu ja vaarallinen kaupunki on perinteisesti asetettu toistensa vastakohdiksi, ja leikkialueiden suunnittelussa heijastui halu tuoda luonnonläheisiä, maaseutumaisia elementtejä kaupungin lapsille (Periäinen, 1973, s. 13; Periäinen & Upanne, 1974[1972], s. 10; ks. myös Sillanpää, 2021).

Jos rakennetun ympäristön osalta Helsingin leikkikentät eivät saavuttaneet kaikkia ajan suosituksia, niiden elämää rikastutti laaja kirjo erilaisia aktiviteetteja, joiden ohjaamisesta vastasivat leikinohjaajat ja muut työntekijät. Ohjaajat olivat kentällä läsnä aamukahdeksasta iltakuuteen. Päiväohjelmassa oli esimerkiksi yhteisiä ulkoleikkejä, satutuokioita tai askartelua. Enimmäkseen kentillä leikittiin kuitenkin itseksensä, kuten Jakomäki-lehden kuvaus osoittaa:

Eri puolille aluetta oli sijoittunut pieniä lapsiryhmiä. Muutamat pelasivat koronaa, toiset muistipeliä. Kentän reunassa oli pieni vihreä kauppa, jossa tarmokkaat myyjättäret möivät ruokatavaroita: Koivulehti-ome-noita, kivi-perunoita jne. Pienessä metsikössä oli kaksi kotia. Toisessa niistä asuivat sisarukset, jotka hoivailivat nukkelapsiaan ja paistoivat niille perunoita ja lättyjä. Toisessa pesi pieni emäntä astioita, jotka mustassa vedessä tulivat 'leikisti puhtaiksi'. (Kesä on tuonut lisää elämää leikkikentälle, 1971.)

Kesäkuukausina päivää rytmitti maksuton lounas, jota edelsi aina yhteinen piirituokio. Edellisten vuosikymmenten kurinalaisesta leikkikenttäkulttuurista periytyi sääntö, jonka mukaan leikkikentälle ei sopinut tulla vain syömään, vaan ohjelmaan tuli myös osallistua. (Haastattelu 1; Haastattelu 2; Leikkikentillä touhutaan myös kuumina kesäpäivinä, 1970.)

Toiminta oli pitkään suunnattu pelkästään lapsille, mutta kasvatustahojen ja leikkikenttien toimintaperiaatteiden vähittäiset muutokset alkoivat näkyä 1970-luvun kuluessa. Leikkikenttiä saattoikin jo kuvata avoimina ja joustavina: lapset saivat tulla ja mennä vapaasti, osallistua kentän toimintaan, leikkiä kentällä itsekseen, ja vähitellen myös vanhemmat toivotettiin mukaan.

(Haastattelu 1; haastattelu 2; ks. myös Strandell, 2012, s. 31–59.)

Leikkikentät olivat tärkeitä myös perheiden arjen toimivuuden näkökulmasta. Helsingin kaupungin leikkikenttätoiminnan tarkastaja Martta Schataloff kuvaili kenttien tarpeellisuutta *Helsingin Sanomissa* näin:

Valvottu leikkikenttä on aika mukava ratkaisu varsinkin kouluikäisen hoito-ongelmaan. Seitsenvuotias tulee tietenkin jotenkuten toimeen avainkaulassa, mutta kiperän tilanteen tullen hän tarvitsee jonkun aikuisen, jonka puoleen kääntyy. (Arpiainen, 1973.)

Ohjattu toiminta mahdollisti monelle perheenäidille päivätyössä käymisen sekä aikaa muille kodin tehtäville aikana, jolloin kunnallinen päivähoitojärjestelmä oli vasta kehittymässä. Entisten työntekijöiden muistikuvissa leikkikentät toimivat asuinalueen keskuksina, joissa sekä juhlittiin että ratkottiin sekä lasten että koko perheen pulmia – toisinaan raja julkisen lapsi-instituution ja yksityisen kodin välillä hämärtyi. Ohjaajat kertovat lapsia yhdistäneen ”aikuisten nälkä”, tarve aikuisten seuralle, suojalle ja avulle. (Haastattelu 1; Haastattelu 2.)

Leikkikenttää kuvailtiin paikkana, josta lapsi saattoi saada apua ja jossa on turvallisia aikuisia (Sauro, 1979, s. 256). Ympärivuotisten, ohjattujen leikkikenttien voimakas määrällinen kasvu sekä kantakaupungissa että lähioissa kertoo siitä, että agraari-Suomesta periytyvän, itsenäisesti pärjäävän lapsen ihanne alkoi väistyä ja ymmärrys lapsen tarvitsemasta huolenpidosta ja turvasta kasvoi. Leikkikentät muodostuivat eräänlaisiksi puoli-instituutioiksi koulun ja päivähoiton sekä yksityisen kodin väliin (ks. myös Strandell, 2012, s. 32). Kasvavan suojelutarpeen lisäksi analysoimissamme aineistoissa korostui halu tukea lasten itsenäisyyttä sekä omatoimista liikkumista ja leikkiä. Leikkikentistä tuli helsinkiläinen tapa sovittaa yhteen itsenäisyyden ja pärjäämisen ihanne ja toisaalta huolenpitoa tarvitsevan lapsen tarpeet.

Johtopäätökset

1970-luku oli tärkeä vuosikymmenen niin lapsia koskevan suunnittelukeskustelun kuin leikkiympäristöjen rakentumisenkin kannalta. Tässä kehityksessä lastensuojelun ja kaupunkisuunnittelun asiantuntijoilla oli keskeinen rooli. Aluksi keskusteluissa vaadittiin parannuksia asuinympäristöjen leikkipaikoille, mutta pian eri alojen asiantuntijat kävivät myös kriittistä keskustelua siitä, etteivät lapsiystävällisyydeksi riittäneet vain norminmukaiset keinut ja hiekkalaatikot. Lasten katsottiin tarvitsevan eri-ikäisiä ihmisiä yhdistäviä, monipuolisia ja turvallisia kaupunkiympäristöjä.

Lainsäädännön näkökulmasta käsitys hyvästä lapsuudesta tilallistui 1970-luvulla. Rakentamista säätelemällä osoitettiin, mikä on lapselle oikea paikka, ja säätelyä perusteltiin lapsen parhaalla. Lapsiystävällisen ympäristön vaatimukset eivät kuitenkaan rajoittuneet vain yksittäisiin leikkialueisiin, vaan laajemmin koko asuinympäristöön. Lapsille vaadittiin omia tiloja niin asuinalueiden keskuksiin kuin talojen pihoillekin ja lasten kulkureiteille vaadittiin turvallisuutta. Tulkitsemme, että lasten poissulkemisen sijaan kyse oli pikemminkin pyrkimyksestä tehdä tilaa lapsille kaupungissa. Rakennettu leikki-infrastruktura teki lapset suunnittelun kannalta entistä näkyvämmäksi ja vakavasti otettavammaksi ryhmäksi.

Leikkikenttien fyysisessä ympäristössä pyrittiin tarjoamaan lapsille monia asiantuntijoiden vaatimia hyvän ympäristön elementtejä, kuten luontoa, virikkeitä, monipuolisia leikkivälineitä sekä sisäleikeille ja askartelulle osoitettuja tiloja – asioita, joita kodeissa ja niiden välittömässä ympäristöissä ei aina ollut saatavilla. Lisäksi päivystävä henkilökunta tarjosi monille lapsille seuraa ja turvaa. Samalla leikkikenttien toiminnassa näkyi ajalle tyypillinen itsenäisen lapsen ihanne: lapset saivat mennä ja tulla puistoihin kuten halusivat ja ohjelmaan osallistuminen oli vapaaehtoista. Sama ihanne oli nähtävissä myös leikkialueiden suunnittelussa ja siitä käydyissä keskusteluissa: lasten haluttiin pystyvän leikkimään ja liikkumaan itseksensä.

Lapsen mahdollisuus liikkua itsenäisesti ympäristössä on vakiintunut lapsiystävällisen ympäristön kriteeriksi, ja suomalaisten lasten tähän päivään jatkunutta, kansainvälisesti verrattuna vapaata liikkumista on pidetty myönteisenä. Rakennettujen leikkiympäristöjen näkökulmasta se on kuitenkin tarkoittanut myös sitä, että kaupungin leikkialueilla on vain vähän tekemistä aikuisille. Tarkastelemisamme aineistoissa leikkikenttiä hahmoteltiin toisinaan optimistisesti koko asuinalueen keskuksina, mutta sekä kenttien fyysinen ympäristö että niiden tarjoamat palvelut kielivät siitä, että ne olivat – ja ovat edelleen – ensisijaisesti tarkoitettu lapsille ja korkeintaan heidän kanssaan leikkiville huoltajille.

Avoimuudestaan huolimatta leikkikentät ja muut rakennetut ympäristöt olivat aikuisten lapsille suunniteltavia tiloja (ks. Fass, 2012, s. xi), jotka kuvaavat sitä, miten aikuiset näkivät lasten tarpeet ja miten halusivat heidän viettävän aikaansa. Tutkimuksemme onkin rakentunut aikuisnäkökulman ympärille, ja aineistomme kertovat ennen kaikkea siitä, miten aikuiset halusivat vaikuttaa lasten ympäristöihin.

Monella asuinalueella parannukset tapahtuivat hitaasti, jos ollenkaan. Katsottaessa nykypäivän Helsinkiä ja sen laajaa leikkipuistoverkostoa sekä taloyhtiöiden, koulujen ja päiväkotien pihvoja, on kuitenkin selvää, että rakennetut leikkiympäristöt ovat vakiintuneet osaksi kaupunkiympäristöä.

Lähteet

HAASTATTELUT

- Haastattelu 1. Ensimmäinen ryhmähaastattelu, 3.8.2020, Helsinki. Haastateltavat: Terhi Rinne, Lissu Vierikko ja Pirjo Vilhunen. Haastattelijat: Veera Moll ja Essi Jouhki. Nauhat ja litteraatiot kirjoittajien hallussa.
- Haastattelu 2. Toinen ryhmähaastattelu, 20.8.2020, Helsinki. Haastateltavat: Terhi Rinne, Lissu Vierikko ja Pirjo Vilhunen. Haastattelija: Veera Moll. Nauhat ja litteraatiot kirjoittajien hallussa.

PAINETUT LÄHTEET

- Asuntohallitus. (1985). *Lapsen leikit ja asuinympäristö*. Asuntohallitus, teknillinen osasto, opasjulkaisu 7: 1985.
- Helsingin kaupunki. (1978). *Tilastollinen vuosikirja 66: 1977*. Helsingin kaupungin tilastotoimisto. Haettu 29.10.2020, https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kaupungin_tilastolliset_vuosikirjat/pdf/tilastollinen_vuosikirja_1977.pdf
- Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto. (1982). *Leikin ympäristö: Lasten ulkoleikkimahdollisuudet Helsingissä: leikkialueprojektin perusselvitys*. Asemakaavaosasto. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Helsingin kaupunki. (1980). *Helsinki kuuntelee lasta: Helsingin kaupungin lapsen vuoden 1979 komitean mietintö*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Periäinen, T. & Upanne, M. (1974[1972]). *Leikkipaikkasuositus*. 3. painos. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Päivähoitolaki. L 19.1.1973/36. Laki lasten päivähoidosta. Valtion säädöstietopankki Finlex, Säädökset alkuperäisinä. Haettu 15.9.2020, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1973/19730036>
- Sauro, S. (1977). *Mitä lapsi tarvitsee asumisessa*. Lapsiraportti A:1. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Sauro, S. & Syrjäläinen, S. (1978). *Helsingin kaupungin leikkikentät. Toiminta ja toiminnalliset puitteet*. Helsingin kaupunki. Lasten päivähoitovirasto.
- Sisäasiainministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto. (1974a). *Leikkialueiden suunnittelu*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sisäasiainministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto. (1974b). *SisM:n yleiskirje 22.10.1973, n:o 3909/501/73/PK*. Tonttikohdattaiset leikkipaikat ja oleskelualueet. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sisäasiainministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto. (1975). *Asuinympäristön suunnitteluperiaatteet*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sisäasiainministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto. (1977). *Suomalaisia asuntoalueita 1960–75. Asuntoalueiden ympäristön laatu verrattuna asuinympäristön suunnitteluperiaate-kirjan tavoitteisiin*. 1977:58. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

RT-KORTIT

- RT 897.15 *Keinut, metallirakenteet, asuntotalon*, 1961. Rakennustietosäätiö.
- RT 897.16 *Lasten hiekkalaatikko*, 1967. Rakennustietosäätiö.
- RT 995.332 *Lasten leikkipaikat, varustus* 1972. Rakennustietosäätiö.

AIKAKAUSLEHDET

- Axelson, K., Pajunen, K., Pärssinen, K. & Vuorinen, K. (1963). Lasten ohjatun ulkoilutoiminnan tarpeet ja mahdollisuudet asutuskeskuksissa. *Lapset ja Nuoris*, 22(10), 306–311.
- Bardy, M. (1979). Haavoittuvissa olosuhteissa elävät lapset. *Lapset ja Yhteiskunta*, 38(3), 143–144.
- Hannukainen, P. & Hiisivuori, M.-L. (1972). Tutkimus lasten puistokäyttäytymisestä. *Lapsi ja Nuoris*, 31(2), 82–88.
- Hautojärvi, S. (1978). Kaavoitusta koskevat säännökset ja valvonta. *Lapset ja Yhteiskunta*, 37(4), 112–113.

- Hautojärvi, S. (1979). Mitä apua ohjeista ja suosituksista? *Lapset ja Yhteiskunta*, 38(3), 153.
- Honkasalo, L. (1971). Lasten leikkivälineet ulkoleikkipaikoilla. *Lapsi ja Nuoris*, 30(11), 344–346.
- Leppo, A.-M. (1979). Ohjelmat, suunnitelmat ja todellisuus tutkimuksen ja suunnittelun näkökulmasta. *Lapset ja Yhteiskunta*, 38(3), 129–131.
- Lindberg, T.-A. (1975). Lapset ja ympäristön saasteet. *Lapset ja Yhteiskunta*, 34(1), 3–5.
- Nyman, K. (1979). Onko kaavoitus kaavoihinsa kangistunut? *Lapset ja Yhteiskunta*, 38(3), 135–139.
- Periäinen, T. (1972). Leikkipaikkasuositus on valmistunut. *Lapsemme*, 2(6–7), 17.
- Periäinen, T. (1973). Leikkipaikka ja kokonaisvaltainen periaate. *Lapsemme*, 3(4), 13.
- Periäinen, T., Hurme, H. & Upanne, M. (1974). Lapsen virikeympäristö. *Arkkitehti*, 15(2), 30–32.
- Rissanen, J. R. (1974). Leikkikenttötoiminta ja sosiaalityö. *Huoltaja: Kunnallisen huoltotoiminnan ja yksityisen hyväntekeväisyyden äänenkannattaja*, 55(8), 340–347.
- Sauro, S. (1978). Leikkikenttä lapsiperheen tukena. *Lapset ja Yhteiskunta*, 37(9), 256–258.
- Sauro, S. (1979). Elämisen makua lapsen lähiympäristöön. *Lapset ja Yhteiskunta*, 38(3), 111.
- Setälä, M.-L. (1979). Millainen on hyvä ympäristö lapselle? Tutkimustiedon valossa. *Lapset ja Yhteiskunta*, 38(3), 124–128.
- Sotamaa, Y. (1971). Lapsilla on oikeus hyvään ympäristöön. *Arkkitehti*, 12(2), 22–31.
- Sotamaa, Y. (1979). Miten voimme parantaa lasten leikkiympäristöä? *Lapset ja Yhteiskunta*, 38(3), 154–160.
- Suviranta, L. (1970). Lasten leikkialue- ja puistotätötoiminta 1969. *Sosiaalinen Aikakauskirja* 64(6), 469–486.
- Syvänen, M. (1980). Lapsen liikkumisympäristö: Vaikutukset lapseen ja hänen kehitykseensä. *Lastentarha*, 43(18), 12–15.
- Winter, M. (1979). Helsinki kuuntelee lasta. *Lapset ja Yhteiskunta*, 38(1), 18–19.

SANOMALEHDET

- Arpiainen, L. (26.3.1973). Valvottu leikkikenttä ohjaa omatoimisuuteen. *Helsingin Sanomat*.
 Kesä on tuonut lisää elämää leikkikentälle. (6/1971). *Jakomäki uutiset*. Pinja Vilhunen leikekokoelma.
 Lapset leikkikentille. (30.5.1960). *Helsingin Sanomat*.
 Lapset leikkikentille. (29.5.1965). *Helsingin Sanomat*.
 Leikkikentillä touhutaan myös kuumina kesäpäivinä. (1970). *Helsingin Sanomat*.
 Helsingin kaupungin leikkikenttötoiminta. (29.5.1970). *Helsingin Sanomat*.
 Lapset leikkikentille (22.5.1975). *Helsingin Sanomat*.

KIRJALLISUUS

- Alanen, L. (2009). Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.), *Lapsuus, lapsuuden instituutit ja lasten toiminta* (s. 9–30). Tampere: Vastapaino.
- Cavallo, D. (1981). *Muscles and morals: Organized playgrounds and urban reform, 1880–1920*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Cowman, K. (2017). 'Play streets: women, children and the problem of urban traffic, 1930–1970', *Social History*, 42(2), 233–256. <https://doi.org/10.1080/03071022.2017.1290366>
- Fass, P. (2008). 'Foreword'. Teoksessa Gutman M. & de Coninck-Smith, J. (toim.), *Designing Modern Childhoods: History, Space and the Material Culture of Children* (s. xi). New Brunswick: Rutgers University Press.
- Freeman, C. (2020). Twenty-five years of children's geographies: a planner's perspective, *Children's Geographies*, 18(1), 110–121. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1598547>
- Frost, J. (2009). *A history of children's play and play environments: Toward a contemporary child-saving movement*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203868652>
- Gagen, E. A. (2000). Playing the part: Performing gender in America's playgrounds. Teoksessa G. Valentine & S. L. Holloway (toim.), *Children's geographies* (s. 213–229). New York: Routledge.
- Häkkinen, A. (2013). Suomalaiset sukupolvet, elämäntavot ja historia – Sukupolvesta sukupolveen. Teoksessa A. Häkkinen, A. Puuronen, M. Salasuo & A. Ojajarvi (toim.), *Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksissa* (s. 21–56). Tampere: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- James, A. & Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.

- Jansson, M. & Klintborg Ahlko, Å. (toim.). (2016). *Plats för lek. Svenska lekplatser förr och nu*. Tukholma: Sverks Byggtjänst.
- Jouhki, E. (2020). *Teinikuntatoiminnan sukupolvet. Muistitietohistoria oppikoulujen koululaisliikkeestä 1950–1970-luvuilla*. Acta Universitatis Ouluensis B 178 [väitöskirja, Oulun yliopisto]. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526225173>
- Karimäki, R. (2005). Kuvitellut ja todelliset leikkipaikat. Teoksessa H. Saarikoski (toim.), *Leikkikentiltä. Lastenperinteen tutkimuksia 2000-luvulta* (s. 106–129). Helsinki: SKS.
- Karsten, L. (2003). Children's Use of Public Space: The Gendered World of the Playground. *Childhood*, 10(4), 457–473. <https://doi.org/10.1177/0907568203104005>
- Kekola, A. (2017). *Suomi 100 menestyksen vuotta*. Jyväskylä: Kirjakaari oy.
- Kernan, M. (2005). Developing citizenship through supervised play: the Civics Institute of Ireland playgrounds, 1933–75. *History of Education* 34(6), 675–687. <https://doi.org/10.1080/00467600500313955>
- Kotioja, E. (2020). *Hyvän lapsuuden rakentajat. Mannerheimin Lastensuojeluliitto 1920–2020*. Helsinki: Siltala.
- Kullman, K., Strandell, H. & Haikkola, L. (2012). Lapsuuden muuttuvat tilat. Näkökulmia lapsuuteen 2000-luvulla. Teoksessa H. Strandell, L. Haikkola & K. Kullman (toim.), *Lapsuuden muuttuvat tilat* (s. 9–26). Tampere: Vastapaino.
- Kungliga Bostadstyrelsen. (1964). *God Bostad. I dag och i morgon*. Tukholma: Kungliga Bostadstyrelsen.
- Kuusisto-Arponen, A. & Laine, M. (2017). Leikkien ajateltu – piirtäen tehty. Esikoululaiset leikkipuistoa suunnittelemassa. Teoksessa M. Mustola, J. Mykkänen, M. Böök, & A. Kärjä (toim.), *Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa* (s. 93–104). Tampere: Nuorisotutkimusverkosto, Haettu 14.9.2020, https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/visuaaliset_menetelmat_verkko.pdf
- Larsson, A. (2013). A Children's Place? The School Playground Debate in Postwar Sweden. *History of Education* 42(1), 115–130. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2012.697921>
- Larsson, A., Norlin, B. & Rönnlund, M. (2017). *Den svenska skolgårdens historia. Skolans utemiljö som pedagogiskt och socialt rum*. Lund: Nordic Academic Press.
- Liljus J. (2014). Is There Room for Families in the Inner City? Life-Stage Blenders Challenging Planning. *Housing Studies*, 29(6), 843–861. <https://doi.org/10.1080/02673037.2014.905673>
- Malinen, A. (2019). Kaverit, koirat ja joenmutkat. Lasten emotionaaliset turvapaikat 1940–50-lukujen Suomessa. *Varhaiskasvatuksen tiedelehti*, 8(2), 332–361. Haettu 14.9.2020, <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2019/12/Malinen-issue8-2.pdf>
- Mannerla-Magnusson, M. (2016). Tiivistäviä normiviidakkoo. Asuinympäristön suunnittelun määräyksiä, ohjeita ja käytäntöjä. Teoksessa Donner J., Mannerla-Magnusson M. & Sinkkilä J. (toim.) *Unelma paremmasta maailmasta. Moderni puutarha ja maisema Suomessa 1900–1970* (s. 156–159). Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu.
- Moll, V. & Nevalainen, L. (2018). "Silloin oli ihan normaalia, että lapset kulkivat itseksensä tarhaan ja sieltä kotiin": Muistitietoaaineistojen itsenäiset kaupunkilaislapset. *Elore*, 25(2). <https://doi.org/10.30666/elore.77213>
- Moll, V. & Kuusi, H. (2021). From city streets to suburban woodlands: The urban planning debate on children's needs, and childhood reminiscences, of 1940s-1970s Helsinki. *Urban History*, 48(1), 125–142. <https://doi.org/10.1017/S096392681900083X>
- Murnaghan, A. M. F. (2019). Play and Playgrounds in Children's Geographies. Teoksessa T. Skelton & S. Aitken (toim.), *Establishing Geographies of Children and Young People*. Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-4585-88-0_12-1
- Nolin, C. (2016). Hundra år av lekplatshistoria. Teoksessa M. Jansson & Å. Klintborg Ahlko (toim.), *Plats för lek. Svenska lekplatser förr och nu* (s. 34–55). Tukholma: Svensk Byggtjänst.
- Pitsikali, A. & Parnell, R. (2019). The public playground paradox: 'child's joy' or heterotopia of fear? *Children's Geographies*, 17(6), 719–731. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1605046>
- Raittila, R. (2009). Ympäristön lapset – lasten ympäristö. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.), *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta* (s. 227–248). Tampere: Vastapaino.
- Rasmussen, K. (2004). Places for children – Children's places. *Childhood*, 11(2), 155–173. <https://doi.org/10.1177/0907568204043053>

- Saarikangas, K. (2014). "Sandboxes and heavenly dwellings. Gender, Agency, and Modernity in Lived Suburban Spaces in the Helsinki Metropolitan Area in the 1950s and 1960s. *Home Cultures* 11(1), 33–64. <https://doi.org/10.2752/175174214X13807024690864>
- Salmela, U. (2004). Leikin ja urheilun tilat osana Viipurin kaupunkisuunnittelua. Teoksessa H. Roiko-Jokela (toim.), *Olympialapset* (s.149–160). Jyväskylä: Atena kustannus.
- Sillanpää, T. (tulossa 2021). *Tila, lapsi ja toimijuus – Lastentarha- ja päiväkotiarjen murrokset muistitietoaaineistoissa*. Julkaisematon väitöskirjan käsikirjoitus. Helsingin yliopisto.
- Strandell, K. (2012). Liikkuminen ja yhteydenpito paikan tekemisessä: leikkipuisto koululaisten iltapäivätoiminnan näyttämönä. Teoksessa H. Strandell, L. Haikkola & K. Kullman (toim.), *Lapsuuden muuttuvat tilat* (s. 31–59). Tampere: Vastapaino.
- Valli, S. (1988). *100 vuotta lasten päivähoitoa Helsingissä*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Vilhunen, P. (1994). *80 leikin vuotta: Leikkipuistotoimintaa Helsingissä 1914–1994*. Moniste.
- Vuori, J. (2021). Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa Vuori, J. (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, Tampere. Haettu 11.3.2021, <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/>
- Zeijer, H. (2001). Children's Islands in Space and Time: The Impact of Spatial Differentiation on Children's Ways of Shaping Social Life. Teoksessa M. du Bois-Raymond, H. Sünker & H.H. Krüger (toim.), *Childhood in Europe: Approaches–Trends–Findings*. New York: Peter Lang

Åter till Ålborg

En struktureringsteoretisk tolkning av Flyvbjergs studie

Jarre Parkatti

Flyvbjergs Ålborgsstudie har bidragit till förskjutningen från kommunikativ planeringsteori mot poststrukturalism. Den har ändå teoretiska brister, såsom ett inkoherent bruk av Foucault och en förenklad syn på natur- kontra samhällsvetenskap, som bara delvis utretts och därmed alltjämt kan påverka forskningen. I stället för att söka korrigera defekterna avses här, utan att ogiltigförklara studiens empiriska innehåll, koherens skapas genom att ersätta dess teoretiska grundval med en struktureringsteoretisk, vilket även kan betraktas som teoretiskt fruktbart. I motsats till ett konsekvent foucaultskt perspektiv kan tillgången ta planeringsexpertisen på allvar, liksom Flyvbjerg de facto gör.

Nyckelord: planeringsteori, stadsplanering, makt/kunskap, struktureringsteori

Inledning¹

Trettio år efter utgivningen av Bent Flyvbjergs inflytelserika Ålborgsstudie (den engelska versionen utkom 1998), där han skärskådar hur allt gick fel i ett centrumförnyelseprojekt, framstår den fortfarande som en auktoritativ poststrukturalistisk influens för planeringsforskningen.¹ Problemet är att poststrukturalismen åtminstone inte omedelbart tjänar ett av planeringsteoriens viktigaste syften, nämligen att vägleda planeringen (jfr Faludi & van der Valk 2001, s. 276). Därav behovet att återvända till den ålborgska källan (med utgångspunkt i studiens mer omfattande danska originalutgåva) för att rekonstruera dess bakgrundsteori i en form som medger olika planeringsteoretiska forskningsintressen. Ytterligare tarvar Flyvbjergs otillräckligt uppmärksammade dualistiska aktörs- och handlingsbegrepp samt förlegat tudelade vetenskapsuppfattning en kommentar.

¹ Författaren önskar tacka tre anonyma granskare för deras insiktsfulla kritik, som här dessvärre endast bristfälligt kunnat beaktas.

Genom sitt metodologiska etos och starka empiriska grepp torde Flyvbjerg ha stärkt forskarsamfundets medvetenhet om vikten av att fokusera på planeringens konkreta processer och utfall snarare än på intentioner eller idealiserade överväganden om proceduren. Men medan den empiriska delen av Flyvbjergs undersökning allmänt lovprisats, har hans teoretiska tolkningar, som utgår från en machiavellisk-nietzscheansk-foucaultsk tradition², stött på motstånd på grund av deras motsägelsefullhet (t.ex. Peattie, 2001). Dessa gäller såväl förhållandet mellan hans empiriska och teoretiska studie som nyckelbegreppen rationalitet och makt. Insikten om problemen med foucaultsk planeringsteori i sig har i föreliggande fall vunnits genom att gå den långa vägen, då min egen forskning i Helsingfors stadsplanering inletts inom ramen för forskningsprojektet Makt/kunskap i stadsutvecklingen (Lapintie, 2010), som avsåg att konsekventare än Flyvbjerg följa Foucault.

En paradox i Ålborgsstudien är att den poststrukturalistiska vändning som dess makt- och rationalitetsanknutna slutsatser bidragit till sätter käppar i hjulen för en sådan slagkraftig men konstruktiv stadsplaneringskritik som studiens innehållsliga del presenterar. Bakgrundsfilosofin utesluter nämligen, liksom Oren Yiftachel (2001) påpekar, och i konflikt med Faludis och van der Valks syn, försök att "förbättra" planeringen. Fastän Flyvbjerg inte formellt tar planeringens parti, framträder ändå planerarnas försök att utveckla stadsmiljön som närmare allmänintresset än den vinstmaximering som styrde köpmännen som motarbetade planerna. Just sådana common sense-tolkningar ter sig ändå problematiska ur det rekommenderade distanserade perspektivet. Lika svårt är det att med Foucault som rättesnöre undersöka hinder för Helsingfors uppenbart starkare stadsplanering att uppnå en ekologiskt hållbar eller socialt fungerande stadsmiljö utan att ta omvägen via ett slags arkeologisk-genealogisk grundforskning, som förhåller sig neutralt beskrivande till olika aktörers mål och medel för att sedan kunna tolka deras makt/kunskapsrelaterade effekter.

Mer allmänt är det problematiskt om samhällsvetenskapliga pseudoparadigm (i avsaknad av samhällsvetenskaplig normalvetenskap och därmed egentliga paradigm i Kuhns mening) i stället för att samexistera avlöser varandra som intellektuella trender, eftersom olika forskningstillgångar svarar på skilda frågor. Godtycket kan minskas genom att gå till källorna, utreda deras konsistens och lyfta fram vilka forskningsintressen de principiellt tjänar. Fastän posttänkandet (Foucault/poststrukturalism/postmodernism)³ inte är enhetligt och Foucaults egen idéutveckling varit vindlande – även efter hans tematisering av maktproblemet (t.ex. Foucault, 1975, 1976, 1982, 1994a [1979]; Larsson, 2005) –, består dess skepticism gentemot förmodade kollektiva målsättningar och expertkunskap. Ålborgsstudien är i alla fall betydelsefull dels som mönsterexempel på

forskning som tar planeringen på allvar och gagnar den åtminstone delvis på dess egna villkor, dels som ett frö till en negativ inställning till detta företag.

Utifrån den uppskisserade problematiken är det av visst filosofiskt och metodologiskt intresse hur en undersöknings bakgrundsteori påverkar dess genomförande. Utgör de teoretiska kategorierna från ontologi över epistemologi och metodologi till metoder en strikt hierarki, så ställningstaganden på högre nivåer styr avgöranden på lägre? Naturvetenskap har bedrivits utan att följa det mönster som exempelvis Wienkretsens eller Poppers rekonstruktion av vetenskapsutövandet föreskrivit. Den mer "filosofberoende" samhällsvetenskapen har däremot påverkats starkare av överordnade normer, såsom att efterlikna de kvantitativa och formaliserade metoder och uppställandet av lagar som utmärker (idealbilden av) naturvetenskapen. Beträffande planeringsforskningen är det i princip inte likgiltigt för vilka frågor som kan ställas och hurdana resultat som kan erhållas om forskningen exempelvis bygger på kommunikativ handlingsteori eller poststrukturalism. Ändå kan etablerade metoder framstå som ett fundament för vetenskapsutövningen genom att framvaska relativt teorioberoende fakta. Denna omvända hierarki i förhållande till den filosofisk-teoretiska "överbyggnaden" torde kunna generaliseras till olika nivåer, vilket möjliggör en teoretisk rekonstruktion av Ålborgsstudien.

Ingredienser till ett teoretiskt alternativ finns i Flyvbjergs egen teoridiskussion. De samtida samhällsteoretiker han ger mest utrymme, nämligen Foucault, Habermas, Bourdieu och Giddens, har av Per Månson (1987/2010) betecknats som "de fyra stora". Av dessa verkar Giddens vara den Flyvbjerg (jfr 1991a, ss. 78–79) har minst till övers för. Jag vill ändå föreslå just en struktureringsteoretisk tolkning av Ålborgsstudien, som empiridelen synes förenlig med, fastän hans oklara teoretiserande medför olika tolkningsmöjligheter.⁴ En sådan läsning gör den mer rättvisa än försök att göra den förenlig med Foucault, vilket skulle kräva innehållsliga förändringar. I *The Constitution of Society* beskriver Giddens några mönsterexempel på struktureringsteoretisk forskning med varierande teoretisk förankring. Christopher Bryant (1992, s. 142) har således noterat att man enligt Giddens tycks kunna vara struktureringsteoretiker utan att veta om det. Det kan man säga att Flyvbjerg är: efter att hans teoretiska påståenden modifierats torde studien platsa i raden av exempel på struktureringsteoretiskt mönstergilla undersökningar.

En struktureringsteoretisk tolkning kan försvaras med Giddens dialogiska och syntetiserande grepp (Parkatti, 2007), som också vägleder min forskning i Helsingfors stadsplanering, där foucaultska makt/kunskapsmekanismer faktiskt förefaller begripliggöra planeringens dolda aspekter bättre än i fallet Ålborg. Struktureringstänkandet kan också korrigera Flyvbjergs dualistiska aktörs-/

handlings- och vetenskapsuppfattning. Som relativt oberoende av specifik teori- eller samhällsutveckling, bevarar detta ”filosofiskt känsliga” allmänsamhällsteoretiska tänkande, samtida med det studerade stadsplaneringsprojektet, sin aktualitet. Det väsentliga är vilka problemställningar som möjliggörs eller osynliggörs av tillgängliga teoretiska huvudalternativ.

Inledningsvis följer ytterligare en uppsummering av Ålborgsprojektet, som var ett centrumförnyelseprojekt från slutet av 1970-talet till mitten av 1980-talet. Det representerade en spjutspetsplan i en stad med avant garde-status inom stadsplaneringen i en tid präglad av omorientering från bilvänlig till miljövänlig planering. Influenser från stora världen och Göteborg beredde jordmånen för projektet medan startskottet var ett beslut av byrådet (sv. stadsfullmäktige) att avstå från ett gatugenombrott som hotade ett innerstadsområde. I stället gavs tekniska förvaltningen i uppdrag att utarbeta skonsammare planer för stadsförnyelse och trafik. Det väsentliga innehållet i planen var etablering av en bussterminal i stadskärnan, en zonindelning av privatbilstrafiken med tillhörande parkeringsarrangemang samt nya cykelvägar och gågatuavsnitt. Dessutom ingick innerstadsförnyelse och en plan för markanvändning.

En första ödesdiger händelse i projektförloppet är att dess styrgrupp strax avstår från att åta sig hela uppdraget för att i stället fokusera på bussterminalen och trafikplanering. Även inom dessa kärnområden blir berättelsen till en lång rad nedtrappade ambitioner, delvis internt initierade, då tekniska förvaltningens rådmand (sv. biträdande stadsdirektör, kommunalråd) och chefer får betänkligheter. Detta begripliggörs av att Ålborgsprojektet är radikalt, då man ännu för några få år sedan starkt prioriterat biltrafiken och näringslivets tidigare gjort kraftfullt motstånd mot ingrepp mot privatbilism. Vad gäller projektets interna logik fäster Flyvbjerg uppmärksamhet vid att planeringen av projektets grundbult, bussterminalen, i sin irrationalitet beträffande placering och storlek utgör en anomali, då tjänstemännen för övrigt verkar följa tidens bästa planeringspraktiker.

Projektmotståndet härrör särskilt från det ålborgska näringslivets representant Handelsstandsforeningen, lokaltidningen Aalborgs Stiftstidende och polisen. Omvänt stöder cyklistförbundet, en kvartersförening och Socialistisk Folkeparti projektet. Motståndarna är förvissade om bilande utsocknes kunders ekonomiska betydelse, som Handelsstandsforeningen med en hemvävd enkät och senare konsultundersökning i stadens regi försöker belägga – med dålig framgång. Vad gäller tjänstemännen, för vilka trafiksäkerhet och miljö kvalitet är centrala planeringsvillkor, befäster vederläggandet av denna fördom deras övertygelse att biltrafiken måste begränsas, medan de näringsdrivande, med

ensidig fokus på sina affärer, lyckas prestera en tolkning som tillåter dem ”få i både pose og sæk”.

Förutom av dessa tilldragelser och aktörer präglas historien bland annat av att regionala och statliga myndigheter (som ibland har egna intressen i saken) involveras för att fastställa planens miljöeffekter, Foreningen af byplanlæggere prisbelönar planen och Danmarks största företagskonglomerat aktiveras för att stöda de lokala köpmännen. Fastän Ålborg-projektets sorgliga öde verkar beseglat nästan från början, förblir skildringen medryckande i och med de överraskande vändningarna och kontingensen som präglar projektet och aktörrelationerna trots att handlingens strukturella villkor konsekvent betonas.

Begreppsliga problem med makt och rationalitet

Det överordnade temat för Flyvbjergs studie är relationen mellan rationalitet och makt, som han förankrar i en diskussion som går tillbaka till antiken. Han uppfattar att den blivit allt viktigare i vår moderna epok, och hänvisar till tänkare som Weber, Habermas och Foucault. Flyvbjerg vill i varje fall, liksom den sistnämnde, angripa problematiken konkret empiriskt. För att relatera rationalitet och makt till varandra i planläggning och politik urskiljer han en idealistisk och en realistisk dimension: idé kontra verklighet, plan kontra implementering, formalpolitik kontra realpolitik och formalrationalitet kontra realrationalitet. Han hävdar att forskningen alltför ofta blåögt tagit de första leden i de motställda aspekterna av planeringen för givna, vilka står för det han kallar ”den uvirkelige virkelighed”, och därför missat vad som rent faktiskt försiggår. (Flyvbjerg, 1991a, ss. 17–19) Fastän man kan fråga sig hur rättvisande det är mot kommunikativ teori att låta förstå att den är blåögd angående planeringens maktrelaterade premisser (jfr Forester, 1989) är det svårt att klandra Flyvbjergs föresats att koncentrera sig på verkliga skeenden snarare än på avsiktsförklaringar och planeringens formella förfaranden.

Som allmän kritisk anmärkning kan man säga att Flyvbjerg trots sitt självständiga, nitiska och ambitiösa grepp konstigt nog stundom synes göra sig skyldig till något som gränsar till intellektuell lättja, liksom då han alldeles i början av teoridelen av sitt verk beskriver huvudfrågan i studien:

Dominerer magt rationalitet, eller rationalitet magt? Er rationalitet problemet og magt løsningen? Eller er det omvendt magt, der er problemet, og rationalitet løsningen? Hvad er konsekvenserne af disse spørgsmål for videnskabeligt, etisk og politisk ståsted? Er konsekvensen af en forkastelse af rationalisme eksempelvis relativisme og nihilisme? Eller er det overhovedet rimeligt at stille spørgsmålene på den måde? (Flyvbjerg, 1991a, s. 17)

En smula reflektion torde räcka till för att besvara den sista frågan nekande, då bägge egenskaper behövs för att uträtta någonting. För att parafrasera Kant, som Flyvbjerg anknyter till, kunde man säga att makt utan rationalitet är blind och rationalitet utan makt är tom. Rationalitet är, liksom makt, ett komplext nyckelbegrepp med kontextuellt varierande betydelser, liksom Flyvbjerg (2001, s. 290) trots allt medger. Om avsikten med en sådan till synes orimlig, i någons tycke kanske rafflande, inledning är att verka som aptitretare, är mitt intryck att den förenklade motsatsställningen mellan makt och rationalitet hänger kvar då han senare undersöker deras inbördes förhållande och möjliggör hans kritiserade gestaltning av problematiken. Denna kritik, i synnerhet den på ett symposium tillägnat Ålborgsstudien (Editorial 2001), uppsummeras i det följande före min egen granskning.

Fastän många skribenter alltså funnit Foucault planeringsteoretiskt fruktbar, har de flesta betraktat Flyvbjergs konkreta problemställning och resultat som hållbarare än hans filosofiska föresatser och utläggningar (t.ex. Eckerberg, 1992; Bengtsson, 1999; Forester, 2001). Medan Faludi och van der Valk (2001, ss. 274–275) förknippar hans ambivalenta förhållande till modernism och upplysning med både kritiska teoretiker och postmodernister och sammanför dem alla under etiketten ”nyrationalism”, antyder Lapintie (2003) och Certomà (2015), som själva förespråkar planeringsforskning inspirerad av Foucault, att Ålborgsstudien inte är foucaultsk. Flera kritiker förundrar sig över att Flyvbjerg inte refererar till relevanta planeringsstudier.

John Forester (2001) presenterar grundläggande kritik som delvis även riktar sig mot Foucaults komplexare makt/kunskapsanalys och övrigt ”post-tänkande”. Flyvbjerg kan sägas åstadkomma en performativ själv motsägelse genom att hävda att rationaliteten generellt är maktförvriden samtidigt som hans egen redogörelse för att vara meningsfull måste undgå detta. Han lyckas inte heller skilja mellan faktisk och påstådd rationalitet, då nyckelbegreppen förblir odifferentierade. Enligt Forester måste teoretikerns yttre förklaringsperspektiv relateras till aktörernas inre perspektiv för att exempelvis kunna avgöra om planeringsrationaliteten tjänar eller motstår etablerad makt, eftersom aktörspektivet bidrar till att definiera handlingarna och handlingskontexten. Beträffande Flyvbjergs rekommendation att fokusera på det partikulära och avstå från att söka regelbundenheter och teoretisera påpekar Forester att vi kan urskilja såväl likheter och mönster som teoretiska sammanhang mellan iakttagelser i fallstudier.

Faludi och van der Valk (2001) kritiserar inte de logiska problemen med rationalitet och makt lika strängt och ingående, utan utgår generösare från andemeningen bakom Flyvbjergs teoridiskussion, som förknippar honom med

Foucault och andra kritiker av deras klassiska rationalism. De påpekar ändå att Flyvbjerg bygger upp en halmdocka, då rationalister inte är naiva idealister, utan ofta behandlat rationalitets- och maktbegreppet nyanserat. Hos Flyvbjerg förblir begreppen otillräckligt specificerade och motsättningen dem emellan problematiskt formulerad. Marris' (2001) redogörelse för kontingensen som präglar rationaliteten i politiska processer fungerar då som en försynt implicit konstruktiv kritik. Även Yiftachel, som förespråkar Flyvbjergs "externa" teoretiska ståndpunkt, kritiserar hans begreppsliga abstraktioner. För Peattie (2001, s. 260) går hans detaljerade fallstudies styrkor förlorade just genom hans ohejdade generaliseringar.

Flyvbjergs svar på Yiftachels och Foresters undran över att han inte citerar viktiga planeringsstudier är att han frånsäger sig rollen av "allvetande berättare och sammanfattare", inte önskar inskränka sig till planeringsteorins avgränsade (och marginella) disciplinära perspektiv, utan uppmuntra till filosofisk reflektion och hålla studien öppen för olika samhällsvetenskaper och tolkningar. Han betraktar det inte heller som fallstudieforskarens uppgift att teoretisera sin forskning eller relatera den till andra studier (Flyvbjerg, 2001, ss. 286–287). Fastän svaret omedelbart kan förefalla acceptabelt, kunde man invända att beaktandet av motsvarande studier och planeringsteoretiska argument inte medför förlust av läsare från andra ämnesområden, utan fungerar som en kvalitetsgaranti dessa kan förvänta sig och som förutsättning för vetenskaplighet och kunskapskumulering. I förhållande till hierarkin av aspekter på forskningen ovan är teorifriheten anmärkningsvärd trots empirins/metodikens relativa självständighet. Å andra sidan uppmuntrar han själv explicit till att fylla dylika luckor (loc.cit.), vilket föreliggande struktureringsteoretiska rekonstruktion syftar till.

Kritikerna synes rätt eniga om att Flyvbjergs behandling av rationalitet-maktfrågan är problematisk. Om han enligt Yiftachel och Forester teoretiserar för litet och enligt Peattie gör det motsatta (Flyvbjerg, 2001, s. 288), tar dessa karakteriseringar inte ut varandra, eftersom kritikerna pekar på olika problem. De föregående önskar att han tog hänsyn till tidigare analyser och argument, medan hans generaliseringar enligt den senare inte ger mening i relation till fallstudien. De logiska problemen i dessa försvinner inte heller genom att avvisa deras status som teori. Lika litet kan begreppsliga svårigheter i hans studie bortförklaras genom att projicera dem på den studerade verkligheten (a.a., s. 290). Flyvbjerg försvarar sig mot Forester, som menar att man inte samtidigt kan hävda att rationaliteten är maktförvanskad och argumentera för detta rationellt, genom att påpeka att snedvridningen sker i högre eller lägre grad. Han hänvisar också till Foucault, som även verkar träffas av kritiken (a.a., ss. 289–290). Problemet är att

Flyvbjergs påståenden rent faktiskt är kategoriska jämfört med Foucaults försiktigare hållning och därmed svårare att tolka som logiskt rimliga (se nedan).

Samhällsvetenskapens natur

Beträffande samhällsvetenskapens natur och belägenhet vill Flyvbjerg, som här stöder sig på Aristoteles, i stället för en generaliserande epistemisk metodologi utveckla en kontextuell fronetisk tillgång, där den föregående väl beskriver naturvetenskapen, som med rätta söker regelbundenheter, medan den senare lämpar sig för samhällsvetenskapen, som inte bör göra det, på den goda grunden att sådana inte står att finna i den sociala verkligheten.⁵ Man bör observera att Flyvbjerg ger ”regel” och ”teori” synnerligen strikta betydelser. Regler som gestaltningar existerar inte för honom. I stället förbehålls termerna (liksom tydligt epistemologi!) naturlagslika regelbundenheter och ”epistemisk vetenskap” (Flyvbjerg, 1991a, s. 23). Han erkänner visserligen att en sådan modell enligt en nutida syn inte nödvändigtvis passar in ens på naturvetenskapen (a.a., s. 42), men betraktar det inte desto mindre som pretentiöst att se andra former av vetenskap som teoretisk.

Samtidigt som Flyvbjerg accepterar Giddens dubbla hermeneutik och därmed hermeneutikens universalitet, riktar han avsaknaden av kuhnska paradigmen och normalvetenskap i samhällsvetenskapen mot samhällsteoretiska pretentioner. I stället för att betona den politiska dimension som står på spel och betrakta makt/kunskapsmekanismer riktade mot samhällsteoretisk samhällskritik som potentiell förklaring till naturvetenskapens högre prestige, verkar Flyvbjerg uteslutande se oförklarade överdrivna pretentioner till efterlikning av naturvetenskapen och till ”grand theory” (som han beskyller bl.a. Giddens för (a.a., ss. 78–80))⁶ samt metodologiska missförstånd som orsak till samhällsvetenskapens belägenhet och bristande kunskapsmässiga kumulering. Dikotomin Flyvbjerg bygger upp fyller i alla fall funktionen att sannolikhöja hans syn på samhällsvetenskapen, vilken som kontrast kräver en metodologiskt helt annorlunda naturvetenskap (jfr a.a., s. 43; för en motsatt synpunkt, se Bhaskar, 1979).

Medan en ontologisk utgångspunkt inte kommer ifråga för Foucault, vars historiska undersökningar vittnar om stora skift i vår grundläggande verklighetsuppfattning, är ett sådant perspektiv utifrån Giddens synsätt nödvändigt för att i grunden förstå skillnader och likheter mellan natur- och samhällsvetenskap. För att angripa problemet ur kritisk-realistisk synvinkel, begränsas även inom naturvetenskapen möjligheten till generaliseringar då forskningen inriktas på öppna system. Inom samhällsvetenskapen förekommer knappast alls slutna system. Flyvbjergs stränga definition av sociala regelbundenheter försvårar förståelsen av sådana fenomen inom såväl natur- som samhällsvetenskap

som kan förutsägas relativt pålitligt utan att vara mekaniskt producerade eller präglas av strikt invarians.

Förutom av alla komplexitetsskapande faktorer som kännetecknar naturvetenskaperna kompliceras samhällsvetenskaperna ytterligare ontologiskt av att undersökningsobjektet inkluderar mänskliga aktörer, det vill säga subjekt med egen vilja och agentkausalitet. Därför poängterar Giddens att sociala regelbundenheter och eventuella samhällsvetenskapliga lagar är bundna av villkor som beror av aktörernas kunskap och avsikter. Den i komplexitetsavseende avgörande följden av detta förhållande är att samhällsvetenskapliga resultat inte bara förändrar sitt forskningsobjekt till dess faktiska konstellationer, liksom naturvetenskapen kan göra då man lär sig spränga berg eller manipulera gener, utan till dess konstitution. I det föregående fallet ändras inte naturlagarna. I det senare kan tillkännagivandet av forskningsresultat förändra själva de konstituerande regelbundenheterna i den sociala verkligheten.

Redogörelsen för samhällsvetenskapens belägenhet väcker också frågan hur man skall tolka den eventuella bristen på kumulerande kunskap inte bara internt i den filosofberoende samhällsvetenskapen utan i själva den vetenskapsteoretiska diskussionen. Flyvbjerg exemplariskt för, medveten om samhällsvetenskapens filosofiahängighet. Vilka ståndpunkter är alltså rimliga inom det omstridda samhällsvetenskapliga fältet? Var står vetenskapssamfundet – oberoende av eventuella otillräckligt filosofiska eller irrlärliga enskilda vetenskapare?²⁷ Om det "epistemiska" ideal Flyvbjerg kritiserar i verkligheten inte kan tas på allvar, torde det de facto kunna betraktas som en halmdocka (jfr Adcock, 2009, s. 99); som ett (utan tvivel oavsett) skenargument som underlättar introduktionen av hans egen åskådning, då läsaren förleds att i första hand kontrastera hans syn mot ett uppdiktat orimligt alternativ.

Flyvbjergs påstående om lagbundenhet kontra kontext som den avgörande skillnaden mellan natur- och samhällsvetenskap är svår att acceptera redan för att han själv erkänner att uppdelningen inte är vattentät. Ur struktureringsteoretisk synvinkel är det trots allt lika svårt att godta tanken om ett naturvetenskapligt ideal för samhällsvetenskapen (jfr Manicas, 1987, kap. 12). Giddens (1976, s. 13) har koncist tillbakavisat denna möjlighet långt innan Flyvbjergs utläggning: "Those who still wait for a Newton [of the social sciences] are not only waiting for a train that will not arrive, they are in the wrong station altogether". Det finns definitivt en skillnad mellan natur- och samhällsvetenskaper. Men Flyvbjerg kan sägas gå i spegelbilden av den fälla han påstår att Giddens går i då han utgående från vissa likheter förment nedtonar skillnaderna dem emellan.

Flyvbjergs strikt tudelade syn på natur- och samhällsvetenskap har sitt ursprung i bröderna Dreyfus (Dreyfus & Dreyfus, 1986) arbete riktat mot en atomistisk

uppfattning av hur mänskligt tänkande fungerar, som de åter kopplar till en platonisk-rationalistisk tradition i den västerländska filosofin. Mot denna ställer de filosofer som Heidegger, Merleau-Ponty och den sene Wittgenstein, som fäster uppmärksamhet vid handlandets fenomenologi, intuition och common sense. Men deras i sig berättigade reaktion mot atomismen skapar en dualism mellan människans analytiska och intuitiva förmågor och mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap. Flyvbjerg uttrycker sig således som om en regel som kunniga utövare lär sig tillämpa ändamålsenligt i varierande yttre omständigheter skulle upplösas för att ersättas av ett suveränt bemästrande av alla situationer ”hinsides regelbaseret adfærd [sv. beteende]” (Flyvbjerg, 1991a, s. 38); ”kyndighed og ekspertise eksisterer kun [sv. endast] i kraft af kontekst” (a.a., s. 60). Men regeln måste fortfa ra att gälla i någon mening trots att den verksamhet den instruerar utförs intuitivt. Giddenska regler kunde karakteriseras som ett holistiskt uppfattat mönster och dito mall snarare än att som för Flyvbjerg (och Dreyfus och Dreyfus) utgöra en formaliserad representation av en verksamhet som tydligen avläses maskinligt för att reproducera ett beteendemönster ett till ett.

Hubert och Stuart Dreyfus diskuterar lika litet som Flyvbjerg problemet under beskrivningen abstraktions- eller begreppsbyggingsförmågan (Manicas, 1987, ss. 310–312), vilken innebär att situationer och handlingsmönster känns igen som de samma trots deras varierande former⁸, fastän deras term ”holistic similarity recognition” (Dreyfus & Dreyfus, 1986, s. 28) torde beskriva väsentligen samma problematik. Nybörjaren par excellence, småbarnet, *gestaltar* i varje fall också de regler det följer. Problemet åskådliggörs i följande i sig träffande beskrivning av upplevd handling:

The expert driver becomes one with his car, and he experiences himself simply as driving, rather than as driving a car, just as, at other times, he certainly experiences himself as walking and not, as a small child might, as consciously and deliberately propelling his body forward. (a.a., s. 30)

Man bör alltså ändå märka att även barnet följer regler i Giddens bemärkelse, nämligen genom en praktiskt medveten förnimmelse av hur man går tillväga då man får en oemotståndlig lust att stappla iväg.⁹ Flyvbjerg tycks mena att nybörjare beter sig som robotar och därmed kan studeras naturvetenskapligt, medan rutinerade utövare, liksom de som sysslar med vardagsbestyr, inte kan bli föremål för sådana ”teoretiska” studier i och med deras intuition och förmåga att improvisera. Han beaktar då inte Giddens lärdom att mänsklig handling aldrig är blott mekaniskt, lagbundet beteende.

Slutligen kan man beträffande Foucault konstatera att Flyvbjerg redogör för hans tänkande omsorgsfullt och så vitt jag kan se i det stora hela korrekt, då han troget följer Dreyfus och Rabinows (1982) auktoritativa uttolkning, även om utläggningen hade vunnit på att koncentreras på en självständig diskussion av frågor kritiska för Ålborgsstudien. Flyvbjerg röjer ändå missförstånd bland annat då han redogör för *déchiffrement*, men ser idén som bakgrunden till att han "er interesseret i at studere forholdet og styrkeforholdet mellem rationalitet og magt" (Flyvbjerg, 1991a, s. 97, min kursivering) eller då han uppfattar en teknisk bedömning med det uppenbara syftet att rationalisera ett redan fattat politiskt beslut som "et sjældent klart eksempel på en rationalitet-magt relation à la Michel Foucault" (Flyvbjerg, 1991b, s. 76). Som Lapintie (2003, ss. 21–22) och Certomà (2015, s. 37) noterar är det ändå inte förenligt med en makt/kunskapsanalys att tänka sig en konflikt mellan makt och kunskap eller att planerarna skulle besitta fördomsfri, opartisk kunskap. Hela poängen med makt/kunskapsanalysen är att avfärda sådana möjligheter. En annan passus där Flyvbjergs formulering knappast är förenlig med Foucaults synsätt är en där han skriver att en arkeologisk analys kan fastställa, tydligen kontingent, att en praktik inte är rationell (Flyvbjerg, 1991a, s. 99). I själva verket är arkeologins idé inte att avgöra huruvida en praktik är rationell eller inte, utan abstraherar helt från denna frågeställning. Lika kontingent uppfattar han frågan om rationalitet kontra rationalisering: "Måske [sv. kanske] viser rationalitet sig at være rationalisering, når den ses i kontekst af magt" (loc. cit.). Ur Foucaults synvinkel torde man ändå kunna ta för givet att det ingår maktrelaterade rationaliserande element i varje rationalitet.

Effekten av dessa teoretiska anomalier för själva studiens värde blir dock obetydlig. Den empiriska studien bevarar sina förtjänster även om bakgrundsteorin modifieras. Undersökningen kan "räddas" genom att antingen rätta till lapsusen i förhållande till foucaultsk renlärighet eller ersätta bakgrundsteorin med en som harmonierar med Flyvbjergs implicita attityd.

Varför är Foucault inte lösningen?

Det är knappast skäl att ifrågasätta de spännande möjligheter Foucaults tänkande öppnar för studier av maktens invävdhet i planeringskunskap eller arkitekturens disciplinerande mekanismer. Sätillvida är mitt ställningstagande mot sådan teori inte definitivt. Frågan är om stadsplaneringsproblematiken överlag påkallar ett sådant forskningsgrepp. Certomà (2015), som förespråkar en fullfjädrad foucaultsk analys, förklarar trots sin noggranna redogörelse för approachen inte hur den passar in på Ålborg-studien. Om man väljer Foucaults dekonstruktiva kritik till ledstjärna riskerar försök att ta på allvar stadspla-

neringen och kunskap av sociologisk-arkitektonisk art, såsom Jane Jacobs' och Jan Gehls, att te sig naiva.

Ett lika viktigt forskningsintresse som Foucaults subjekt- och befolkningsorienterade kontroll- och disciplineringsproblematik är varför principiellt samförståndspräglade mål inte uppnås. I stället för en analys som tenderar ifrågasätta stadsplaneringen generellt föredras här, utan överdriven blåögdhet, en teoretiskt mindre distanserad förklaringsmodell – om detta så betraktas som anammande av en planerarideologi (Yiftachel, 2001, ss. 252–254). Flyvbjergs beskrivning aktualiserar frågan om hur planeringen kan avhjälpa enskilda problem här och nu, vilket skapar en spänning i förhållande till Foucault (Certomà, 2015, ss. 27–28). Man måste då förstå skillnaden mellan helhetsrationalitet som kan tillämpas vid skrivbordet och politisk rationalitet som behövs för att genomdriva ett projekt (Marris, 2001, ss. 280–281), vilket implicerar en strategisk planeringsdimension.¹⁰ Min frågeställning kan ändå belysas ur Foucaults perspektiv (dock något icke-foucaultskt), då makt/kunskapsmekanismer kan favorisera viss planeringskunskap (närmast teknisk-naturvetenskaplig och ekonomisk) och marginalisera annan (särskilt den ”dubiösa” humanvetenskapliga).

Fokuseringen på diskrepansen mellan festtalsdeklarationer och faktisk planläggning kan betraktas som en form av immanent kritik, som dock inte behöver förbinda behandlingen till kritiska teoretikers forskningsprojekt mer allmänt. I Ålborg-studien förefaller stadsplanerarna stegvis ha givit efter för de starka aktörerna, vilket slutligen resulterade i en fullständig deformation av det ursprungliga centrumförnyelseprojektet. Man kan då fråga sig hur det praktiska handlandet hänger samman med de uttalade målsättningarna och stadsplaneringskunskapen de bygger på. Just det gör Flyvbjerg (1991b, s. 319).

Även om skeendenas orimlighet i Ålborg tidvis blir uppenbar för åtminstone vissa deltagare och iakttagare, kommer Flyvbjergs undersökning att få en sprängkraftig insiktsskapande verkan genom att diskursivt lyfta fram praktiker som i aktörernas praktiskt medvetna fått passera mer eller mindre obemärkta. I mitt studieobjekt Helsingfors, där stadsplanerarmakt uppenbart finns att tillgå – frågan är hur och till vilken grad den är lierad med starka intressen –, förefaller det svårare att berätta en lika avslöjande historia. Om inga uppenbara oegentligheter står att finna, samtidigt som en stark stadsplaneringsinstitution fortlöpande förmår avstyra ett tidvis häftigt motstånd från boende- och miljöföreningar med hjälp av interaktionsprocedurer och expertargumentation, blir frågan om makt/kunskapsmekanismer i gengäld mer brännande än då maktmissbruket (efter ett avslöjande) tycks uppenbart.

Liksom Ålborgs tekniska förvaltning, där trafikplanerarna, då de ”sitter på budgettet har magten” (Flyvbjerg, 1991b, ss. 58–59), har Helsingfors stadsplanerings-

kontor (nuvarande stadsmiljösektorn) varit tudelat beträffande resurser och inflytande, men så den arkitektleda stadsplaneringen går i täten. I motsats till stadsplaneringsprojekt, som normalt involverar kommunalt ägda greenfields och brownfields och har stort inflytande och starka resurser, har planeringen av etablerade stadsområden varit hänvisad till att reagera på markägares och utvecklarens initiativ på (stadsplaneringsmässigt svagt) ålborgskt-anglosaxiskt vis. Genom stadsplaneringens styrka, med stort inflytande samlat hos enskilda projektchefer, finns en potential till maktmissbruk av samma typ som i Ålborg, varvid tvivelaktiga utgångspunkter för planeringen tas för givna, avgöranden som i princip är politiska avpolitiserats med hänvisning till teknisk nödvändighet och vetenskapliga belägg reduceras till tolkningar, som får vika för stadsplanerarens suveräna helhetsbetraktelse. Liksom under ålborgska förhållanden kan sådana tendenser motverkas av en kritisk offentlighet (jfr Marris, 2001, s. 283). Så länge ingen lyckats genomskåda lika uppenbara missförhållanden som i Ålborg, återstår den möjligen ännu intressantare frågan om hur planeringens maktspekt vävs in i till synes – eller reellt – saklig beredning och planeringskunskap, liksom hur motstridigheter mellan olika slags professionell kunskap hanteras.

Hur byta ut teoribygnadens fundament utan att radera undersökningen?

För att genomföra ett byte av Flyvbjergs teoribygnads grundval utan att undersökningen rasar samman, gäller det att företa vissa förberedelser. En poäng är att fastän bakgrundsteorins filosofisk-politiska utgångspunkter är av avgörande betydelse för samhällsvetenskaplig forskning, har ändå den metodologiska och metodiska nivån en viss självständighet eller robusthet som gör det möjligt att urskilja fakta delvis oberoende av teoretisk grundsyn. Så är fallet inte minst i Flyvbjergs studie som (enligt den engelska utgåvan) "leaves ample scope for readers to make varying interpretations and to draw diverse conclusions" (Flyvbjerg, 1998, s. 8). Sådana fakta kan dock utgöra relativa "brute facts", som det behövs en teoriram för att klargöra betydelsen av. Utan att ta ställning mot "grand theory", kan det intressanta innehållet i studien uppfattas ligga på en teoretisk mellannivå: metodiskt och delvis metodologiskt torde undersökningen vara pålitlig; det är de teoretisk-filosofiska tolkningarna som förefaller överilade och i varje fall inte förenliga med Foucault.

En första avklarande fråga (som kunde avvärja teoribytet eller försvara ett blott partiellt uppstöttande av Flyvbjergs slutsatser med annan teori) gäller huruvida Foucaults eget tänkande trots allt kan göras förenligt med Flyvbjergs tolkningar. En andra gäller huruvida Foucault kan förlikas med Giddens. En tredje gäller till vilka delar Flyvbjergs icke-foucaultska ståndpunkter passar

in under struktureringsteorin. Men om man vill ta vara på Erik Albæks (1992, s. 223) tanke att det just är föreningen av den empiriska och teoretiska undersökningen som är intressantast i Flyvbjergs studie, där Nietzsche, Foucault och Machiavelli så att säga lurar bakom varje ålborgskt gathörn (jfr Yiftachel, 2001, s. 252), bör struktureringsteorin inte bara tillåta hans tolkningar, utan tillföra den uttolkade empiriska studien något av vetenskapligt intresse.

Beträffande den första frågan handlar den avgörande oöverensstämmelsen mellan Flyvbjergs tolkning och Foucaults synsätt om huruvida rationaliteten eller kunskapen kan få vika för makten. Det ligger inte nära till hands att tillskriva den senare en sådan syn; snarare utgör den motsatsen till hans makt/kunskapsanalys. Ett resonemang kan ändå vara klagörande. Foucaults tanke är att kunskap är av denna värld och skapats som vilka andra sociala produkter som helst. Således är den inte oberoende av de maktanknutna strategier som dess producenter utnyttjat för att driva olika intressen. Därmed bär kunskapen spår av tidigare intressekonflikter, strider och repression, som vinklar den, utan att det finns någon neutral bild av verkligheten. Det här är viktigt, för här tar Flyvbjerg upprepade gånger fel. Fastän en del till synes tvivelaktiga uttryck, såsom att det lokala bussbolaget inte är intresserat av hur "virkeligheten i virkeligheten hänger sammen" (Flyvbjerg, 1991b, s. 85) kan ges en acceptabel relativ tolkning och bara skenbart är av metafysisk karaktär, skriver han lika ofta som om betraktaren eller de studerade aktörerna hade tillgång till något slags objektiv referent, som Foucaults tänkande utesluter eller han minst sagt är ointresserad av.

Man kan ändå foucaultskt renlärigt säga något av det Flyvbjerg vill säga genom att iaktta större försiktighet. Det är klart att (icke-privilegerade) tjänstemän använder sig av sin kunskap och starka aktörer, i sammanhanget närmast företrädare för näringslivet, av sin och att bägge grupper, liksom Bengtsson (1999, s. 206) konstaterat, är rationella var på sitt sätt. Givet att de två (något relativa och situationsavhängiga) aktörskategorierna har sinsemellan avvikande utbildning, samhällelig position, intressen och mål kommer deras handlingsstrategier att skilja sig från varandra, men inte genom att den ena gruppens handling är rationell medan den andra gruppens inte är det och i stället präglas av maktbruk. Det stämmer också, som Flyvbjerg (1991b, ss. 82–86) beskriver, att behovet och nyttan av att bygga sin handling på ett dokumenterat kunskapsunderlag varierar för olika aktörer och i olika situationer: har man en svag position i en organisation eller aktörskonstellation, kan det enda sättet att göra sig gällande vara att argumentera sakligt för sin sak. Särskilt i vårt (för att tala med Giddens) institutionellt reflexiva samhälle finns ett socialt tryck, stött av institutionella arrangemang, att ta på allvar och antingen bemöta eller rätta sig efter

argument. Men att motparten, som har effektivare medel till sitt förfogande och vars professionella styrka inte ligger på det planeringstekniska området, i stället finner det opportunt att satsa på mobilisering av aktörsnätverk, kan inte sägas vara mindre rationellt. En sådan aktör behöver inte delta i en saklig diskussion om faktaunderlaget för ett beslut och löper dessutom risk att förlora en diskussion där professionell argumentation spelar en avgörande roll.

Om man skall hålla fast vid Foucault bör man erkänna att planerarnas kunskapsresurs har en egen rationalitet och genealogi som varken är entydigt objektiv eller fri från dominans och som ger dem (begränsad) makt. Omvänt har de starka aktörerna inte bara makt, utan också sofistikerad kunskap. Man kan utan irrlärighet säga att ett slags makt/kunskap eller dito strategi får ge vika för ett annat slags i kampen om Ålborg-projektets öde. Det här är helt normalt i Foucaults bistra värld (som kan vara vår, eller i varje fall en aspekt av den), där olika aktörsstrategier och diskursiva praktiker kolliderar, samverkar, motsäger varandra eller förenas, utan djupare mening eller något telos.

Aktör-struktur- och strukturingsproblematiken intar också en framträdande plats i Ålborgsstudien. Den kan också belysas ur Foucaults synvinkel, då medvetna aktörsstrategier ger upphov till reversibla maktspel mellan *mer eller mindre* jämbördiga parter som stöder sig på strukturellt förankrade diskursiva och icke-diskursiva praktiker, samtidigt som strategierna – enligt Foucault – i kombination eller konfrontation med andra strategier förlorar sin subjektiva förankring, om inte sin intentionalitet, för att ingå i ett strukturellt sammanhang som dispositiv med mera. Därmed sker ett slags strukturering där aktörernas strukturellt bestämda medvetna handling ger upphov till nya strukturer som bildar förutsättning för fortsatt handling. Då maktspelet i stället blir asymmetriskt eller övergår i dominans, tenderar aktörens (subjektets) roll, som den beskrivs av Foucault, att bli reaktiv, och övergå i en "bångstyrighet" som spjårnar emot disciplineringsförsök. I fallet Ålborg måste konstellationen ändå i och med alla aktörers proaktivitet förstås i enlighet med den första beskrivningen, trots att maktbalansen övervägande är skev till de näringsdrivandes fördel.

Det finns således vissa principiella möjligheter att sammanjämka Flyvbjergs tolkning av relationen mellan makt och kunskap med Foucaults, men mycket i Ålborgsstudien vittnar om ett forskningsintresse som avviker från Foucaults. Om man väljer det struktureringsteoretiska alternativet behöver man inte helt överge Foucault, då Giddens (1984, ss. 145–158) bland annat tagit intryck av Foucault just beträffande makttänkandet. Det är exempelvis klart för Giddens att makten inte bör hypostaseras, utan betraktas som en aspekt av all social handling och som tätt integrerad med kulturellt bestämda konstitutiva och normativa regler som aktörer följer då de tolkar världen och handlar. En generell strukturalistisk-

poststrukturalistisk influens som Foucault bidragit till är decentreringen av subjektet. Det här uppvägs hos Giddens av aktörens sofistikaion, men inte heller Foucaults subjekt är helt passiva i förhållande till de yttre krafter som formar och styr dem, fastän Giddens (1982, s. 222) rentav påstått att makten är den egentliga agenten hos Foucault.¹¹ I Ålborgsstudien är i varje fall aktörerna proaktiva snarare än i första hand utsatta för disciplineringsförsök.

Slutligen är frågan om Flyvbjergs tolkningar kan ges en struktureringsteoretisk innebörd. I och med att den struktureringsteoretiska approachens karaktär av potentialontologi (Cohen, 1989), är den neutral såtillvida att dess grundläggande begrepp inte ger någon fingervisning om hur makten mer bestämt verkar. På den metodologiska nivå som anknyter till ontologi snarare än metodik försöker också Giddens genom sin överordnade begreppsbyggnad styra forskningen i fruktbar riktning, bland annat genom att betona kontextens betydelse. Således förhindrar de förutsättningar som definieras av den tid och det rum där de sociala skeendena utspelar sig en direkt tillämpning av abstrakta och i värsta fall etnocentriska universella sociala lagar (jfr Bourdieu, 2000, om ekonomivetenskapen). Likaså har handlingens och interaktionens rumsliga och tidsmässiga sammanhang, givet kontextuella beteendenormer och det kulturellt avläsbara stadsrummets organisation, betydelse för handlingen och meningen som aktörerna ger den: en kyrka och en nattklubb eller en gågata på förmiddagen och på småtimmarna ger olika förutsättningar för meningsfullt eller acceptabelt beteende.

Sammanfattningsvis finns det sunda drag i Flyvbjergs behandling av makt och rationalitet som passar samman med både Foucault och Giddens. Vagheten i Flyvbjergs teoridiskussion underlättar ändå ett eklektiskt teoretiserande. Då kan de mer nyskapande djärva dragen i Foucaults och poststrukturalisters begreppsutveckling gå förlorade. Det samma gäller i förhållande till Habermas, som Flyvbjerg tar ställning mot i konflikten mellan de två och knyter till den idealistiska polen av förhållningssätt till planeringen.¹² Studien stimulerar förvisso till reflektion över olika generella problematiska aspekter av vårt samhälle och moderniteten, men implicerar inte något bestämt filosofiskt ställningstagande. Den kritiska frågan i den rekonstruktion av den teoretiska grunden för Ålborgsstudien som följer blir i varje fall om struktureringsteorin bara kan tillvarata Flyvbjergs resultat eller om den kan peka på något av teoretiskt intresse.

Flyvbjergs studie i struktureringsteoretisk belysning

Giddens struktureringsteoretiska projekt strävar efter att överbrygga klyftor mellan hermeneutiska eller subjektfokuserade riktningar och funktionalistiska eller strukturalistiska. Han vill nedbryta dualismerna som dessa partiella

perspektiv producerat, såsom motsättningen mellan individ och samhälle, voluntarism och determinism eller handling och struktur. Vidare söker han begreppsliggöra aktör och struktur på ett sätt som tillåter en rekursiv-virtuell förståelse av samhällsreproduktionen och -transformationen, jämförbar med det som gäller för språket, där strukturen existerar endast i de moment den används. Detta utan att nedprioritera betydelsen av den socialt konstituerade aktörens kreativt kunniga handling eller den sociala miljöns möjliggörande och begränsande verkan. Ytterligare betonar struktureringsteorin kontextens betydelse, som bland annat innebär att tiden och rummet där de sociala skeendena utspelar sig blir centrala för samhällsvetenskapen. Diskussionen ovan har vittnat om beröringspunkter mellan Flyvbjergs redogörelse och Giddens tänkande i dessa avseenden.

Vad gäller aktörsperspektivet är det viktigt att Flyvbjerg motstår en historisk beskrivning som lägger större vikt vid betydelsefulla individer och händelser än den kulturella och strukturella bakgrunden, som vore förståelig med tanke på nyckelaktörernas faktiska betydelse för projektförloppet. Tvärtom porträtterar han dem på ett sätt som låter läsaren uppfatta deras positions- eller rollbestämda ståndpunkter samtidigt som han beskriver de sociala verksamhetsförutsättningarna så att agerandet blir begripligt, särskilt när det gäller stadsplanerarna, men också köpmännen. De senare bygger sin handling på affärsmannens fingertoppskänsla för goda verksamhetsförutsättningar samt på en föråldrad trafikplaneringsideologi. Fastän en växelverkan mellan aktörers aktiva handling och de strukturella förutsättningarna enligt beskrivningen ovan i princip även kan begreppsliggöras ur Foucaults perspektiv, är aktörernas nyskapande insats och frihetsgrader mer påtagliga hos Giddens.¹³

Aktörernas kunnighet är i struktureringsteorin främst knuten till det praktiskt medvetna. Ur handlingsflödet, som aktören fortlöpande iakttar, kan endast analytiskt-reflektivt "enskilda handlingar" särskiljas och handlingsförlopp distanseras från det vardagliga perspektivets självklarhet. Frågan om aktörernas grad av medvetenhet om och synvinkel på vad som försiggår aktualiseras under projektförloppet och i intervjuerna, där reflektion leder till att skeenden som aktörerna är väl förtrogna med på ett praktiskt plan plötsligt framstår i ett nytt ljus, vilket framkallar aha-upplevelser och i vissa fall får dem att handla mer strategiskt. Här kan struktureringstänkandet åter stötta upp Flyvbjergs redogörelse och teoretiskt fördjupa läsarens intuitiva förståelse av hur aktörerna kom att klarare uppfatta skeendet de var involverade i.

Det för Flyvbjerg centrala makt/kunskapsproblemet passar på ett allmänt och abstrakt plan in i en struktureringsteoretisk förståelse som en fråga om hur (kunskapsrelaterad) mening och (epistemiska) normer påverkas av mate-

riell-ekonomisk och politisk-auktoritativ makt såsom de formar aktörrepresentationerna eller de sociala praktikerna. Man kan då föga överraskande säga att köpmännens makt främst grundar sig på strukturkomponenterna materiella (allokativa) resurser, som även ger dem politiska (auktoritativa) resurser. Omvänt tilldelar samhällsorganisationen och stadsplanerarnas professionella kompetens dem i första hand auktoritativa resurser. Om man respekterar de basala struktureringssteoretiska ”reglerande principerna” (Watkins, 1957) – som tillåter vissa och utesluter andra förklaringsgrunder – beträffande aktörernas och de strukturella förutsättningarnas teoretiskt sett likvärdiga betydelse, kan man ändå följa Foucault en bit på väg för att mer specifikt greppa hur makten formar kunskapen.

Maktteoretiskt är det i alla fall viktigt att de giddenska resurserna endast analytiskt kan avskiljas från de övriga strukturkomponenterna, nämligen konstitutiva (meningskonstituerande) och normativa regler, som alla beskriver dimensioner av (aktörers gestaltningar av) den sociala miljön. Därmed innebär den resursanknutna maktaspekten att det aktörerna kan föreställa sig som materiellt och socialt görligt implicit kommer att avspegla sig i vad som uppfattas som meningsfullt eller moraliskt acceptabelt. Tendensen att handla konventionellt och därmed oreflekterat reproducera maktförhållanden blir förstäelig även av upprepningens konstituerande betydelse för grundtryggheten och det sociala livets begriplighet. Man kan inte hela tiden ifrågasätta alla aspekter av tillvaron och det krävs reflektion för att prioritera vilka det är värt att fokusera på.

Kontextualiteten aktualiseras i hur den beskrivna vardagliga handlingen bestäms i tid och rum av de förutsättningar som de skiftande handlingsmiljöerna omedelbart erbjuder på olika tidpunkter. Men det sker också i inramningen av projektet (dess möjlighetsförutsättningar och uppkomst) och i hur olika mer överordnade tidsmässiga och geografiska dimensioner griper in i de dagliga skeendena. Flyvbjerg försöker ringa in den mentalitet som gör staden mottaglig för intryck utifrån och till en föregångare inom trafik- och stadsplaneringen och nämner faktiskt då Giddens anammande av Annales-skolans begrepp ”longue durée” (liksom begreppet ”time-space edges”), som Flyvbjerg själv använder för att begripliggöra det djupt institutionaliserade ålborgska köpmannaväldet¹⁴, medan han bland annat hänvisar till ekonomiska konjunkturen för att förklara episoder i projektförloppet. Det geografiska aktualiseras i Ålborg som giddensk scen (eng. locale) för handlingen samt i stadens och det aktuella innerstadsområdets ”regionalisering”, där tids- och rumsdimensionen ingår. Det första begreppet innebär att Ålborg som verksamhetsmiljö präglades av särskilda institutioner, symboler och övriga ramar som gjorde bestämda

handlingsmönster meningsfulla och möjliga. Det andra begreppet beskriver projektområdets uppdelning och hur det som helhet och dess delar användes över tid (t.ex. bilade välbärgade in från förstäderna för att arbeta, handla och fördriva tiden). Sammanfattningsvis klargör Flyvbjerg att Ålborg-projektet inte kan förstås som isolerat från dess historiska förutsättningar och samhällsutvecklingen samtidigt som aktörerna hela tiden aktivt griper in i skeendena och omformar förutsättningarna för fortsatt handling.

Lärdom att dra ur en välskriven men teoretiskt illa tolkad berättelse

Mina senkomna reflektioner kring Flyvbjergs Ålborgsstudie kan tolkas så att hans arbete bevarar sin aktualitet som inspiration för empiriska studier, men även som en uppmaning till forskarsamfundet att ta ställning till forskningens teoretisk-filosofiska grunder. Beträffande den första dygden är det viktigt att stadsplaneringsforskningen lyckas greppa planeringens arkitektoniska aspekt lika konkret som Flyvbjerg greppar trafikplaneringens och planeringsprocessens, och detta på ett sätt som – liksom Flyvbjerg de facto gör – tar planeringskunskapen på allvar. Här ter sig Foucaults etos problematiskt. Beträffande den andra dygden har det förlegade scientistiska ideal och den dualism mellan det diskursivt och praktiskt medvetna samt mellan natur- och samhällsvetenskaper som Flyvbjergs syn implicerar kritiserats. Hans övergripande tema, modernitet, där han bland annat kontrasterar Habermas och Foucault, har däremot inte diskuterats ingående. Dels hade detta krävt ett ambitiösare grepp som gjort en redan krävande analys ohanterlig, dels finns det mer att hämta i den empiriska studien.

En planeringsteoretisk dispyt där motparterna beskyller varandra för habermasiansk idealism respektive foucaultsk cynism förefaller mig i varje fall ofruktbar. Flera av diskussionsbidragen syftar också till en förmedling mellan klassisk rationalism och posttänkande, då skribenterna uppfattar att Flyvbjerg överdriver skillnaderna mellan dessa och själv inplacerar sig mellan dem på ett oklart och motstridigt sätt. Struktureringstänkandet är värdefullt genom dess syntetiska strävan utifrån en tvärvetenskaplig diskussion. Slutsatsen är att en stor del av Flyvbjergs provocerande formuleringar kan omskrivas i teoretiskt respektabelt språk. Däremot måste många av hans vetenskapsteoretiska och filosofiska tolkningar överges.

Den kursoriska genomgången av Flyvbjergs empiriska undersökning antyder att en struktureringsteoretisk förståelse av den är möjlig och inte teoretiskt ointressantare än den foucaultska referensramen. En fråga som återstår är hur mer konsekvent foucaultsk planeringsforskning i Flyvbjergs anda skulle se ut

och hur den skulle förhålla sig till målsättningen att genom stadsplanering skapa en socialt fungerande och miljövänlig stad. Med andra ord hänger frågan samman med var man anser att stadsplaneringskritiken först och främst bör sättas in och av vilken anledning, en fråga som inte bara kan bygga på vetenskapens interna utveckling eller epistemiska värden.

Om det ur stadsplaneringsforskningens synvinkel finns andra svagheter i Flyvbjergs studie än de teoretiska, så menar jag de är de som Yiftachel (2001, s. 252) ser som en styrka, nämligen att han stiger ut ur planeringens inre värld för att analysera den som ett politiskt fenomen. Detta är dock en allmänsamhällsvetenskaplig uppgift. Även om planeringsforskningen typiskt, som Yiftachel hävdar, skulle fråga sig hur planeringen kan göras bättre, känner jag inte igen påståendet att den intresserar sig för hur städer kan göras bättre. Just detta har planeringsteorin avstått från med sin procedurella vändning sedan decennieskiftet mellan 1960- och 1970-talet (Taylor, 1998). Yiftachel (2001; Peattie 2001, s. 257) urskiljer således två tolkningar av vad (samtida) planeringsteori innebär: ”förbättring” av planeringen och (distanserat samhällsvetenskapliga) studier av dess roll i den sociala produktionen av rummet. Dess funktion som urban design-teori nämns inte. Genom att arkitekturen tidigt föll bort ur Ålborgsprojektet och trafiklösningarna som de presenteras i stor utsträckning är politiska frågor, handlar Ålborgsstudien relativt litet om stadsplanering som sådan.

Konklusioner

Det synes råda samförstånd om värdet av Ålborgsstudien som empirisk studie, medan åtskilliga kommentatorer funnit Flyvbjergs teoretisk-filosofiska slutsatser svårare att acceptera på grund av begreppsliga oklarheter. Enstaka kritiker har påtalat hans missförstånd av Foucault, men har lika litet som de mer allmänna kritikerna gått in på andra problem med hans vetenskaps- och handlingsteoretiska syn. De har inte heller förklarat hur den ålborgska stadsplaneringsprocessen kunde analyseras alltigenom foucaultskt för att utveckla den eller skapa en bättre stad. Giddens struktureringsteori torde som ett syntetiserande projekt även i förhållande till de inre spänningarna mellan rationalism och post-tänkande i Flyvbjergs redogörelse fungera som ett fruktbart och någorlunda neutralt alternativ.

LITTERATUR

- Adcock, R. (2009). Making Making Social Science Matter Matter to Us. *Journal of Theoretical Politics*, 21(1), 97–112. DOI: 10.1177/0951629808097285.
- Albæk, E. (1992). Bent Flyvbjerg, Rationalitet og magt. Det konkrètes videnskab [Recension]. *Politica*, 24(2), 221–225.
- Bengtsson, B. (1999). Book Review – B. Flyvbjerg (1998): *Rationality and Power. Democracy in Practice* [Recension]. *Housing, Theory and Society*, 16(4), 204–207. DOI: 10.1080/14036099950149938.

- Bhaskar, R. (1979). *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Brighton: Harvester Press.
- Bourdieu, P. (2000). *Les structures sociales de l'économie*. Paris: Seuil.
- Bryant, C. (1992): Sociology without Philosophy? The Case of Giddens's Structuration Theory. *Sociological Theory*, 10(2), 137–149.
- Certomà, C. (2015). Expanding the 'dark side of planning': Governmentality and biopolitics in urban garden planning. *Planning Theory*, 14(1), 23–43. DOI: 10.1177/1473095213506202.
- Clark, J., Modgil, J. & Modgil, S. (red.), *Anthony Giddens: Consensus and Controversy*. London: The Falmer Press.
- Cohen, I. (1989). *Structuration Theory: Anthony Giddens and the constitution of social life*. London: Macmillan.
- Cohen, I. (1990). Structuration Theory and Social Order. Five Issues in Brief. I Clark m.fl.
- Dreyfus, H. & Dreyfus S., med Athanasiou, T. (1986). *Mind over Machine: the power of human intuition and expertise in the era of the computer*. Oxford: Blackwell.
- Dreyfus, H. & Rabinow, P. (1982). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton: Harvester.
- Eckerberg, K. (1992). Bent Flyvbjerg: Rationalitet og magt. Litteraturgranskning. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 95(4), 398–400.
- Editorial (2001). [redaktionell artikel] *International Planning Studies*, 6(3), 245–247.
- Faludi, A. & van der Valk, A. (2001). Rationality and Power: An Unreconstructed Rationalist's Echo. *International Planning Studies*, 6(3), 271–278. DOI: 10.1080/13563470124817.
- Fainstein, S. & DeFilippis, J. (2016). *Readings in Planning Theory*. 4:e upplagan. New York: Wiley.
- Flyvbjerg, B. (1991a). *Rationalitet og magt. Band 1: Det konkrete videnskab*. Köpenhamn: Akademisk forlag.
- Flyvbjerg, B. (1991b). *Rationalitet og magt. Band 2: Et case-baseret studie af planlægning, politik og modernitet*. Köpenhamn: Akademisk forlag.
- Flyvbjerg, B. (1998). *Rationality and Power: Democracy in Practice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Flyvbjerg, B. (2001). Beyond the Limits of Planning Theory: Response to My Critics. Planning Theory Symposium. *International Planning Studies*, 6(3), 285–292. DOI: 10.1080/13563470120069706.
- Forester, J. (1989). *Planning in the Face of Power*. Berkeley: University of California Press.
- Forester, J. (2001). An Instructive Case-study Hampered by Theoretical Puzzles: Critical Comments on Flyvbjerg's Rationality and Power. *International Planning Studies*, 6(3), 263–270. DOI: 10.1080/13563470120069705.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1976). *Histoire de la sexualité. Band 1. La volonté de savoir*. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1982). *Afterword: The Subject and Power*, 208–226. I Dreyfus, H. & Rabinow, P.
- Foucault, M. (1994a [1979]). *Naissance de la biopolitique*, 818–825. I Dits et écrits 1954–1988. Vol. III. 1976–1979. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1994b [1983]). *Structuralisme et poststructuralisme*, 818–825. I Dits et écrits 1954–1988. Vol. IV. 1980–1988. Paris: Gallimard.
- Franzén, M. (1999). Bent Flyvbjerg: Rationality and Power: Democracy in Practice [Recension]. *European Societies*, 1, 127–130.
- Giddens, A. (1976). *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of interpretative Sociologies*. London: Hutchinson.
- Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: Macmillan.
- Giddens, A. (1982). *Profiles and Critiques in Social Theory*. Berkeley & Los Angeles: California University Press.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1998). *Conversations with Anthony Giddens: Making Sense of Modernity*. Anthony Giddens & Christopher Pierson. Cambridge: Polity Press.
- Gregory, D. (1990). *Grand Maps of History: Structuration Theory and Social Change*. I Clark m.fl.
- Habermas, J. (1994). *Faktizität und Geltung*. 4:e rev. uppl. Frankfurt: Suhrkamp.
- Lapintie, K. (2003). Suunnittelun paradigman muutokset ja tieto/valta. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 41(2), 9–25.

- Lapintie, K. (2010). Voittaako valta järjen? Tieto ja valta kaupunkikehityksessä. I P. Pietikäinen (red.), *Valta Suomessa*. Helsingfors: Gaudeamus.
- Larsson, J. (2005). Ordalek och styrningskonst. *Historisk tidskrift*, 125(3), 441–449.
- Manicas, P. (1987). *A History and Philosophy of the Social Sciences*. Oxford: Basil Blackwell.
- Marris, P. (2001). On Rationality and Democracy. *International Planning Studies*, 6(3), 279–284. DOI: 10.1080/13563470120069698.
- Metzger, J., Soneryd, L. & Tamm Hallström, K. (2017). 'Power' is that which remains to be explained: Dispelling the ominous dark matter of critical planning studies. *Planning Theory*, 16(2), 203–222. DOI: 10.1177/1473095215622502.
- Månson, P. (red.) (2010). *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. 8 uppl. Stockholm: Norstedt.
- Parkatti, J. (2007). *Anthony Giddens struktureringsteori och dess betydelse för diskussionen om metodologisk individualism kontra holism*. Avhandling pro gradu. Statsvetenskapliga fakulteten. Institutionen för praktisk filosofi. Helsingfors: Helsingfors universitet. <http://hdl.handle.net/10138/11518>.
- Peattie, L. (2001). Theorizing Planning: Some Comments on Flyvbjerg's Rationality and Power. *International Planning Studies*, 6(3), 257–262. DOI: 10.1080/713672898.
- Premfors, R. (1999). Bent Flyvbjerg: Rationality and Power. Democracy in Practice, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1998, 290 pp. Bokrecension. Ss. 371–372 i *Scandinavian Political Studies*, 22(4).
- Schmidt-Thomé, K. & Mäntyselkä, R. (2014). Interplay of power and learning in planning processes: A dynamic view. *Planning Theory*, 13(2), 115–135. DOI: 10.1177/1473095213490302.
- Sintonen, M. (1986). Positivismi. I Niiniluoto, I. & Saarinen, E. *Vuosisatamme filosofia*, 1–39. Borgå: Werner Söderström.
- Taylor, N. (1998). *Urban Planning Theory Since 1945*. London: Sage. DOI: 10.4135/9781446218648.
- Watkins, J.W.N. (1957). Historical Explanations un the Social Sciences. *British Journal for the Philosophy of Science*, 8(30), 104–117.
- Yiftachel, O. (2001). Can Theory be Liberated from Professional Constraints? On Rationality and Explanatory Power in Flyvbjerg's Rationality and Power. *International Planning Studies*, 6(3), 251–255. DOI: 10.1080/713672902.

ENDNOTES

- 1 Yiftachel (2001, s. 253) menar att "Flyvbjerg's book sets the most articulate and poignant challenge yet to the leading communicative-pragmatic approach". Enligt Fainstein och DeFilippis (2016, s. 13) har Ålborgsstudien förändrat maktförståelsen inom planeringsteori, medan Schmidt-Thomé och Mäntysalo (2014) hävdar att "since Flyvbjerg's (1998) groundbreaking Aalborg case study, the Foucauldian approach has been gaining the upper hand". Metzger m.fl. (2017, s. 206), som hänvisar till de föregående, skriver: "There are obviously many variants of Foucauldian planning studies; however, Bent Flyvbjerg's (1998) *Rationality and Power: Democracy in Practice* appears to have become something of a magnum opus of this tradition of scholarship".
- 2 Dessa influenser, som redan präglade den ursprungliga danskspråkiga Ålborgsstudien (Flyvbjergs doktorsavhandling), har stärkts i den engelskspråkiga versionen. Premfors (1999, s. 371) skriver att "the careful reader [...] will no doubt observe some [...] developments. Foucault is still an undisputed hero of the story, but Nietzsche has entered the scene in a much more prominent role. And second-order hero Aristotle from the dissertation has now been outmanoeuvred by Machiavelli.
- 3 Foucault (1994, ss. 446–447) säger sig inte förstå beteckningarna poststrukturalism och postmodernism.
- 4 Således påpekar Forester (2001, s. 268) att Flyvbjerg de facto även tillämpar en habermasiansk analys.
- 5 Forester (2001, s. 265) konstaterar dock att exempelvis kritisk teori även beskriver generella problem, såsom ojämlikhet.
- 6 En sådan tolkning förkastas av Ira Cohen (1990, s. 34) och Derek Gregory (1990, s. 220).
- 7 Flyvbjerg (1991a, s. 70) skriver t.ex. att den logiska positivismens höjdpunkt inföll under 1950- och 1960-talet, medan Matti Sintonen (1986, s. 1; jfr Manicas, 1987, s. 243) påpekar att läran egentligen existerade bara under 1920- och 1930-talet. Är det den empiriska förekomsten av hållningar bland (vilka som helst) vetenskapare eller ståndpunkternas vetenskapliga berättigande som är relevant? Hur avgränsas vetenskapssamfundet vid dylika avgöranden? (Jfr debatten om var vetenskapen står beträffande klimatförändringen.)
- 8 Abstrakt beskrivet kan följandet av instruktioner exakt motsvara inlärd regler ett till ett, medan en detaljerad beskrivning påvisar intuition och improvisation. Här aktualiseras problemet med multipla realiseringar: "en och samma" handling kan utföras på otaliga sätt. Och exempelvis militär exercis, avsedd att uppnå största möjliga maskinlikhet och exakt följande av instruktionerna, kräver mycken rutin och skicklighet.
- 9 Inte all tyst kunnskap låter sig överföras till det diskursiva medvetna. Giddens (1979, ss. 4, 44) tolkning av Wittgensteins "wovon man nicht sprechen kann ...", enligt vilken det som inte kan sägas måste göras, passar in på aktivitet styrd av gehör, bollsinn e.d. Om man däremot t.ex. förnimmer att någon har det svårt utan att tyckas kunna sätta ord på det, stämmer åter Giddens antagande att det saknas en principiell barriär för att diskursivt varsebli och uttrycka det man bemästrar praktiskt (a.a., s. 57). – Brøderna Dreyfus påpekar intressant nog att upphöjandet av varseblivningen till det diskursiva medvetna kan störa handlandet.
- 10 Peter Marris (2001) klargör att vårt demokratiska samhälle i viss utsträckning är dömt till det som ur ett helhetsperspektiv kan te sig som irrationalitet, eftersom varje helhetsmässig rationalitet måste stå sig genom beslutsprocesser där politisk rationalitet är utslagsgivande. Ur foucaultskt-poststrukturalistiskt perspektiv kunde tilläggas att varje helhetsrationalitet, som måste utgå sig för att försvara allmänintresset, bygger på makt/kunskap och hegemoniska diskurser.
- 11 Detta är kanske snarast att uppfatta som en varning för Foucaults läsare för en tendens hos denne. Således menar Giddens (1998, s. 148) i ett annat sammanhang att Foucaults syn på kroppen som "acted upon rather than acting" skall uppfattas som ett strategiskt val av perspektiv.
- 12 Mats Franzén (1999, s. 129) konstaterar att orden med vilka Flyvbjerg avslutar den engelska versionen av sitt verk, "Instead of thinking of modernity and democracy as rational means of dissolving power, we need to see them as practical attempts at regulating power and domination" resonerar starkt med Habermas (1994) teoretisering av demokratin i *Faktizität und Geltung*.
- 13 Denna frihet inskränks och begripliggörs åter av Bourdieu utan nedvärdering av aktörernas sofistikeradhet, då han lyfter fram struktureringsens biografiska verkan genom ett motståndskraftigt habitus, karakteriserat av hysteresis, som kan resultera i att aktörens ingroddas tänkesätt och handlingsmönster inte längre passar in i en förändrad social miljö.
- 14 Man kan dock i Foucaults genealogiska anda fråga sig om köpmannaväldet haft en entydig identitet över tid och hur detta borgar för dess styrka. Denna kritik har också riktats mot Giddens: en förankring i tid garanterar inte att en praktik är betydelsefull. Bo Bengtsson (1999, s. 205) finner Flyvbjergs hänvisning till Ålborgs historiskt starka köpmannaväld som förklaring till Ålborg-projektets öde föga övertygande.

Pikseli tarkentuu

Kenen kaupunki? -pamfletti haastaa kaupunkikehityksen linjan

Tommy Kaj Lindgren

Helsingin kaupungin suunnittelua kriittisesti tarkastelevan *Kenen Kaupunki?* -pamfletin (Hautajärvi ym., 2021) aiheiden ympärillä käytävä vilkas keskustelu kertoo kaupunkisuunnittelun olevan ilahduttavalla tavalla osa julkisen keskustelun valtavirtaa. Syynä julkaisun näkyvyyteen on käsiteltyjen aihepiirien runsaus ja ajankohtaisuus sekä toisaalta aiheiden käsittelytapa – jokainen pamfletin essee on samalla avoin kysymys, joka vaatii vastauksia tai reaktiota. Docomomo Suomen, ICOMOSin Suomen osaston, Rakennustaiteen Seuran ja Rakennusperintö-SAFA:n yhdessä julkaisema kirja on osunut usean tapahtuman ja virtauksen saamaan: maaliskuun puolenvälin julkistamista edelsi Hallinto-oikeuden hylkäävä päätös koskien museoviraston valitusta Garden Helsingin asemakaavasta (Museovirasto, 2021), ja heti julkistamisen jälkeen kaupunkilaisilla oli mahdollisuus tutustua Elielinaukion suunnittelukilpailun tuloksiin Helsingin Sanomien sivuilla (Bäckgren, 2021a). Viime vuosien taustahälynä kaupunkisuunnittelussa ovat olleet tiivistämisen ideologia sekä korkean rakentamisen rantautuminen Suomeen, kummatkin pamfletin arvostelun kohteina. Kaupungin välittömät pyrkimykset leimata kritiikki ‘ohueksi ja väsyneeksi’ (Bäckgren, 2021b), antoivat kuitenkin tilaa keskustelulle suunnittelun suunnasta ja kaupungin tavoitteista (Bäckgren, 2021c). Lopulta huhtikuussa Helsingin Sanomien kaupunkisuunnittelua koskeva pääkirjoitus päättyi lauseisiin, jotka olisivat voineet olla suoraan pamfletista: “Asukkaiden toiveita ei selvästikään ole kuultu riittävän herkällä korvalla. Helsinki on ihmisen kokoinen, avara ja vihreä pääkaupunki. Sellaisena sen pitäisi pysyä jatkossakin.” (“Helsingin nopea kasvu hämmentää nyt monia”, 2021).

Pamfletin sisältöä jäsentää kolmen toimittajan, Harri Hautajärven, Juhana Heikosen ja Timo Tuomen, kokonaiskuvan antava esipuhe (Petteri Kummala on kirjan neljäs toimittaja) ja ongelmallisiksi nähdyt hankkeet paikallistava kiinteistökartta. Pamfletin keskiössä on kantakaupunki: hankkeiden ongelmallisuus taas selittyy niiden sijoittumisesta RKY-alueiden yhteyteen, suojelluille

alueille, sekä niiden vaikutuksista suojeltuihin rakennuksiin tai laajemmin kaupunkikuvaan. Alueellinen raja on siis varsin suppea, mutta käsitellyt aihepiirit hyvin vaihtelevia korkean rakentamisen monipuolisesta ruodinnasta (Hautajärvi: Tiiviimmin, korkealle, tehokkaammin?), kaupungin merellisen luonteen muutoksesta (Nevanlinna ja Häyrynen: Eteläsatama ja kaupunkisuunnittelupolitiikan käänne) yksittäisen rakennuksen muuttamista koskevaan kritiikkiin (Tuomi ja Pöyhä: Kansallisteatterin kortteli - voiko historiallisia arvoja nollata retoriikalla ja lakia venyttämällä?). Läpikäyvä teemana esseissä on huoli kaupungin identiteetistä, kaupunkiympäristön laadusta ja kaupunkikehityksen prosessien suunnasta.

Pamfletin käynnistämä keskustelu on ollut runsasta ja hyvin julkista – esitetyt näkökohdat ovat nousseet esille mm. Helsingin Sanomissa, Hufvudstadsbladetissa (mm. Holmlund, 2021), Ylen uutisoinnissa (mm. Aromaa, 2021), Rakennuslehdessä, Arkkitehti-lehdessä (Vesikansa, 2021) ja Suomen Kuvalehdessä (Miettinen, 2021). Keskustelu on myös monella tapaa jakautunutta ja osa keskustelusta etenkin sosiaalisen median foorumeilla on nopeasti kärjistynyt jyrkkien vastakkainasetteluiden luomiseen: kehitys vastaan taantuma, suojele vastaan pilaaminen. Tämä kuo-hunta ei ole varsinaisesti vienyt keskustelua eteenpäin, sillä se näyttää usein perustuvan aiheiden ohi puhumiselle, mutta se on keskustelun seuraajille osoittanut oivallisesti kitkan juuren – erimielisyyden tiivistämisestä ja sen hinnasta. Sosiaalisen median ulkopuolella, valtamedioissa ja asiantuntijablogeilla merkittävimmät pamfletin arvostelun linjat ovat keskittyneet puolustamaan sijoittajien aloitteellisuuden merkitystä, tiivistämisen etuja sekä käytettyjen prosessien poliittista avoimuutta, hyvänä esimerkkinä YIT:n Juha Kostiaisen (2021) blogi Nokkela kaupunki. Perusteellisemmässäkin arvostelussa binäärisyys kuitenkin vaivaa väitteitä – nykyisen kaupunkikehityksen kritiikki nähdään nopeasti täysin yksityistä rahaa ja rakentamista yleensä vastustavaksi, ja paikoitellen sorrutaan valikoiviin ja vääristelviin tulkintoihin.

Rakentavinta keskustelua on syntynyt dialogin ja moniäänisyyden varmistavissa tilanteissa, kuten Helsingin kaupungin Kaupunkiympäristön toimialan johtajan Mikko Ahon ja kirjan kahden toimittajan Hautajärven ja Heikosen yhteishaastattelussa (Bäckgren, 2021c) sekä Ahon, taiteilijaprofessori, arkkitehti Juha Ilosen ja taidehistorioitsija professori emerita Riitta Nikulan keskusteluissa Ylen Kulttuuriyökkönen-ohjelmassa (Kytöjä, 2021). Pelkkien vastakkaisten väitteiden sijaan näissä keskusteluissa nousee esiin myös useita jaettuja arvoja, kuten varovaisuutta korkeaa rakentamista kohtaan ja käytettyjen kilpailumuotojen kritiikkiä. Yleisellä tasolla kaupunkiympäristön laadusta ja tavoitteista pystytäänkin puhumaan yhteisellä sävelellä – kun tavoitteet tarkentuvat hankkeiksi, joudutaan vastaavasti tarkentamaan myös käsitteitä: mitä tarkoitetaan ympä-

ristön laadulla ja kaupungin identiteetillä? Mikä on suojelun, kulttuuriympäristöjen sekä kaupungin omien selvitysten rooli ja painoarvo, kun edistetään kantakaupungin tiivistymistä ja houkutellaan sijoittajia keskustaan?

Hankekeskeisyys julkisessa keskustelussa ajaa herkästi hyvin jyrkkään puolesta–vastaan-argumentointiin sekä raflaaviin otsikointeihin – vähemmälle huomiolle julkisuudessa on jäänyt tiivistämistä ajava yleiskaava, joka muodostaa eksplisiittisesti taustan kaikkien esseiden aihepiireille. Tiivistämisen tavoitteista kertovat ‘pikselit’ suuren mittakaavan kaavakartassa (Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, 2016) tarkentuvat tulevaisuuden kaupunkiympäristöjen kuviksi tavalla, joka pakottaa kysymään, onko tässä periaatteessa loogisessa kaavatasojen progressiossa nyt edetty kuitenkin väärin päin? Saavutetaanko asemakaavojen ja ennen kaikkea toteutuvan kaupungin tasolla ympäristöä, joka voidaan yhdessä mieltää laadukkaaksi muillakin mittareilla kuin sijoittajien tyytyväisyydellä? Kysymyksen ytimessä on tiivistämisen tavoite.

Yleiskaavan ajaman tiiviyden ‘sitkeys’ argumenttina on ymmärrettävää, kun se esitetään tavoiteltavana niin taloudellisista kuin ekologisista lähtökohdista käsin. Kahden maailman kansalaisena tiivistäminen voidaan tarvittaessa perustella yhdellä tai toisella tavalla. Viime aikoina etenkin ekologisten hyötyjen toistuvasti osoittautuessa problemaattisiksi, tiiveyden tavoitteen perustelu on painotettu tarpeen mukaan muilla tavoilla – ja kun asumisen hinnan tai kulkumuotojen valinnan muodostuminen osoittautuu yhtä moniulotteisiksi kuin esimerkiksi kasvihuonepäästöjen arviointi, voidaan tiivistämistä perustella ‘15 minuutin kaupungin’ uudelleenlämmittämisellä, urbaanin elämäntavan mahdollistamisella ja ainakin lopulta nojaten yleisiin agglomeraatioetuihin. Yksiselitteiset seuraussuhteet tiiveyden ja sen väitettyjen hedelmien välillä on kerta toisensa jälkeen osoitettu harhoiksi: silti kasvava Helsinki on kaupungin poliittinen tavoite ja tiivistäminen on nähty tämän kasvun ensisijaisena välineenä.

Rakentamalla suojeltujen kulttuuri- ja luontoympäristöjen päälle ja yhteyteen menetetään kuitenkin varmuudella yhteistä pääomaa. Toteuttamalla kestävämpään tehokkaita hankkeita ja alueita rakennetaan laadultaan heikompaan kaupunkiympäristöä pysäköintikansineen ja pihakuiluineen eikä jonkin alkemistisen tempun kautta parempaa kaupunkia. Itseisarvoisen tiiviyden sijaan pamfletissa esitetään tavoite “kaupungista, jonka suunnittelussa ja rakentamisessa tärkeimmälle sijalle palaisi yhteinen etu: yleinen viihtyvyys, ympäristöterveys, ilmastokestävyys ja kulttuuriympäristön vaaliminen”. Kysymys on siis olevien arvojen tunnistamisesta ja kaupunkikehityksestä, joka pyrkii ratkaisemaan oman aikamme ja tulevaisuuden haasteita eikä teeskentelemään ratkaisujen olevan jo tiedossa.

On useita tapoja lukea pamfletin otsikko, Kenen kaupunki? – toisaalta voidaan kysyä, kenen silmin kaupunkia kulloinkin katsotaan ja toisaalta pohtia omistajuutta, kenelle kaupunki ‘kuuluu’. Omistajaehdokkaista merkittävimmät eivät ole päivän keskustelussa vielä mukana, ja keskeistä on pohtia, millainen on se kaupunkiympäristön muutoksen määrittelemä perintö, jonka jätämme seuraaville sukupolville. Kommentoیدessaan Elielinaukion suunnitelmia professori emeritus Vilhelm Helander toteaa seuraavasti: ”Koko tämä hanke on esimerkki siitä, että Helsinki on nyt siirtynyt rakennusoikeuskeinotteluvaiheeseen. Kyseessä on asia, joka tulee jäämään historiaan vähemmän kunnioitettuna vaiheena.” (Bäckgren, 2021c). Kun tulevaisuuden helsinkiläiset katsovat taaksepäin kaupunkinsa lähistoriaa, toivottavasti he ovat helpottuneita todetessaan tämän ‘vähemmän kunnioitettavan vaiheen’ jääneen myös lyhyeksi.

Kirjoittaja on arkkitehti ja yksi pamfletin esseisteistä.

KIRJALLISUUS

- Aromaa, J. (11.3.2021). Joukko arkkitehteja syyttää Helsinkiä rakentamisen salamyhkäisyydestä ja “uuskorporatismista” – tuore kirja: tulevaan jättiareenaan liittyy kytkykaupat, Yle.
- Bäckgren, N. (12.3.2021a). Poliitikot pitävät Elielinaukion suunnitelmia mielenkiintoisina, mutta arkkitehdit parjaavat: ”Mietin, olenko avannut Aku Ankan”. *Helsingin Sanomat*.
- Bäckgren, N. (17.3.2021b). Arkkitehdit lyttävät tavan, jolla Helsinkiä nyt rakennetaan – Kaupunki pitää väitteitä ”ohuina ja väsyneinä”. *Helsingin Sanomat*.
- Bäckgren, N. (20.3.2021c). Arkkitehtien mukaan Helsinki on tuhoamassa useita paraatipaikkojaan samaan aikaan – Poikkeuksellisen kuumana käyvän keskustelun osapuolet asettuivat väittelyyn. *Helsingin Sanomat*.
- Hautajärvi, H., Heikonen, J., Kummala, P., & Tuomi, T. (toim.). (2021). *Kenen kaupunki? Helsingin kaupunkisuunnittelu ja kulttuuriympäristö törmäyskursilla*. Helsinki: Docomomo Suomi Finland, ICOMOSin Suomen osasto, Rakennustaiteen Seura, Rakennusperintö-SAFA.
- Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. (2016). Helsingin uusi yleiskaava. Kaupunkikaava.
- Helsingin nopea kasvu hämmentää nyt monia. (13.4.2021). *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus.
- Holmlund, S. (20.3.2021). Staden får en utskällning för hur den behandlar Sandviken och Elielplatsen - Samhällsvetare och arkitekter riktar skarp kritik mot Helsingfors stadsplanering av de mest värdefulla områdena i centrumkärnan, *Hufvudstadsbladet*.
- Kostiainen, J. (21.3.2021). Kenen kaupunki -pamfletissa ovat faktat ja epämääräinen vihjailu törmäyskursilla. *Nokkela kaupunki -blogi*. <https://nokkelakaupunki.fi>.
- Kytöja, V. (juontaja). (22.3.2021). Arkkitehtuurisota - uudistetaanko Helsinkiä liian hätäisesti? *Kulttuuriykkönen*. Yle.
- Miettinen, T. (1.4.2021). Kansallismaisemat kaupan – Helsinki tuhoaa kulttuuriympäristönsä ja lähiluontonsa, väittää arkkitehtien pamfletti. *Suomen Kuvalehti*.
- Museovirasto. (18.1.2021). Museovirasto ei hae valituslupaa Helsinki Garden -päätökseen. <https://www.museovirasto.fi/fi/ajankohtaista/museovirasto-ei-hae-valituslupaa-helsinki-garden-paatokseen>
- Vesikansa, K. (2021). Kenen ehdoilla kaupunkia tehdään? *Arkkitehti*, (1).

Riihimäen Peltosaari

Kaavoittaja arvioi suunnitelmansa
onnistumista

Kaj Nyman

Riihimäen Peltosaaresta järjestettiin vuonna 1967 pohjoismainen arkkitehtuurikilpailu. Voitin sen ja sain tehtäväkseni asemakaavan laatimisen alueelle. Kaava valmistui 1970. Tein siihen merkittäviä muutoksia 1980-luvun alussa.

Peltosaari oli rakentamaton alue kaupungin keskustan välittömässä läheisyydessä. Saatoin kilpailuehdotuksessa tehdä suunnitteluvalintani vapaasti. Olin äskettäin valmistunut arkkitehdiksi ja uskoin 'arkkitehtonisiin arvoihin'. Ihailin ruotsalaisia 50-luvun asuntoalueita, esimerkiksi Baronbackarnan aluetta Örebrossa. Halusin jättää autot välittömän asuinympäristön ulkopuolelle ja sijoitin pysäköinnin syöttökadun ja asuinkortteleiden väliin. Autopaikanormi johti laajoihin pysäköintikenttiin. Niiden vastapainoksi asuinkorttelit rajoituivat vastakkaisella puolella laajaan puistoon urheilukenttineen (kuva 1). Sain aikaan autottoman asuinympäristön.

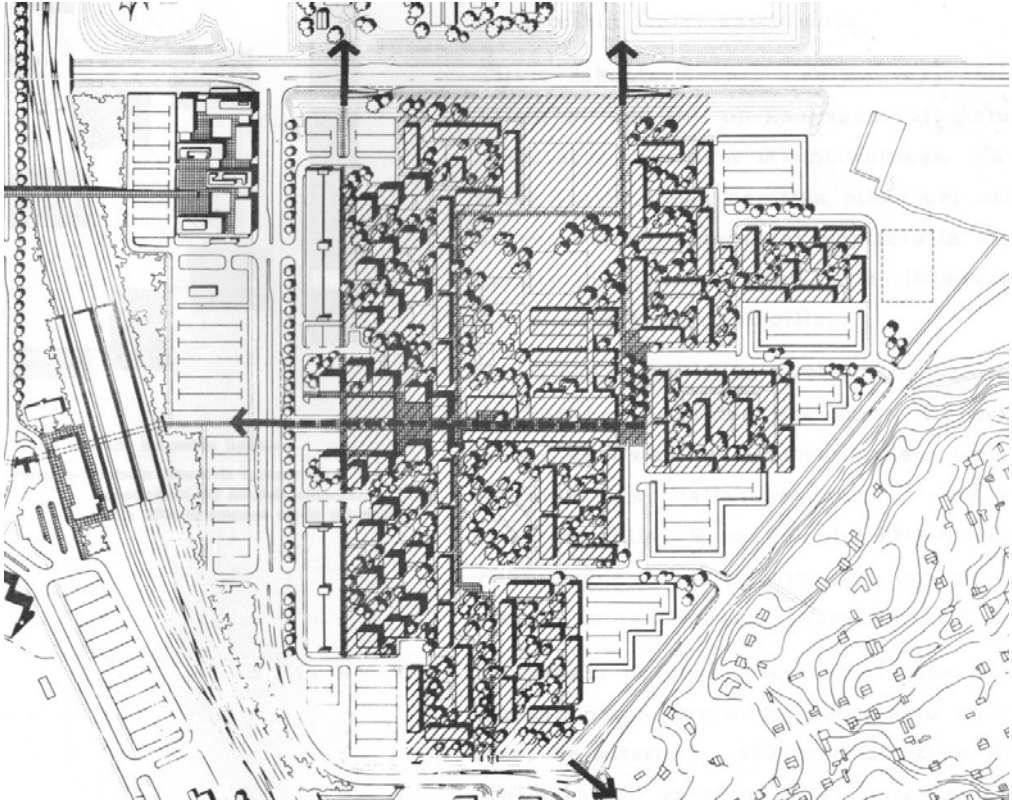
Olin sitä mieltä, että hyvä asuintalo ei ole neljää kerrosta korkeampi (jolloin sitä paitsi siihen aikaan tultiin toimeen ilman kalliita hissejä). En tehnyt muodinmukaista ruutukaavaa, mutta pidin kiinni suorakulmaisuudesta.

Kun sitten minulta tilattiin asemakaava, tein uusia valintoja, joista en ole kaikin puolin ylpeä. Kaavatalous oli noina vuosina noussut arvoon arvaamattomaan. Piti minimoida jalankulkumatkoja ja kunnallisteknisiä kustannuksia, hinnalla millä hyvänsä. En voinut mitenkään perustella, että laaja alue rautatieaseman välittömässä läheisyydessä – kilpailuehdotukseni puisto – jäisi rakentamattomaksi. Matala asuinalue säilyi, mutta sen kylkeen kehitin ratapihan viereen korttelivyöhykkeen täyteen tornitaloja; yhdessä nämä muodostivat laajan autovapaan alueen (kuva 2). Tein töitä minimoidakseni tornien varjohaittoja. Massiivinen suunnitelmasta silti tuli.

Asemakaava tuli hyväksytyksi ja vahvistetuksi (1970), minun kuusikerroksiset taloni kahdeksankerroksisina. Kilpailuehdotuksen nelikerroksiset korttelit toteutuivat melko pian, torneista vain neljä hirmuista kolossia, jotka harmaina ja muodottomina auttamattomasti leimaavat Peltosaarta jotenkin alakuloiseksi vielä tänäkin päivänä. Kaavaan olin ohjeellisina merkinnut autokatoksia pysäköintikenttien ulkoreunoja kiertämään. Rakennustarkastus ei siitä piitannut, vaan salli katosten ja umpinaisten autotallienkin rakentamisen miten sattui avoimien parkkipaikkojen lomaan.

Nelikerroksisiin kortteleihin syntyi rauhallisia asuinpihoja toivomallani tavalla. Puita ruvettiin heti istuttamaan sekä pihoille että puistoalueille.

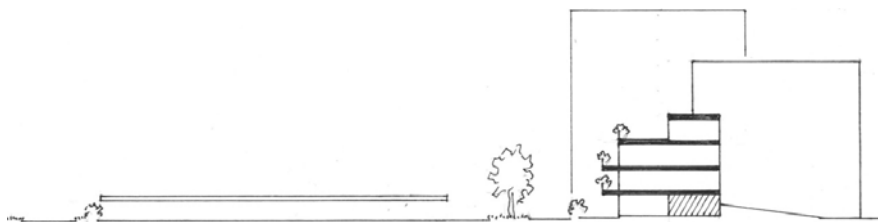
Asemakaavan keskeinen idea oli suora jalankulkuraitti rautatieasemalta kahden kaupparakennuksen välistä tornitalovyöhykkeen poikki asuntoalueen

KUVA 2 Peltosaaren autoton alue (vinoviivoitettu), noin puoli kilometriä suuntaansa. (Alkuperäisen asemakaavan kuvitusta.)

keskelle. Alueen kaksi julkista rakennusta, koulun ja päiväkodin, sijoitin raitin varrelle. Olin kovin pettynyt, kun löysin koulun rakennettuna kauas raitista. Selityksenä oli mm. koulun ja päiväkodin henkilökunnan autopaikkojen tarve. Päiväkoti toki toteutui toivomallani tavalla, mutta suunnittelemastani urbaanista raitista tuli torso.

Kauppakeskuksen ja kahden keskeisen tornin väliin suunnittelin keskusraitin laajenevan kansalaistorin tapaiseksi; tämä Tellustoriksi ristitty aukio pysyi pitkään jätelavojen välivarastointipaikkana.

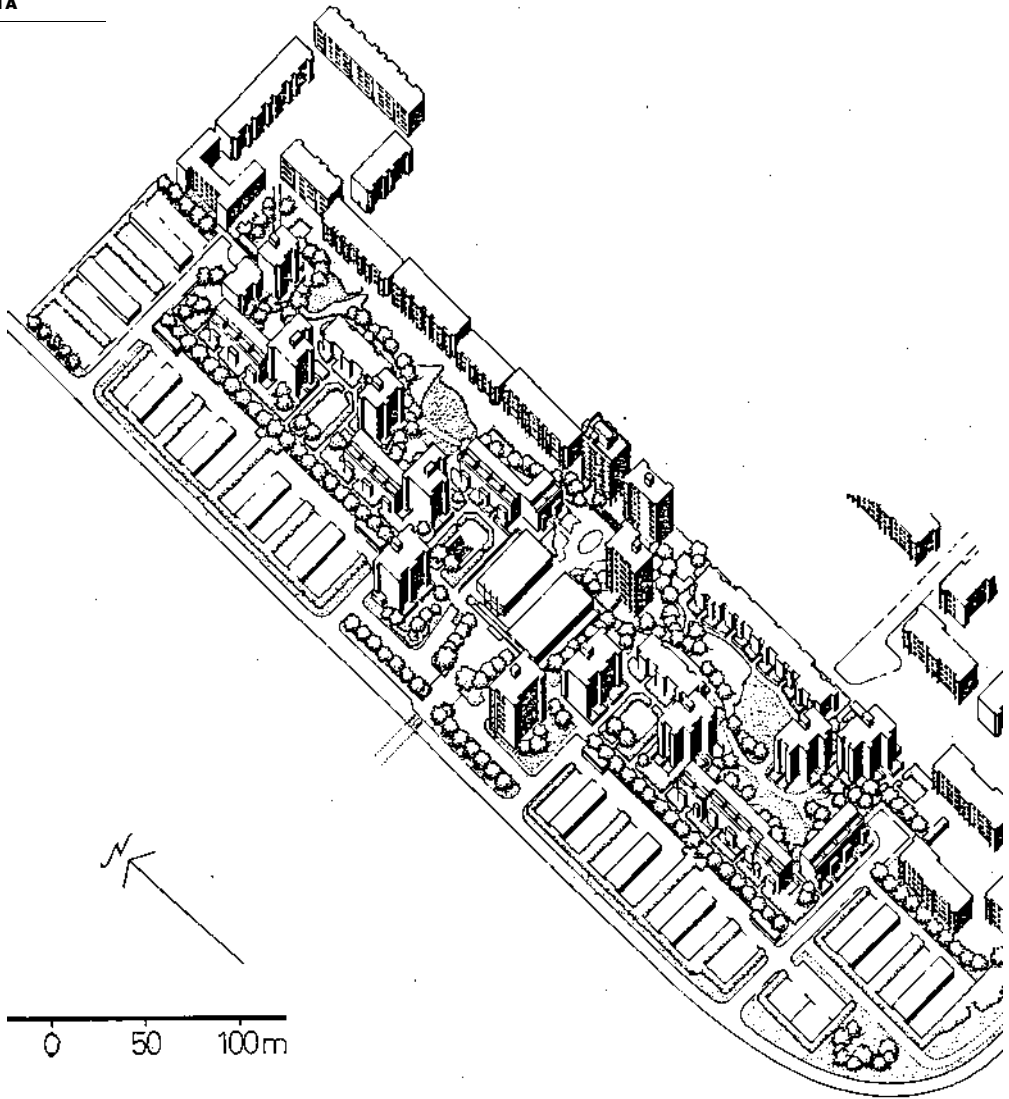
KUVA 3 'Porrastus' asuntoalueen hahmotuksen perusajatuksena.

Uusi kaavoitusvaihe

Tornitalojen rakentaminen jäi siis kesken, ja hyvä niin. Kiitos rohkean virkainaisen, Kati Tulkin, sain noin kymmenen vuotta asemakaavani valmistumisen jälkeen tilaisuuden korjata sitä mikä oli mennyt vikaan. (Olen kirjoittanut siitä, Yhdyskuntasuunnittelu 2:1991). Alueelta, jolle asemakaavamuutos kohdistui, sain vähennettyä rakennusoikeutta 32 prosenttia. Toteutumattomiksi jääneiden tornitalojen tilalle kaavoitin kolme-neljä- sekä viisi- kuusikerroksisia rakennuksia. Pysäköintinormia pienennettiin ja alkuperäisen kaavan pysäköintikannet ratapihan vieressä saatoin poistaa. Talot ryhmittelin korttelipihojen ketjujen ympärille. Hyviä suunnitteluvaihtoehtoja.

Rumien tornien vastapainoksi suunnittelin porrasmaisesti nousevan kaupunkihahmon, jonka alimmiksi portaiksi sijoittelin pysäköintipaikkoja rajaavat pensasaidat, niiden taakse autokatokset sekä lähimmäksi rakennuksia puurivin. Kahtena seuraavana portaana suunnitelmassa olivat kolmikerroksiset asuinrakennukset ja niiden päällä sisäänvedetty neljäs kerros. Seuraavaksi vuorossa olivat viisi-kuusikerroksiset talot, ja viimeisenä portaana olemassa olevat kahdeksankerroksiset talot (kuva 3). Kaupungin keskustan suuntaan ryhmittelin rakennukset kolmen puolisoljetun pienen aukion ympärille (ks. kuva 4); ajattelin niitä kaupunkipuiston tapaan istutettaviksi.

Olen tyytyväinen korjatun suunnitelmani toteutukseen, vaikka se ei kaikin osin johtanut toivottuun tulokseen. Asuinpihat leikkipaikkoineen ovat vihreät ja väljät, mittakaava on inhimillinen. Ankeiden betonisten tornikolossien vas-

KUVA 4 Korjatun suunnitelman (1981) havainnekuva.

tapainoksi uudet rakennukset ovat tiilipintaisia (kuva 5). Peltosaari on saanut kaupungille päin julkisivun, jota ei tarvitse hävetä.

Pysäköintijärjestelyt pensasistutuksineen ja katoksineen toteutuivat vaillinaisesti. Hoitamattomat pysäköintikentät asuinalueen uuden julkisivun edessä antavat harmillisen väärän kuvan Peltosaaresta asuntoalueena. Porrastettu nelikerroksinen talo ei osoittautunut taloudellisesti mahdolliseksi eli sisään-

vedetty neljäs kerros jäi pois. Kaupunkimaiset pikkuaukioni, jotka kaavassani ovat julkista katutilaa, on liitetty tontteihin (varmaankin kaupungin rahojen säästämiseksi), ja ympäröivien talojen suunnittelijat ovat mieltäneet ne kukin omalla tavallaan. Yhdestä löytyy sokin sokin ulkoiluvälinevajaa, jätekatosta ja muuntajakoppia, toinen on tasaista nurmikkoa laidasta laitaa ja kolmannesta on ihan hauskaasti tehty lasten leikkipaikka värikkäästi maalattuine kivineen.

Kaavoitus kaupunkisuunnitteluna

Kaavoituksen onnistumiselle on mielestäni vain yksi kriteeri: mitä ympäristön käyttäjät kokevat kaavoitettua aluetta käyttäessään – viihtyvätkö he? Sitä pyrin tässä kirjoituksessa Peltosaaren osalta arvioimaan.

Lähden siitä, että minulla arkkitehtina on edellytyksiä ymmärtää, miten kaavoittamalla luodaan reunaehtoja arkkitehtuurille ja siten kaupunkikokemukselle. Ei ole tavallista, että kaupunkisuunnittelija pohtii aikaansaannoksiensa kokemista. Kaupunki on suunnittelijalle luontevimmin substantiiveja, rakennettavia esineitä, kun se käyttäjilleen on verbi – toimintaa, elämää. Esineitten maailmassa suunnittelijalta tahtoo unohtua niiden käyttäjät.

Kuulee usein sanottavan, että taloudelliset rajoitukset, käytettävissä oleva tekniikka ja ennalta tehdyt poliittiset päätökset sitovat kaupunkisuunnittelijan käsiä. Se on totta, vapaita käsiä ei ole. Tästä huolimatta kaavoittaja tekee kaiken aikaa päätöksiä, jotka ratkaisevasti vaikuttavat hänen suunnittelemansa ympäristön käyttäjien kokemuksiin. Vaikka rakennusoikeus olisi etukäteen päätetty, kaavassa ratkaistaan esimerkiksi, dominoivatko ihmiset vai autot kaupunkiympäristöä, ovatko pihat käyttökelpoisia lapsille, onko aurinkoisia oleskelupaikkoja ja säilyykö luontoa.

On väärin väittää, ettemme tietäisi, millainen on hyvä asuinympäristö kaikille. Lapsen ehdoilla tehty ympäristö on aina hyvä. Maaomaisuuden kehityksen, kiireen ja toimintojen erottelun ehdoilla tehty ympäristö on aina huono. Perinteessä on luotettavaa, maailman mullistuksissa säilynyttä tietoa.

On kohtuullista vaatia, että kaupunki tuottaa positiivisia tunteita, vaivattomuutta, turvallisuutta ja orientoituvuutta. Kaupungissa on aurinkoisia paikkoja, luontoa, inhimillistä mittakaavaa, mielenkiintoista monipuolisuutta, kauneuttakin. Kaupunki houkuttelee liikkumaan jalan. Kaiken kaikkiaan se tarjoaa inhimillisesti rikkaita ja tyydytystä tuottavia kokemuksia – ”myönteistä sisältöainesta tajunnalle”, käyttäkseni Lauri Rauhalan sanoja. Kaupunkisuunnittelijat puhuvat paljon ’kaupunkikuvasta’, mutta kaupunki kokemuksena on vain rajoitetusti visuaalista eikä valokuva kerro siitä juuri mitään. Liikkusamme kaupungissa koemme näkymien lisäksi kaikenlaista hyörinää, ääniä

ja hajuja, koemme kanssaihmiset, koemme sään, koemme rakentamista ja purkamista – koemme *elämää*.

Merkillistä kyllä kuulee harvoin vaadittavan, että kaupunki tuottaisi hyviä kokemuksia. Ihmiset sietävät huonoa kaupunkia – melua, tungosta, rumuutta, huonoa ilmaa. Järjenvastaiselle käyttäytymiselle on selitys: emme tiedosta, mitä koemme, vaan tarvitsemme tietoisuutemme uusien asioiden kohtaamiseen, jolloin päivittäiset tapahtumat jäävät tiedostamatta. Ruumis kuitenkin kokee ja kärsii, jos kokemus on kielteinen, ja puolestaan nauttii, jos kokemus on myönteinen. Ruumis kokee kaupungin käyttäessään sitä, yhdessä toisten kanssa. Elävä olento kokee elämää. Elämän ulkopuolella ei ole mitään merkityksellistä.

Kun arkkitehtuurissa on inhimillisiä merkityksiä, se auttaa meitä tulemaan maailmassa toimeen. Muuttuvassa maailmassa arkkitehtuuri säilyttää merkityksiä ja kulttuuri jatkuu. Kokiessamme kaupunkia olemme osana kulttuurin virtaa. Jokainen reaktiomme vaikuttaa omalta osaltaan virran suuntaan. Ei ole yhdentekevää mitä koemme: kanssaihmiä vai bisnestä, luontoa vai tekniikkaa, huolenpitoa vai välinpitämättömyyttä. Kävellessämme saamme kaupungista enemmän irti kuin autossa istuen.

Kaavoitus luo maaomaisuutta, käytännössä ikuisiksi ajoiksi; liikemaailma on siitä sängen kiinnostunut. Kaavoittaminen on keskeinen kunnallisdemokratian vallankäytön muoto. Päätöstensä pohjaksi kunnallispoliitikoille annetaan, sanallisen kaavaselostuksen lisäksi, kaksi onnetonta kuvallista asiakirjaa: toivotoman abstrakti juridinen asemakaava ja kaunisteltu havainnekuva – tietokoneen aikakaudella asemakaava konkretisoidaan entistäkin valheellisemmalla tavalla. Kaavan todellinen merkitys käyttäjille jää päätöksentekijöiltä pimentoon.

Mikä onnistui Peltosaarella?

Käsitykseni mukaan viihtyminen on lajin ekologian kokemista – ihminen ei poikkea muista lajeista. Arkkitehtien tehtävänä on saada aikaan ympäristöä, josta voi löytää lajin kannalta merkityksellisiä *tarjoumia* (*affordances*, J.J. Gibsonin termi). Viihtyminen on hyvinvoinnin keskeinen edellytys. Arkkitehtuurin taide on viihtymisen aikaansaamista.

Jos arkkitehtuurijulkaisujen tapaan luokitellaan rakennustaide kuvataiteeksi ja sen mukaisesti keskitytään visuaalisuuteen, Peltosaarella ei ole mitään tarjota. Näkyvimmat rakennukset ovat rumia, muut keskinkertaisia. Jos sen sijaan ymmärretään arkkitehtuuri käyttötaiteeksi, tilanne on toinen. Visuaalisia puutteita voidaan antaa anteeksi, jos muunlaisia tarjoumia on riittävästi käyttöön otettaviksi.

Mitä hyvää Peltosaari tarjoaa asuinalueena?

Ensinnäkin *asumisen rauhaa, jota autot eivät vaaranna*. Jokainen asuinpiha liittyy välittömästi turvalliseen, autottomaan laajaan alueeseen. Iso Hj. Elomaan katu pohjoispuolella on istutetun meluvallin takana; radalle päin suljettu talorivistö eliminoi vilkkaan junaliikenteen häiriön. Liikenne ratkaisu tulee toimeen ilman jalankulkutunneleita, joihin usein liittyy sekä sosiaalista turvattomuutta että siisteysongelmia.

Toinen ominaispiirre liittyy välittömästi edelliseen: Peltosaari houkuttaa asukkaitaan ekologiseen, kestäväan ja terveelliseen elämäntapaan – *kävelemään ja pyöräilemään*.

Kolmantena Peltosaaren ominaispiirteenä otan esille alueen *vehreyden*, joka ratkaisevasti pehmentää rakennusten paikoitellen karua ilmettä. Puita ja pensaita on Peltosaassa kaikkialla sekä pihossa että katujen varsilla ja puistoissa; runsas puusto vaikuttaa myönteisesti myös ilman laatuun. Luonto on läsnä; Peltosaassa on perinteisen metsälähiön tuntua; urbaania ilmettä Helsingin Jätkäsaaren tapaan on turha hakea. Kaipaaiko sitä kukaan? Jos Peltosaarta jossakin kohtaa voidaan sanoa kauniiksi, se on puiden ansiota.

Neljäs ominaispiirre on *mittakaava*. Peltosaassa kerroskoti on neljä kilpailuehdotukseeni perustuvassa osassa. Uudelleen kaavoitetussa osassa on vanhojen neljä- ja kahdeksankerroksisten talojen lisäksi kolme- ja kuusi-kerroksisia rakennuksia. Viimeksi mainituissa yksi kerros liikaa, totean nyt. Inhimillinen mittakaava on kuitenkin vallitseva. Isot puut kontrastoivat pehmentävästi karun arkkitehtuurin kanssa.

Viidenneksi tuon esille *aurinkoisuuden*. Sitä jokainen arvostaa. Koska talot ovat matalia, Peltosaaren piholla ja puistoissa on aurinkoisia paikkoja, vaikka aurinko on matalalla, kuten se Suomessa enimmäkseen on. Uuden urbaanin ihanteen mukaan rakennetussa asuinympäristössä, kuten Jätkäsaassa, syntyy runsaasti paikkoja, joihin aurinko ei paista koskaan.

Viimeiselle Peltosaaren ominaispiirteelle annan nimeksi *orientoituvuus*. Se on perinteinen arkkitehtuurin arvo, joka on jäänyt liian vähälle huomiolle nykyaikaisessa kaupunkisuunnittelussa. Peltosaassa asuntoalueen selkäranka muodostuu kaupungin keskustasta rautatieaseman kautta johdetusta jalankulkuraitista, johon kaikki toiminnot tukeutuvat. Et voi eksyä! Varmemmaksi vakuudeksi Tellustori, jonka läpi raitti kulkee ja joka nykyään on kauniisti istutettu, muodostaa koko alueen keskipisteen, jonka suhteen on helppo orientoitua.

Voisin kuvitella, että väestöryhmiä erityisesti ikääntyneet ottaisivat Peltosaassa toteutuneen kaupunkirakennustaitteen omakseen. Rauhallinen, esteetön ympäristö rautatieaseman läheisyydessä voisi olla houkutteleva vaihtoehto eläkeläisille, joille pääkaupunkiseudun asuntojen hintataso on liian korkea.

KUVA 5 Peltosaarta vuonna 2010. (Valokuva K.N.)

Uskon, että kokonaisuutena Peltosaaresta, sellaisena kuin se nyt on asukkaittensa käytössä, tuli hyvä asuntoalue (ks. myös asukkaiden mielipiteitä kirjoituksen lopussa). Se on liikenteellisesti rauhallinen ja turvallinen. Kauppalveluja on heikosti, mutta kaupungin keskusta on kävelymatkan päässä. Koululle ja päiväkodille on enintään 400 metrin matka. Istutuksia on runsaasti. Talojen pohjakerrosten asukkaat ovat siellä täällä käyttäneet hyväksi asema-kaavan salliman mahdollisuuden laajentaa ulkotilaa pihamaalle parveketta suuremmaksi patioksi.

Aluetta ympäröivät ankeat pysäköintikentät, möhkälemäiset tornitalot sekä ränsistyneet kaupparakennukset antavat ulkoapäin vääränlaisen kuvan siitä, millaista Peltosaarissa on asua. Monet alkuperäisistä rakennuksista on jo kertaalleen peruskorjattu myös julkisivujen osalta; kun alun perin kaikki

oli samaa harmaata betonia, talot ovat nyt erilaisia. Hyvä niin. Välittömästi asuinalueen pohjoispuolella on Riihimäen urheilupuisto, joka tarjoaa monipuolisesti liikunta- ja ulkoilumahdollisuuksia. Peltosaaren oma Bad-Segebergin puisto on ahkerassa käytössä.

Mikä epäonnistui?

Kaupungin keskustan läheisyydestä huolimatta Peltosaaresta tuli lähiö- eikä keskusta-asumista. Aseman tunkkainen alikulku ja sekasortoisen näköinen entinen ratapiha valtavine pysäköintialueineen eristävät alueen tehokkaasti muusta kaupungista. Tässä suhteessa mitään ratkaisevaa ei ole tapahtunut 40 vuodessa. On kyllä tehty hyvä suunnitelma Riihimäen keskustan luomiseksi uudestaan asemanseudulle. Se ei näytä toteutuvan, sekavien maanomistusolojen takia luultavasti.

On olemassa sanonta ”radan väärällä puolella”. Se korostui Peltosaassa, kun kaupunki päätti keskittää vuokra-asuntotuotantonsa Peltosaaren länsiosaan. Ei ole voinut olla epäselvää, että asuntoalueen tietyn osan leimautuminen sosiaalitaustan, työttömien ja muiden vähätuloisten alueeksi tuo mukanaan asumisrauhaa häiritsevää levottomuutta ja jakaa asuntoalueen kahteen sosiaalisesti erilaiseen osaan. Onnetonta politiikkaa.

Ongelmien ratkaisemiseksi järjestettiin vuosituhannen vaihduttua kolme suurta Euroopan sosiaalirahaston tukemaa projektia sekä vuonna 2010 uusi suunnittelukilpailu. Vääriä lääkkeitä ilmeisesti, koska muutosta parempaan suuntaan ei näy. Muutamat vuokratalot ovat jo menneet purkukuntoon.

Alkuperäisen suunnitelmani mukaiset kaksi kaupparakennusta Peltosaaren keskellä toimivat kapakkoineen tyydyttävästi 30 vuotta. Nyt nekin ovat purkukunnossa, osittain tyhjillään, eikä mitään korvaavaa ole tiedossa.

Viihdytäänkö Peltosaassa?

Vuonna 2009 Helsingin yliopiston maantieteen ja sosiologian laitokset (Vaattovaara, Kortteinen & Ratvio, 2009) tekivät yhteisen tutkimuksen Peltosaaresta. Kävi ilmi, että asukkaat olivat huolissaan häiriköivistä nuorista, moniongelmaisista asujista, paikkojen tuhoamisesta ja sotkemisesta, suurista juoppoporukoista sekä tähän liittyvästä turvattomuudesta. Tästä huolimatta he olivat hyvin sitoutuneita alueeseensa. He arvostivat erityisesti Peltosaaren puistomaisuutta ja asukkaiden yhteisöllisyyttä. Sijainti lähellä keskustaa yhdistettynä hyviin ulkoilumahdollisuuksiin koettiin arvokkaaksi. Erityisesti kesäisin he näkivät Peltosaaren kauniina kaupunginosana. Asukkaat ilmaisivat tutkijoiden hämmästykseksi tyytyväisyytensä Peltosaaren tarjoamiin fyysisiin asumisolosuhteisiin, vaikka he tiedostivatkin alueen sosiaalisia ongelmia, monesti kokivat turvattomuutta

ja muuttohalukkuus heidän keskuudessaan oli yleistä. ”Asukkaat pitävät Peltosaarta paikkana, jossa opitaan suvaitsevaisuutta” (Vaattovaara, Kortteinen & Ratvio, 2009, s. 124).

Peltosaaren äärimmäisen vinoutuneesta sosiaalisesta rakenteesta huolimatta asuntoalue ei saa kovin huonoa arvosanaa vertailtaessa sitä pääkaupunkiseudun lähiöihin. Ilon ja viihtymisen aiheina kyselyyn vastanneet mainitsevat ulkoilumahdollisuudet, luonnonläheisyyden ja viheralueet, rakentamisen väljyyden, rauhallisuuden ja turvallisuuden sekä asumisen edullisuuden.

Peltosaaren tulevaisuus

Peltosaari tehtiin alun perin jalankulkukaupungiksi. Elintason nousun myötä alue on kehittynyt autokaupungin suuntaan ja tämän seurauksena asuntoalueen kaupalliset palvelut ovat surkastuneet. Muun muassa ilmastomuutoksen myötä on nyt näköpiirissä elintapojen muutos, jossa auto ei enää ole välttämätön hyvän elämän edellytys. Paluu jalankulkukonseptiin on mahdollinen. Uusissa asuinkortteleissa nykyisen Peltosaaren ja radan välissä se edellyttäisi, että pysäköidyt autot saadaan pois kaupunkikuvasta.

Junamatka Riihimäeltä Helsinkiin kestää 46 minuuttia, tulevaisuudessa tuskin puolta tuntia enempää. Peltosaaren sijainti on erinomainen niin kaupunkikokonaisuudessa kuin seudullisesti. Silti se tuntuu syrjäiseltä paikalta.

Alkuperäisessä kilpailuehdotuksessani Riihimäen keskusta jatkui uljaana rakenteena ratapihan yli Peltosaareen. Kilpailulautakunta piti sitä liioiteltuna ja luovuin siitä, liian helpolla. Nyt väitän, että Peltosaari pääsee oikeuksiinsa vasta, kun toteutetaan arkkitehtoninen ratkaisu, joka muuttaa Peltosaarta aidosti osaksi kaupungin keskustaa.

Mitä kaupunkisuunnittelija voisi Peltosaaresta oppia?

Tein Peltosaaren kaavoittajana valintoja. En päätenyt niihin sattuman kautta. Olen arkkitehti, olen saanut taiteellisen koulutuksen. Taiteellista puoltani olen käyttänyt arvioidakseni, mitä Riihimäen Peltosaaren tulevat asukkaat tarvitsevat saadakseen hyviä kaupunkikokemuksia asuessaan tässä paikassa. Arkkitehdin tärkein osaaminen on ymmärrys siitä, mitä ihmislajin edustajat edellyttävät ympäristöltään viihtyäksensä siinä. En ole voinut suoraan vaikuttaa talojen suunnittelijoiden arkkitehtuuriin. Kaavoittajan tulee varautua siihen, että hänen kaavansa toteutuessa rakennusten arkkitehtuuri saattaa olla vaatimatonta, sille hän ei voi mitään. Mutta kaavoittaja voi antaa talojen suunnittelijoille relevantteja reunaehtoja. Kaavassa voidaan määritellä – rakennusoikeuden ja kerrosluvun lisäksi – mikä on rakennusten runkosyvyys, miten asunnot suunnataan aurinkoon ja näkymiin, ovatko piha-alueet suljettuja ja rauhallisia vaiko avoimia ja tuulisia. Peltosaaresta tekemieni valintojen ansiosta taide

arjen rakennustaiteena, rakennussuunnittelun laadusta riippumatta, on läsnä asukkaiden jokapäiväisessä elämässä. Asukkaat eivät tiedosta sitä taiteeksi. Tämä ei tee heidän kokemustaan vähemmän merkitykselliseksi.

Yhteistä kaikelle rakennustaiteelle on, että visuaalinen ilmeikkyyys ei riitä. Hyvä arkkitehtuurikokemus on arkkitehtuurin käytön vaivattomuutta ja miellyttävyyttä, jota visuaalinen ilmaisu korostaa erityisen onnistuneissa tapauksissa.

Kirjoitus perustuu tulossa olevan kirjan Peltosaarta koskevaan lukuun.

KIRJALLISUUS

Vaattovaara, M., Kortteinen, M & Ratvio, R. (toim.). (2009). *Miten kehittää lähiötä? – tapaustutkimus Riihimäen Peltosaaresta, metropolin laidalta.*

Kaupungin lumo

Jenni Kuoppa

Alexander, Samuel & Gleeson, Brendan (2020). *Urban Awakenings. Disturbance and Enchantment in the Industrial City*. Palgrave Macmillan, 255 sivua.

Urban awakenings. Disturbance and enchantment in the industrial city lupaa lukijalle tutkimusmatkan Melbourneen. Alexander ja Gleeson tutkivat kotikaupunkiaan ”urbaanin patikoinnin” (urban tramping) menetelmän avulla ja asettavat tavoitteekseen – ei enempää eikä vähempää – kuin paljastaa uusliberaalien kapitalismin harhat ja nähdä kaupunki uusien tavoin. Viime vuonna julkaistu kirja osuu aikaan, jota leimaa suuri hätä mutta samalla toivo jostakin uudesta. Virus on osoittanut murtumia vallitsevissa järjestyksissä ja kirjoittajat haluavat näyttää, että niitä voi löytyä myös hetkistä aivan tavallisen keskellä. Monet kaupunkilaiset ovatkin korona-aikana lähteneet kävelyille, ehkä löytäneet tutun lähiympäristönsä uudella tavalla ja havahtuneet niin sen kauneuteen kuin häiritsevempiin puoliin.

Teos nojaa Jane Bennetin (2001) kirjassaan *The Enchantment of modern life* tunnetuksi tekemään ajatukseen *lumoutumisen* hetkien eettisestä ja poliittisesta potentiaalista. Kiinnostavaa Alexanderin ja Gleesonin kirjassa on tämän ajatuksen ulottaminen koskemaan erityisesti kaupunkiympäristöä ja kaupunkipolitiikkaa.

Teos alkaa johdatuksella tämän argumentin lähtökohtiin. Vallalla oleva narratiivi väittää, että moderni kaupunkielämä tuottaa lumottoman ja runottoman arkikokemuksen. Koemme irrallisuutta ihmisistä, paikasta ja merkityksestä. Tämä on eettinen ja poliittinen ongelma, sillä toimintaan maailman muuttamiseksi tarvitaan paitsi tietoa vallitsevista epäkohdista, myös merkityksellisyyden tunnetta, kokemusta maailmaan kiinnittymisestä ja maailmasta huolenpidon arvoisena sekä tilaa, jossa toisenlaiset mahdolliset maailmat näyttäytyvät. Tätä Bennet on hahmottanut lumoutumisen käsitteen avulla. Noora Pyyryn (2019, s. 227) sanoin: ”Jane Bennett (2001) kuvaa lumoutumista lapsenomaiseksi innostukseksi elämän edessä, voimakkaaksi yhteyden hetkeksi, joka saa aikaan huolenpitoa maailmasta ja sen moninaisuudesta. Lumoutuminen on hetkeen heittäytymistä ja aistien herkistymistä maailmalle, jonka erottamaton osa ihminen on.” Lumoutuminen ei ole silti ainoastaan miellyttävä tunne yhteydestä maailmaan, vaan nyrrähdyttävä kokemus ja epävarmuuden hetki – irtoaminen vallitsevista suhteista. Siihen liittyy myös syvästi epämukavia kokemuksia. (Pyyry, 2019; Pyyry & Ajava, 2020.) Kirjan tavoitteena on löytää kävelyillä syntyvistä lumoutumisen

kokemuksista tapoja haastaa ajatus globaalien talouden vääjäämättömistä järjestyksistä. Odotettavissa ei ole ainoastaan mukava nojatuolimatka.

Bennetin jalanjäljillä tavoite on osoittaa vääräksi näkemys, ettei moderni, teollinen kaupunki voisi olla myös lumoutumisen lähde. Lumoutuminen on kirjoittajien kyseenalaistava linssi kaupunkiin, käveleminen on heidän metodinsa. Kirja vie luku luvulta erilaisiin kiehtoviin paikkoihin Melbournessa ja käsittelee niiden kautta suuria teemoja. Esimerkiksi Flinders Streetin rautatieaseman kuuluisan kellon alla kirjoittajat tarpovat halki aikaperspektiivien ja pohtivat inhimillisen historian häkellyttävää syvyyttä, ja sitä kuinka lyhyessä ajassa olemme ajaneet maapallomme kuilun partaalle. Myös kestävän tulevaisuuden aikaperspektiivi ja vastuu tuleville sukupolville on ymmärrettävä uudella tavalla. Eureka Towerista he katselevat horisonttiin loputtomasti jatkuvaa valojen kimmellystä, yhtä aikaa pysähdyttävän kaunista ja kauhistuttavaa – fossiilisella energialla tuotettua. Loputtoman kasvun ajatus näyttää mahdottomuutensa: uusiutuva energia ei riitä pitämään yllä loputonta, laajenevaa valomerta ja elämäntapaamme. Vaellus läpi Melbournen keskustan taas osoittaa heille kaupunkikehitystä ohjaavan pääoman vaikutukset – mitä suunnittelijoiden tiiviin ja kestävän kaupungin ideaalista muotoutuu, kun se kohtaa uusliberaalin kaupunkikehityksen todellisuuden. Esikaupunkien loputonta laajenemista on seurannut toisiaan kopioivien tornitalojen massa, joka leviää niin ulos- kuin ylöspäin kaupunkien keskustoista. Kirjan luvut muodostavat suhteellisen laajan ja vähän hajanaisenkin kokoelman.

Kirjoittajat löytävät Melbournesta pilkahduksia elämänilosta ja leikistä, mutta Australian maastopalot ja ilmastonmuutos leijuvat painavina kaiken yllä. Kirjoittajat löytävät kuitenkin myös vastavoimia, ja erityisesti luvut, jotka kuvaavat heidän osallistumistaan paikallisiin ja maailmanlaajuisiin protestiliikkeisiin onnistuvat tavoittamaan jotain lumoutumisen hetkistä. Irtaantuminen nykyisestä ja toisenlaisten maailmojen kuvaaminen ovat äärimmäisen haastavia tehtäviä. Lähimmäs kirjoittajat pääsevät vieraillessaan CERES:issä, joka on ympäristökasvatuksen keskus, yhteisöpuutarha, kaupunkiviljelyä ja yhteiskunnallinen yritys. Sen myötä kirjoittajat pääsevät pohtimaan luonnon ja kaupungin välisen vastakkainasettelun purkamista. Yleisesti jään kaipaamaan suurten teemojen käsittelyyn lisää katutason perspektiiviä: olisivatko uusliberalistisen kapitalismin kritiikki ja ekokritiikki saaneet siitä lisää sävyjä ja konkretiaa?

Covid-19-pandemia vaikutti myös Alexanderin ja Gleesonin projektiin. Se pakotti heidät osittain luopumaan vapaudestaan tutkimusretkiin ja toisaalta vahvisti kirjan keskeisen argumentin; uusliberaalin kapitalismin haavoittuvuuden ja mahdollisuudet toimia eri tasoilla inhimillisen hyvinvoinnin turvaamiseksi.

Kriisi on saanut kirjoittajat pohtimaan mm. lasten ja yhteiskunnan heikoimpien asemaa. Ympäristöhuolta ei voi erottaa sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta; tätäkin käsitellään, mutta olisi voitu käsitellä enemmänkin. Kirja on näkökulmaltaan rajattu kirjoittajien, keski-ikäisten, valkoisten, akateemisten miesten kokemukseen. Minkä he itse auliisti tunnustavat.

Kirja esittäytyy lukuisten kaupunkia kävellen tarkastelleiden traditioiden jatkeena. ”Kaupunkiretkelijän” hahmo kumartaa myös Thoreaun kävelyille luonnossa ja etsii samanlaista ihmettelyn ja kriittisen huomiokyvyn asennetta suhteessa kaupunkiin. Mutta kirja ei lopulta kerro kävelemisestä. Kävelykokemukset ja kaupungin arki jäävät osin vinjettien rooliin. Ehkä metodologia on lähempänä sitä, mitä Pyyry (2019) on kuvannut ”akateemiseksi hengailuksi” tai ”hengailutietämiseksi”. Akateemisen tuottavuuspakon maailmassa sillä on itseisarvoa sekä radikaalia potentiaalia avata uusia maailmoja. Se vaatii aikaa kiinnittyä ympäröivään maailmaan ja katsoa sitä vaihtoehtoisista näkökulmista (Pyyry, 2019). Käveleminen on vain yksi keino muiden joukossa. Silti on sääli, ettei kävely näy kirjassa enempää. Olisin mielelläni lukenut enemmän juuri kävelyn kokemuksista ja prosessista, joiden tuloksena syntyi heräämisen hetkiä.

Kirjan muoto ja tyyli herättävät ristiriitaisia ajatuksia. Vaelteluun ja ”hengailutietämiseen” liittyy tietty päämäärättömyys, viipyily sekä teemojen kiertely monista eri suunnista. Silti kirja tuntuu hiukan toisteiselta ja pyöriskelevältä. Osa luvuista jää kirjan kokonaisuudessa vähän irralliseksi, kuten poikkeaminen kivisten monumenttien pariin. Tyyli on paikoin julistava, eivätkä minua viihdyttäneet varmaan keventäviksi tarkoitetut kielelliset leikkisyydet ja kouke-roisuus. Lumoutumisen hetken sanoittaminen on tietenkin vaikeaa. Kaupunki voi opettaa asioita, jotka ovat helpommin koettavissa kuin selitettävissä, kuten kirjoittajat toteavat.

Kirjaa voi suositella monenlaisille lukijoille, jotka kaipaavat kriittistä ja perusteltua keskustelua kaupunkiemme kehityksestä. Tai herättelyä: kaupunki on täynnä luonnon ja kulttuurin tiloja, joilla on voimaa tuottaa lumoutumisen hetkiä, jos vain kehitämme herkkyyttämme niille.

LÄHTEET

- Pyyry, N., & Aiava, R. (2020). Enchantment as fundamental encounter: wonder and the radical reordering of subject/world. *Cultural Geographies*, 27(4), 581–595. <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1177/1474474020909481>
- Pyyry, N. (2019). Akateeminen hengailu: Lumoutumisen tiloja ja radikaalin ajattelun mahdollisuuksia (Academic hanging out: Enchantment and the potential for radical (re-) thinking of the world). *Terra*, 131(4), 223–233.

1960

KODINOMISTUKSEN MYYTTIÄ MURTAMASSA

Hannu Ruonavaara

Kemeny, Jim (1981). *The Myth of Home-ownership. Private versus public choices in housing tenure.*

Uppsalan yliopiston *Institutet för urban- och bostadsforskning* (IBF) on aktiivinen ja Euroopassa hyvin tunnettu asumis- ja kaupunkitutkimuksen yksikkö, jossa toimii monia kansainvälisesti tunnettuja tutkijoita, kuten Roger Andersson ja Bo Bengtsson. Yksikössä vaikuttaneista tutkijoista kuitenkin ylivoimaisesti tunnetuin on brittiläislähtöinen sosiologian professori Jim Kemeny (1942-2020).

Kemeny oli tutkija, jonka panos asumistutkimuksen kehittymisessä käytännönläheisestä teoreettisesti kiinnostavaksi tutkimusalaksi oli merkittävä. Merkkiteos tässä oli hänen kirjansa *Housing and Social Theory* (1992). Siinä hän esitti, että omaksi poikkiteolliseksi tutkimusalakseen eriytyneen asumistutkimuksen olisi syytä palata emo-oppiaineittensa (sosiologia, maantiede, valtio-oppi, psykologia ynnä muut) helmoihin. Asumistutkimus oli hänen mukaansa pudonnut oppiaineitten teoriankehittelyn kelkasta. Sen olisi pyrittävä hyödyntämään oppiaineiden uusia teorioita, mutta myös antamaan teoriankehittelyyn oman panoksensa. Kemeny oli vakuuttunut siitä, että asuminen on monien yhteiskuntatutkimuksen keskeisten kysymysten ytimessä.

Housing and Social Theory ei kuitenkaan ollut se teos, joka teki Kemenystä tunnetun. Läpimurtoteos oli vuonna 1981 ilmestynyt, vetävästi otsikoitu *The Myth of Home-ownership. Private versus public choices in housing tenure* (1981). Kirjassa esitettiin idea, jota joskus on kutsuttu Kemenyn teesiksi. Se voidaan tiivistää seuraavasti: mitä yleisempää omistusasuminen yhteiskunnassa on, sitä heikommin sen hyvinvointivaltio on kehittynyt – ja päinvastoin. Mistä johtuu omistusasumisen yleisyyden ja hyvinvointivaltion kehittyneisyyden käänteinen yhteys? Mikä on se *sosiaalinen mekanismi*, joka tuottaa lopputuloksenaan tämän yhteyden?

Kemeny katsoi, että omistusasuntovaltaisessa järjestelmässä elinikäiset asumiskustannukset ovat etupainotteisia. Elinkaarensa alkupuolella olevien

kotitalouksien on otettava velkaa ja ruvettava varhaisessa vaiheessa maksamaan korkoja ja lyhennyksiä, jotta ne voivat asua kohtuullisesti. Raskaat asumiskustannukset tekevät asukkaista vastahakoisia maksamaan veroja. Tästä syystä he ovat taipuvaisia kannattamaan puolueita, jotka haluavat pitää verotuksen matalana. Kun valtion kassaan ei tule verotuloja, ei sillä kerta kaikkiaan ole varaa laajoihin sosiaalipalveluihin ja tulonsiirtoihin, eikä näillä ”kodinomistusyhteiskunnassa” ole kannatustakaan. Omistusasumisen yleisyyden vuoksi valtiovallan ei tarvitse laajamittaisesti huolehtia vanhuudenturvasta, sillä suurella osalla kotitalouksista on asuntovarallisuutta, jota ne voivat tarvittaessa käyttää hyväkseen. Varallisuutta ei tietenkään ole kaikilla, ja Kemeny pitääkin kodinomistusyhteiskuntia paitsi asumisen suhteen vaihtoehtottomina myös hyvin eriarvoisina.

Kemenyn teesiä ovat muut tutkijat sittemmin koetelleet ja soveltaneet ahkerasti niin kvantitatiivisesti (esim. Castles, 1998) kuin kvalitatiivisestikin (esim. Morris, 2016). Tutkimuksissa teesi sai vaihtelevasti tukea, ja sitä kehiteltiin edelleen (esim. Nethercote, 2019). Kemenyn virittämä kysymyksenasettelu sai vielä jatkoa tutkimuksissa, joissa tarkasteltiin asuntovarallisuutta vanhuuden sosiaaliturvana ja tämän mahdollisia vaikutuksia hyvinvointivaltioon (esim. Doling, Elsinga & Dol, 2013). Kemenyn teesillä lienee yhteyksiä myös nykyisin vilkkaaseen tutkimukseen asumisen ”finansialisaatiosta”.

Kemeny itse oli pettynyt siihen, että kirjan vastaanotossa korostui niin voimakkaasti omistusasumiskysymys. Kirjan ajatuksena oli nimittäin tarkastella yleisemmin asunnon hallintaperusteen ja yhteiskuntarakenteen välisiä yhteyksiä. Tämä teoreettisesti kunnianhimoinen näkökulma on kuitenkin vasta nupullaan *The Myth of Home-ownership* -kirjassa. Sen viimeisillä sivuilla esitetään ajatus siitä, että omistusasumisen yleisyys toisaalta ilmaisee yhteiskunnan yleistä privatisoitunutta rakennetta ja toisaalta vahvistaa sitä. Yhteiskuntarakenne, jota Kemeny ei juurikaan käsitteenä määrittele, on hänelle sekä kulttuurinen että sosiaalinen.

Vähemmän tunnetuissa samoihin aikoihin ilmestyneissä muissa julkaisuissaan Kemeny kehittää ideaa kahdenlaisista, rakenteeltaan erilaisista yhteiskunnista (esim. Kemeny, 1983). Omistusasuntovaltaiset kodinomistusyhteiskunnat (Iso-Britannia, Australia, Yhdysvallat) ovat privatisoituneita, kun taas yleishyödyllisen vuokra-asumisen yhteiskunnat (ennen kaikkea Ruotsi) ovat kollektivoituneita. Privatisoituneet ja kollektivoituneet yhteiskunnat eroavat toisistaan kaupunkirakenteen, omakotiasumisen yleisyyden, yksityisautoilun aseman, julkisen infrastruktuurin ja monen muun asian osalta toisistaan. Tyypittely oli luultavasti tarkoitettu ajattelua suuntaavaksi ideaalityypiksi eikä empiiriseksi yleistykseksi yhteiskuntien ominaisuuksista -- kuten eräs

kriitikko sen tulkitsti (ks. Ruonavaara, 1987). Tätä ajatusmallia Kemeny ei kuitenkaan myöhemmin enää vinyt eteenpäin.

Mikä sitten on kodinomistuksen myytti? Tätä voi avata esittämällä omistusasumiseen yleisesti liitetyjä uskomuksia. Näiden mukaan omistusasuminen:

1. on pitkällä aikavälillä kuluttajalle kohtuuhintaisin tapa tyydyttää asumistarpeitaan;
2. tarjoaa kuluttajalle kaikkia vuokralla asumisen muotoja monipuolisemman valikoiman talo- ja asuntotyyppisiä, asuinpaikkoja, asumisen laatua ja asumisympäristöjä.
3. takaa asukkaalle kaikkia vuokra-asumisen muotoja enemmän asumisen vapautta ja itsenäisyyttä;
4. tarjoaa omistusasukkaalle varallisuusesineen, jonka arvo ei ainoastaan säily vaan myös kasvaa ajan myötä;
5. saa asukkaan ottamaan vuokralla asuvaa enemmän vastuuta asuntonsa ja sen ympäristön kunnosta.

Yllä oleva lista ei ole Kemenyn kirjasta, mutta hän enemmän tai vähemmän kommentoi näitä uskomuksia, ehkä viimeistä lukuun ottamatta. Hän esimerkiksi esittää kirjassaan hypoteettisia laskelmia siitä, miten asumisesta riittävän suurella, tietyin periaattein toimivalla yleishyödyllisellä vuokra-asuntosektorilla pitkän päälle tulee omistusasumista edullisempaa. Myytti ei kuitenkaan ole siinä, että yllä listatut uskomukset ovat väärinä, vaan siinä, että niissä mainittujen piirteiden katsotaan kuuluvan omistusasumiseen luonnostaan.

Kemenyn argumentti on, että omistusasumisen uskotellut ja todelliset edut asukkaalle ovat tulosta asumiseen liittyvistä taloudellisista, oikeudellisista, verotuksellisista ynnä muista institutionaalisista järjestelyistä sekä näitä elähdyttävistä ideologioista – eivät omistusasumisesta sinänsä. Tämä on eräässä mielessä *konstruktionistinen* näkemys, ei kylläkään määrittelykonstruktionismin mielessä (asiat ovat, millaisiksi ne määritellään). Tämän konstruktionismin mukaan asunnon hallinnan muodot ovat historiallisesti, poliittisesti ja kulttuurisesti rakennettuja, ja näin ollen sama asunnonhallinnan tyyppi voi eri yhteiskunnissa saada hyvin erilaisia sisältöjä. Toisissa teksteissä ja varsinkin varhain Kemeny kannatti kyllä myös määrittelykonstruktionistista lähestymistapaa (ks. erit. Jacobs, Kemeny & Manzi, 2004).

Omistusasuminen on siis kodinomistusyhteiskunnissa *tehty* asukkaalle monella tavalla edulliseksi, ja tässä tekemisessä keskeisessä asemassa on luonnollisesti asuntopolitiikka. Omistusasumiseen suunnatut subventiot ja verotustuet tekevät siitä edullisen vaihtoehdon asunnontarvitsijalle. Mutta eivät ainoastaan päätökset vaan myös päättämättä jättämiset tukevat omistusasumisen

yleistymistä. Kemeny esitti, että kodinomistusyhteiskunnissa on ideologisista syistä tietoisesti jätetty kehittämättä omistusasumiselle vaihtoehtoisia kilpailukykyisiä asunnon hallintamuotoja. Kemeny jopa katsoi myöhemmin, että tämä organisoitu vaihtoehtottomuus ratkaisevasti edisti omistusasumisen hallitsevaa asemaa (Kemeny, 1983).

Ei olekaan ihme, että Kemenyn katse kääntyi vuokralla asumiseen, ja 1990-luvulla hän alkoi kehittää asumisregiimien teoriaa, jossa vuokra-asuntosektorin luonne jakoi asumisen järjestelmiä eri tyyppisiin (Kemeny, 1995). Mark Stephens on *Housing, Theory and Society* -lehden teemanumerossa julkaisussa artikkelissa rekonstruoivasti taitavasti Kemenyn asumisregiimin teorian ja arvioinut sitä kriittisesti nykytiedon valossa – sekä esittänyt ajatuksia siitä, miten Kemenyn teoriasta päästään eteenpäin (Stephens, 2020). Jim olisi varmasti ollut mielissään, jos olisi nähnyt tuon teemanumeron. The Myth of Home-ownershipin johdannossa hän kirjoittaa, että kirjassa esitetyt ideat eivät olleet lopullinen sana aiheesta vaan avaus, jota on syytä kehittää eteenpäin uusien tutkimustavoin ja ajatuksin. Uskoakseni Jim suhtautui samalla tavoin myöhempiin tutkimuksiinsa ja niiden vastaanottoon.

KIRJALLISUUS

- Castles, F. G. (1998). "The Really Big Trade-off: Home Ownership and the Welfare State in the New World and the Old." *Acta Politica*, 33(1), 5–19.
- Doling, J., Elsinga, M., & Dol, K. (2013). *Demographic Change and Housing Wealth. Home-owners, pensions and asset-based welfare in Europe*. Dordrecht: Springer.
- Jacobs, K., Kemeny, J. & Manzi, T. (toim.) (2004). *Social Constructionism in Housing Research*. Aldershot, Hampshire, Burlington: Ashgate.
- Kemeny, J. (1981). *The Myth of Home-ownership. Private versus public choices in housing tenure*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Kemeny, J. (1983). *The Privatised City. Critical studies in Australian housing and urban structure*. Birmingham: Centre for Urban and Regional Studies, University of Birmingham.
- Kemeny, J. (1992). *Housing and Social Theory*. London: Routledge.
- Nethercote, M. (2019). "Kemeny Revisited: the new homeownership-welfare dynamics." *Housing Studies*, 34(2), 226–251.
- Morris, A. (2016). "A Qualitative Examination of Jim Kemeny's Arguments on High Home Ownership, the Retirement Pension and the Dualist Rental System Focusing on Australia." *Housing, Theory and Society*, 33(4), 484–505.
- Ruonavaara, H. (1987). "The Kemeny Approach and the Case of Finland." *Scandinavian Housing and Planning Research*, 4(3), 163–177.
- Stephens, M. (2020). "How Housing Systems are Changing and Why: A Critique of Kemeny's Theory of Housing Regimes." *Housing, Theory and Society*, 37(5), 521–547

Valitettavasti edelliseen numeroon (4/2020) oli päätynyt virheellinen versio Inka Lappalaisen ja Maija Federleyn artikkelista Korttelimaiset asumisen konseptit. Julkaistuun versioon päätyi taittovaiheessa kaksi väärää taulukkoa (taulukot 2 ja 3) sekä virheelliset, lehdessämme aiemmin julkaistun artikkelin avainsanat.

Artikkelin oikaistu versio on julkaistu kokonaisuudessaan verkkoalustallemme: journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu

Artikkelin oikeat avainsanat ovat *Asumisen konseptit, palvelullistuminen, alustatalous, jakamistalous, kaupunkisuunnittelu*.

Julkaisemme alla ja seuraavalla sivulla artikkelin oikeat taulukot 2 ja 3.

TAULUKKO 2 Arvolupaus ja palvelukokonaisuuden elementit tarkastelluissa tutkimuskohteissa.

Palvelukokonaisuus	CASE A	CASE B	CASE C
Arvolupauksen painotukset	Asukkaiden hyvinvointi kattaa kaikki elämäntilat, arjen helpuus, aktiivinen toimijuus	Arjen sujuvuus ja helpuus, urbaanit elämäntilat, luksus	Yhteisöllisyys, vastuullisuus, taloudellisuus, ylisukupolvisuus
Kohderyhmät	Kaikenlaiset asukkaat, myös senioriasuntoja	Pääasiassa 1-2 hlön taloudet	Kaikenlaiset vuokra-asukkaat ml. erityisryhmät, kohtuuhintaisuus
Sijainti, alueen palvelut	Alueen palvelukehitys, hyvät kulkuyhteydet, luonto lähellä	Kaupunki- ja elämyskeskus, hyvät joukkoliikennedyt	Urbaani sijainti, hyvät kulkuyhteydet
Asumisen palvelut			
Yhteiskäyttötilat	X	X	X
Yhteiskäyttökulkuneuvot	X	X	X
Yhteiskäyttövälitteet	X	X	X
Arjen palvelut kotiin	X	X	
Aktiviteetit yhteisössä	X	X	
Aulapalvelu/Asumiskoordinaattori	X	X	X
Digialusta	X	X	X
Digiasointi ja -vuorovaikutus			
Asukasviestintä	X	X	X
Yhteisresurssien varaukset	X	X	X
Palvelut kotiin	X	X	
Aktiviteetit yhteisössä	X	X*	
Asunnon kulutusseuranta		X*	
Kulkuoikeuksien hallinta		X	
Palvelut ympäristössä		X	
		* toinen alusta	

TAULUKKO 3 Rakentuvat toimijoiden roolit ja organisointimallit tarkastelluissa tutkimuskohteissa.

	CASE A	CASE B	CASE C
Rakentamisen aikainen organisointi	Pääoperaattori		Kumppanimalli useamman rakennuttajan kesken
Asumisen aikainen organisointi	Palvelusopimus palveluoperaattorin (rakentamisen aikainen pääoperaattori) ja taloyhtiöiden välillä		Sopimus palveluoperaattorina toimivan kiinteistöyhtiön ja vuokralaisen välillä
Asukkaiden rooli	Aktiivinen, omaehtoinen toimija, Suora vaikuttaminen taloyhtiön päätöksentekoon	Yhteiskehittäjä pilottivaiheessa, Suora vaikuttaminen taloyhtiön päätöksentekoon	Osallistuja, Vaikuttaminen asukasedustajan välityksellä
Palveluoperaattorin päätehtävät	Palvelutarjoajien kilpailutus, sopimukset, seuranta Palvelukoordinaattori / Aulapalvelu Digitaalinen palveluportaali asiointiin Yhteistyö isännöinnin ja kiinteistöhuollon kanssa Konseptin ja palvelujen asukaslähtöinen kehittäminen		Kilpailutus ja sopimukset Asumiskoordinaattori Digitaalinen palveluportaali Kiinteistön ylläpito, isännöinti Konseptin ja palvelujen asukaslähtöinen kehittäminen
Asumisen palvelujen verkostomallit	Oman konsernin yhtiöt ja/tai muut kilpailutetut palvelutarjoajat	Kolmiportainen digitalustaa hyödyntävä kumppani-verkostomalli	Yksittäiset skaalautuvat/räätälöitävät kumppanuusmallit toistaiseksi
Omistajuus / organisointimalli alustaekosysteemissä	Keskitetty Suljettu	Hajautunut/ verkottunut Avoimempi	Keskitetty Suljettu
Hinnoittelu- ja ansaintamallit			
1) Käyttäjä -> Operaattori	1) kk-maksu, maksu käytön mukaan		1) sisältyy vuokraan
2) Käyttäjä -> Tarjoaja	2) maksu käytön mukaan		2) maksu käytön mukaan
3) Tarjoaja -> Operaattori	3) esim. komissioperusteinen hinnoittelu, markkinointimaksu		3) vuokra- tai palvelumaksu

Abstracts of articles in the Finnish Journal
of Urban Studies vol. 59:1, 2021.

A place for play. The development of built play spaces in 1970s Helsinki

Veera Moll & Essi Jouhki

Sandboxes, swings and slides are considered integral and almost self-evident aspects of the modern urban environment. However, the actual process of building children's places has been overlooked in Finnish urban history studies. With the rapid urbanization of the 1970s, formal play spaces became a topic of public discussion. Child protection advocates and planners raised the issue of children's right to safe and versatile play spaces. This article addresses the issue head-on by asking how children's spatial needs and formal play spaces were considered in 1970s urbanizing Finland. Moreover, the article focuses on public, supervised playgrounds in Helsinki as an illustrative example of urban planning for children. We argue that developing the infrastructure of play spaces caused children to be more visible and taken more seriously in the planning of urban environments.

Keywords: 1970s; built environment; Helsinki; formal play spaces; playgrounds; urban history

Aalborg Revisited: A structurationist reinterpretation of Flyvbjerg's study

Jarre Parkatti

Flyvbjerg's Aalborg study has contributed to the shift from communicative planning theory towards poststructuralism. However, it has theoretical shortcomings that have never been fully elucidated. Flyvbjerg's inconsistent use of Foucault and his simplistic view of natural versus social science might hence continue to influence research. Instead of correcting the deficiencies of the study, structurationist underpinnings are here substituted for its purportedly Foucauldian ones – sparing its empirical content. This may be considered a theoretically fruitful move, which allows taking planning expertise seriously, as in fact Flyvbjerg does.

Keywords: planning theory, town planning, power/knowledge, structuration theory

Kirjoittajat

Essi Jouhki	FT, postdoc-tutkija, historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto
Jenni Kuoppa	HT, Tutkijatohtori, ympäristöpolitiikan tutkimusryhmä, Tampereen yliopisto
Johanna Lilius	TkT, FM (suunnittelumaantiede), tutkijatohtori, arkkitehtuurin laitos, Aalto-yliopisto, johanna.lilius@aalto.fi
Tommy Kaj Lindgren	arkkitehti SAFA, kaupunkisuunnittelun lehtori, arkkitehtuurin laitos, Aalto-yliopisto
Veera Moll	VTM, tohtorikoulutettava, rakennetun ympäristön laitos, Aalto-yliopisto
Pekka Normo	DI
Kaj Nyman	FT, arkkitehti, yhdyskuntasuunnittelun emeritusprofessori
Jarre Parkatti	pol.mag. (praktisk filosofi), forskarstudent vid institutionen för arkitektur vid Aalto-universitetet
Hannu Ruonavaara	Professori, sosiologia, sosiaalitieteiden laitos, Turun yliopisto; Housing, Theory and Society -lehden päätoimittaja; vieraileva professori, asumisen teoria ja yhteiskuntateoria, Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF), Uppsala
Marja Salmela	VTM, toimittaja

Kirjoittajan ohjeet

Yhdyskuntasuunnittelu-lehti julkaisee kaupunkitutkimukseen ja yhdyskuntasuunnitteluun liittyviä artikkeleita, puheenvuoroja, katsauksia alan tapahtumiin, ajankohtaisiin aiheisiin liittyviä lyhyempiä kommentteja ja kirja-arvioiteja. Artikkeleiden julkaisemisesta päätetään vertaisarvioinnin jälkeen. Arvioinnin suorittavat toimituskunta ja sen nimeämät asiantuntijat. Kirjoitukset jätetään sähköisesti sivustolla www.journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu. Sivustolla on myös tarkemmat ohjeet kirjoittajille.

Artikkeleiden ohjeitus on noin 40 000–50 000 merkkiä välilyönteineen, eli noin 5000–6000 sanaa (pois lukien lähdeluettelo). Artikkelit aloitetaan ingressillä, jonka pituus on 200–800 merkkiä (noin 50–100 sanaa) välilyönteineen. Mikäli artikkeliin liittyy kuvioita, taulukoita tai kuvia, artikkelin pituutta lyhennetään vastaavasti n. 1 000 merkkiä/kuvio. (esimerkiksi 2 kuvioita -> artikkelin ohjeitus enintään 48 000 merkkiä). Julkaisemme ainoastaan mustavalkoista kuva-aineistoa.

Puheenvuoroina julkaistaan katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja selostuksia alan tapahtumista. Käsikirjoitusten pituudet voivat vaihdella, mutta ne eivät saisi ylittää 10 000 merkkiä välilyönteineen. Kirjoituksissa mahdollisesti käytetyt lähteet ilmoitetaan kuten artikkeleissa. Kirjoittajien esittämät näkemykset ovat heidän omiaan.

Pro Teesi -palstalla julkaistaan toimitettuna lehden alaan liittyviä lyhyitä kommentteja. Kommenttipuheenvuoro on pituudeltaan noin 4000–6000 merkkiä. Kirjoittajien esittämät näkemykset ovat heidän omiaan.

Kirjat-palstalla arvioitavista teoksista annetaan lähdeluettelon mukaiset tiedot ja niiden lisäksi sivumäärä ja ISBN-numero. Kirjoittaja otsikoi kirja-arvion. Ohjeitus on 4000–8000 merkkiä.

Klassikko täyttää pyöreitä -palstalla esitellään ja muistellaan suunnittelualan merkittäviä teoksia ja suunnitelmia. Kriteerinä on teoksen klassikkoaseman lisäksi julkaisuaika: esiteltävän teoksen tulee täyttää pyöreitä kymmeniä vuosia.

Lähdeviiteissä käytetään APA-viittaustyyliä (APA 6th - American Psychological Association, 6th Edition). Lähteet sijoitetaan kaikissa kirjoitustyypeissä tekstin sisään sulkeisiin niin, että kirjoittajan nimeä seuraa vuosiluku ja sitä mahdolliset sivut (Robertson, 1997, s. 102–114). Saman kirjoittajan samana vuonna julkaisemat kirjoitukset erotellaan kirjaimin (Thorpe, 1995a, 1995b). Lähdeluettelo on kirjoituksen lopussa otsikon Kirjallisuus alla. Kaikissa lähdeviiteissä ilmoitetaan kirjoittajan sukunimi, etunimen ensimmäinen kirjain, julkaisuvuosi sulkeissa ja teoksen nimi sekä artikkelin tai muun tekstin otsikko.

Lähteenä käytetyistä monografioista ilmoitetaan kustantaja ja kustannuspaikka. Toimitetuissa teoksissa ilmestyneistä kirjoituksista ilmoitetaan koko teoksen toimittaja, teoksen nimi, sivut, joilla kirjoitus on, kustannuspaikka ja kustantaja. Artikkeleista ilmoitetaan aikakauslehden koko nimi, vuosikerta tai volyyymi, lehden numero ja artikkelin sivunumerot. Sarjajulkaisusta ilmoitetaan sarjan nimi sekä osan järjestysnumero tai muu tunnustieto sekä kustantaja ja kustannuspaikka. Verkkolähteistä ilmoitetaan päiväys, www-osoite ja tiedon tuottaja, esimerkiksi sivua ylläpitävä instituutio. Vuosiluvuksi merkitään vuosi, jolloin artikkeli on kirjoitettu tai vuosi, jolloin sivun sisältöä on viimeksi päivitetty. Lähdeviitteen loppuun merkitään DOI-tunnus kokonaisuissa muodossa, mikäli sellainen on olemassa (kts. malliesimerkit).

MALLIKSI:

Ambrose, P. (1994). *Urban process and power*. Lontoo: Routledge. <https://doi.org/10.1177/030913259501900209>.

Fainstein, S. S. (1990). *The changing world economy and urban restructuring*. Teoksessa D. Judd & M. Parkinson (toim.), *Leadership and urban regeneration. Cities in North America and Europe*. Newbury Park: Sage. <https://doi.org/10.1080/00420980500388736>.

Hyötyläinen, M. (2019). *Divided by policy: Urban inequality in Finland* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3376-2>

Kallio, K. P. & Riding, J. (2018). Geographies of welcome. *Fennia - International Journal of Geography*, 196(2), 131-136. <https://doi.org/10.1143/fennia.76817>.

Lapintie, K. (22.8.2020). Mitä silmä ei näe. *Mahdolliset kaupungit -blogi*. <http://mahdollisetkaupungit.blogspot.com>.

Mäenpää, P., Aniluoto A., Manninen, R. & Villanen, S. (2000). Sanat kivettyvät kaupungiksi. Tutkimus Helsingin kaupunkisuunnittelun prosesseista ja ihanteista. *Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 83*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Rudin, D. (11.4.2019). Why is Britain so bad at planning cities? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/cities/2019/apr/11/why-are-we-so-bad-at-planning-cities>.

Ruoppila, S. (1997). Muuttuva Moskova. Katsaus sosiaaliseen kaupunkirakenteeseen. *Yhteiskuntasuunnittelu*, 35(1), 34-44.

Kirjoittaja on itse vastuussa tekstinsä virheettömyydestä ja oikeakielisyydestä ja huolehtii pääsääntöisesti tekstinsä oikoluvusta. Käsikirjoituksen yhteydessä lähetetään kaikkien kirjoittajien tiedot (oppiarvo ja affiliaatio), osoitetiedot lehden kirjoittajakappaleita varten sekä mahdolliset kuva-aineistot erillisinä tiedostoina.

Kaikki lehden tekstit julkaistaan myös internetissä.